

บทที่ ๔

วิเคราะห์อิทธิพลของอุดมการณ์พระสืวลีเถระตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ที่มีต่อสังคมไทย

มนุษย์แต่ละเผ่าพันธุ์จะมีวัฒนธรรม คือแบบแห่งการดำรงชีวิตที่แตกต่างกันไป ซึ่งมนุษย์แต่ละเผ่าพันธุ์จะได้สร้างสรรค์ขึ้นเป็นวัฒนธรรมของตนเอง แล้วถ่ายทอดสืบต่อกันมา สิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์และถ่ายทอด ซึ่งได้แสดงออกจากความรู้สึกรู้สึกนึกคิด อารมณ์ และจากมโนภาพที่ได้จากความจริง หรือจินตนาการคิดสรรค์ขึ้นมาเอง โดยใช้ภาษาของศิลปะเป็นสื่อกลางเพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจในอุดมการณ์นั้น งานศิลปะที่มีคุณค่าจะเกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ มนุษยชาติเป็นสัตว์ประเสริฐที่สามารถแก้ปัญหาจากการสร้างสรรค์งานศิลปะได้ สามารถปรับปรุงสร้างสรรค์งานศิลปะให้มีคุณค่าทางความงาม เหมาะสมสำหรับการใช้สอยทางด้านจิตใจและทางด้านอารมณ์ ศิลปะส่วนใหญ่เกิดจากการกระตุ้นของจิตสำนึกทางศาสนา ด้วยความเชื่อความเลื่อมใส และความหวังในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ศิลปะแห่งศรัทธาจึงเป็นพลังดึงดูดให้อุดมการณ์ด้านต่าง ๆ บรรลุเป้าหมายได้อย่างราบรื่น ผ่องแผ้วกับพิธีกรรม ประเพณี และวัฒนธรรมก่อเกิดเป็นอิทธิพลขึ้นในวิถีชีวิต โดยเฉพาะต่อวิถีชีวิตของคนไทยนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๔.๑ อิทธิพลของอุดมการณ์พระสืวลีเถระที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตคนไทย

อิทธิพลของอุดมการณ์พระสืวลีเถระมีปรากฏอยู่ทั่วไปในลังกาและดินแดนสุวรรณภูมิ ไม่ว่า ไทย พม่า ลาว เขมร ล้านนา ก็ล้วนนับถือกันทั้งสิ้น ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตคนไทย ซึ่งจากประวัติของท่านผนวกับพระศนะด้านความเชื่อของชาวไทยที่สืบ ๆ กันมาว่า “แม้เพียงเอ่ยนามหรือสวดพระคาถารำลึกถึงพระสืวลีเถระด้วยความเลื่อมใส ลากสักการะก็จักไหลมาสู่บุคคลผู้นั้นราวกับสายน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ก็พลันบังเกิดขึ้น” และถ้ามีพระสืวลีเถระไว้สักการะบูชาในบ้านหรือร้านค้าด้วยแล้ว จะก่อให้เกิดปรากฏการณ์เหมือนกับว่าท่านได้มาคอยช่วยเหลืออุปถัมภ์ให้กิจการหรือการค้าขายร่ำรวย เจริญรุ่งเรือง ไปไหนมาไหนก็จะมีแต่ลาภสักการะมากยิ่งขึ้นด้วยศรัทธาต่อองค์พระสืวลีเถระ แม้เพียงสักการะบูชาเคารพบูชาสมมติแทนองค์ท่าน ก็ยังบังเกิดความศักดิ์สิทธิ์นานาประการ ประกอบกับวัฒนธรรมวัตถุนิยมที่ช่วยหล่อเลี้ยงศรัทธาให้คงมั่นต่อหลักธรรม โบราณจารย์ท่านจึงได้สร้างรูปเหมือนท่านขึ้น ลักษณะกำลังเดิน รุดงค์บนดอกบัวคว่ำบัวหงาย สะพายบาตร ถอด กาน้ำ ย่าม พัด ลูกประคำและไม้เท้า โดยถือ

เป็นสัญลักษณ์ว่า พระสิวลีเถระเป็นพระอรหันต์ และเมื่อเหยียบย่างไปที่ใดก็ตาม ที่นั่นก็จะสงบสุข ร่มเย็น อุดมสมบูรณ์ ปราศจากความแห้งแล้งกันดารโดยพลัน ประกอบกับเป็นที่ระลึกถึงคราวที่ พระพุทธองค์ทรงทดสอบบุญบารมีของท่าน ในคราวที่เดินไปในถิ่นกันดารเพื่อเยี่ยมน้องชาย พระสารีบุตรเถระพร้อมกับภิกษุจำนวนมาก ซึ่งก็ปรากฏว่า อำนาจบารมีของท่านทำให้เหล่า เทพยดามาบำรุงพระภิกษุทั้งปวงไม่ได้รับความอดอยากแม้แต่น้อย ทั้งหมดทั้งมวล ผู้วิจัยเห็นว่า อิทธิพลของพระสิวลีเถระเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตคนไทยในด้านที่ก่อให้เกิดความเชื่อ พิธีกรรม วัฒนธรรมประเพณี และศิลปกรรม ดังนี้

๔.๑.๑ ด้านความเชื่อ

จริง ๆ แล้วความเชื่อความรู้สึกที่ฝังอยู่ในจิตสำนึกของคนเราล้วนแล้วแต่แฝงไว้ด้วย อภิปรัชญาทั้งสิ้น เหมือนที่นิชเชบอกล่าวพระเจ้าตายแล้ว แต่ในความเป็นจริงเขาไม่ได้เชื่อเช่นนั้น เลย แต่พูดเพราะเขาเป็นคนเรียนหนังสือเก่ง ถ้าเกิดเขาบอกว่าพระเจ้ายังมีชีวิตอยู่จริง ก็แสดงว่า นิชเชบไม่เก่งจริง วันดีคืนดีก็ต้องอ้อนวอนพระเจ้า คนก็จะมองมองว่าเขาไม่มีประสิทธิภาพอะไร เลย จึงต้องมาป่าวประกาศว่าพระเจ้าตายแล้ว ก็คือตายจากความรู้สึก ตายจากความทรงจำ แต่เมื่อ เวลาคนเรามีความทุกข์ที่สุด เชื่อแน่ว่าร้อยทั้งร้อยจะต้องมองหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่รูปร่างถึงจะไม่ เหมือนกันก็ตาม อาจจะเป็นพระเจ้า เทพเจ้าอะไรก็ได้แล้วแต่ ในความหมายก็คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือสิ่ง ที่เป็น God คือสิ่งที่มองไม่เห็นนั่นเอง

ความเชื่อ^๑ มาจากคำว่า สัทธา ตามความหมายที่พจนานุกรม บาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา ให้ความหมายไว้ ในหนังสือบรรณานุกรม สัททาวิเสสวิคคหะ วิเคราะห์ศัพท์ไว้ว่า “สัทธา สทฺทหนํ สทฺธา, (ความเชื่อ ชื่อว่าสัทธา)” และว่า “สทฺทหนฺติ เอตํ ยํ วา สทฺทหนฺติ สทฺทหนมุตฺตมํ วา เอสาติ สทฺธา”^๒ (ธรรมชาติที่เป็นเครื่องเชื่อ หรือธรรมชาติที่เชื่อเอง หรือ เป็นเพียงความเชื่อ ชื่อว่าสัทธา)

ความเชื่อ^๓ เป็นความรู้สึกของมนุษย์ที่เห็นจริง เห็นตาม หรือจะเรียกว่าเป็น ความเห็นจริงด้วย เห็นจริงตาม จะเห็นเช่นนั้นด้วยความรู้สึกหรือไตร่ตรองโดยเหตุผลก็ได้ ใน เรื่องนี้ คณัย ไชยโยธา ได้กล่าวถึงระบบความเชื่อต่าง ๆ ว่าด้วยการเกิดความเชื่อ ลักษณะความ

^๑ พระอัครคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), จำลอง สารพัดนึก, พจนานุกรม บาลี-ไทย ฉบับ นักศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๘๖.

^๒ พระราชเวที (สมพงษ์ พรหมวโโส), บรรณานุกรม สัททาวิเสสวิคคหะ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประติพจน์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒๗.

^๓ ผาสุก มุทฺธเมธา, คติชาวบ้าน กับการพัฒนาคุณภาพชีวิต (ฉบับปรับปรุง), (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๕), หน้า ๕๔.

เชื่อ วิธีการแห่งความเชื่อ และกระบวนการความเชื่อที่พัฒนามาอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากความเชื่อพื้นฐาน ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อในธรรมชาติ ในคติผีstagเทวดา ในวิญญาณบรรพบุรุษ ในเทพเจ้า ในพระเจ้า ในปัญญาของมนุษย์ และความเชื่อในศาสนา จนถึงเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น^๔

ศรัทธา โดยทั่วไปอาจจะเป็น ความเชื่อที่มีมืดบอด (Blind faith) แต่สำหรับในทางพุทธปรัชญาแล้ว ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล เป็นความเชื่อที่มีปัญญากำกับอยู่ เป็นทางที่จะนำไปสู่ความรู้ได้

สัทธาหรือความเชื่อในพระพุทธศาสนามีลักษณะที่สำคัญ ๆ พอสรุปได้ดังนี้

๑) เป็นสัทธาที่ยืนยันความเป็นอิสรภาพทางปัญญาของมนุษย์ มนุษย์มีความเป็นไท มีอิสระที่จะคิด ทำ พูด ด้วยตนเอง ไม่ต้องอาศัยพึ่งพิงหรือขึ้นอยู่กับปัญญาของผู้อื่นอยู่ร่ำไป และเป็นอิสระจากกรอบต่าง ๆ เช่น กรอบของลัทธิ ศาสนา คัมภีร์ บุคคล เป็นต้น

๒) เป็นสัทธาที่ไม่มีการบังคับ ข่มขู่ ชักจูง ชี้นำให้ศาสนิกต้องเชื่อหรือปฏิบัติตามโดยการอ้างสิ่งต่าง ๆ เช่น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้า พระเจ้า เป็นต้น

๓) เป็นสัทธาที่ให้พิสูจน์ทดลองด้วยตนเอง พิสูจน์ทดลองทุก ๆ ด้าน เช่น ศาสดา ผู้สอน ศาสนธรรมคำสอน และผู้ปฏิบัติตามคำสอน (สาวก) พิสูจน์ในเรื่องความเป็นสัจจะคุณค่าที่มีประจำ

๔) เป็นสัทธาที่ไม่นำไปสู่ความรุนแรงทางศาสนา เพราะเป็นสัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาญาณ (ญาณสัมปยุต) ไม่ใช่สัทธาที่มุ่งแต่เร้าอารมณ์ความรู้สึก (อาเวก) พุทธศาสนาจึงไม่มีสงครามทางศาสนา ไม่มีศาลไต่สวนศรัทธา ไม่มีการรุกรานศาสนาอื่น ดังเป็นที่ปรากฏชัดในประวัติศาสตร์ว่าพระพุทธศาสนาไม่เคยรุกรานศาสนาอื่น ๆ ก่อน

๕) สัทธาต้องใช้คู่กับปัญญา โดยจะมีปัญญาคอยตรวจสอบสัทธาอยู่เสมอ มีปัญญาที่จะเลือกสรรเอาแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ละสิ่งที่เป็นโทษ

หากได้นำหลักสัทธามาตามแนวกาลามสูตรไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ถูกต้องตามจริงเหมาะสมกับเหตุการณ์และทันต่อเหตุการณ์ ก็จะช่วยให้การดำเนินชีวิตของเราก้าวหน้าผ่านจุดเปราะทางสังคมหรือที่เรียกว่ากับดักสภาพคลองทางสังคมที่ฝังรากลึกอยู่ทั่วทุกระหนแห่งทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และด้านการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม ได้อย่างปกติสุข

^๔ คณัฏ ไขชโยธา, ลัทธิศาสนา และกระบวนการความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘).

ในทางสังคม ช่วยให้รู้จักแยกแยะสังคมดี สังคมไม่ดี สังคมที่ควรเชื่อและไม่ควรเชื่อ ในทางเศรษฐกิจ ช่วยให้เป็นคนไม่ติดอยู่แต่บทบาทผู้บริโภคปัญญอ่อน ในทางการเมืองการปกครอง ช่วยทำให้เป็นประชาชนผู้เฉลียวฉลาดไม่ตกเป็นเครื่องมือของพวกมิฉาชีพ ไม่เป็นประชาชนคนโง่เขลาที่ยอมศิโรราบผู้นำที่ไร้ศีลธรรม และในทางการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม ช่วยทำให้นักกลเป็นไท มีอิสระจากกรอบของการศึกษา กรอบของศาสนา กรอบของประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ ในเรื่องที่ไร้สาระแก่นสาร เปล่าประโยชน์ ไม่อาจนำไปสู่การดับทุกข์ได้ ไม่ตกเป็นเครื่องมือของศาสนา หรือทำศาสนาให้ตกเป็นเครื่องมือหาเงิน

เรื่องของความเชื่อนั้นเป็นเรื่องต่างจิตต่างใจ หรือความเห็นและความเข้าใจที่แตกต่างกัน หลากหลาย และเกิดความเชื่อที่แตกต่างกันไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด และหยุดความคิดความเชื่อไม่ได้ ซึ่งมีทั้งดีและไม่ดี

ประเด็นนี้ผู้วิจัยได้รับการให้สัมภาษณ์ไว้ว่า ส่วนตัวแล้วเป็นคนที่ชอบสะสมพระเครื่อง เพราะเชื่อในพระพุทธรูปคุณจากประสบการณ์หลาย ๆ อย่าง หลาย ๆ ครั้ง จะเกิดความรู้สึกว่ามีพระมากอย่เดือนคอยคุ้มครอง สำหรับพระสิวลีก็มีเอาไว้ประจำบ้าน ไม่ค่อยได้พกติดตัว แต่ก็บูชาและสวดคาถาของท่านสลับกับคาถาอื่น ๆ อยู่ประจำ โดยเฉพาะคาถาสำหรับสวดบูชาพระสิวลีจำง่าย เพราะมีแค่ ๔ คำ คือ นะ ชา ลี ตี เอง และคาถาทุกคาถาล้วนมีปริศนาคำสอนแฝงไว้ในตัวทั้งนั้น ถ้าคนเราสนใจศึกษาและนำมาปฏิบัติจริง ๆ จะทำให้เกิดแต่ความเจริญขึ้นไปเรื่อย ๆ แต่คนมักไม่ค่อยสนใจ คิดแต่จะสวดและหวังผลจากการสวดอย่างเดียวโดยไม่ประสบผลสัมฤทธิ์ที่ตนเองหวัง^๕ เห็นได้ว่าคนส่วนมากนึกคิดมุ่งหวังแต่ผลสำเร็จอย่างเดียวโดยที่ลืมนึกไปว่าต้องมีการลงมือกระทำก่อนผลสำเร็จจึงจะตามมา จึงมัวแต่เฝ้ารอวันเวลาให้ความฝันล้นทับซึ่งเป็นไปไม่ได้ยากหากทำเช่นนั้น

สำหรับคำว่า เชื่อ เป็นคำกริยา หมายถึงเห็นตามด้วย มั่นใจ ไว้ใจ^๖ ส่วนคำว่า ความเชื่อ (Belives) หมายถึงเห็นด้วย มั่นใจ ไว้ใจ และนับถือ^๗ ใจยอมรับว่าจริง แต่ต้องมีความรู้ตัวและความเข้าใจ เป็นผลอันเนื่องมาจากความคิดและความรู้สึกของตัวเองเท่านั้น โดยไม่มีการ

^๕ สัมภาษณ์ นายสมภพ ไทยธีระเสถียร, นายกสมาคมพระเครื่องแห่งประเทศไทย, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๓๗๒.

^๗ มานิต มานิตเจริญ, พจนานุกรมใหม่-ทันสมัยสุด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๔), หน้า ๔๕๓.

พิสูจน์^๘ เป็นทัศนคติของแต่ละบุคคลในการที่จะยอมรับสิ่งที่ได้รู้ ได้เห็น โดยไม่ต้องการเหตุผลมาอธิบาย^๙ และเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความยำเกรง^{๑๐} การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานที่จะพิสูจน์ได้หรือไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์ถึงนั้นให้เห็นจริงก็ได้^{๑๑} กล่าวโดยสรุปความเชื่อเป็นสิ่งที่มนุษย์ค่อย ๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจโลกที่เป็นมานานหลายพันปี และเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับที่จะทำให้นมนุษย์ได้รับผลดีผลร้าย เมื่อมนุษย์กลัวอำนาจลึกลับนั้น ก็จะทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อมิให้ถูกลงโทษและเพื่อให้อำนาจนั้นพึงพอใจ ต่อมาจึงมีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบูชาเช่นสรวงเทพเจ้า เพราะเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นต้องมีผู้บันดาลให้มนุษย์ตั้งเทพเจ้าประจำสิ่งนั้น ๆ ขึ้น^{๑๒} ความเชื่อเกิดจากสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจเห็นคล้อยตาม และพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบ เพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจเห็นคล้อยตาม และปฏิบัติตามด้วย โดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้น ๆ มีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ และชี้ให้เห็นว่าความเชื่อของคนมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้ ความไม่รู้ทำให้เกิดความกลัว ครั้นเมื่อมีความกลัวแล้วจึงคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ ความเชื่อบางอย่างอาจหมดความจำเป็น ไม่มีประโยชน์ และไม่มี ความหมายโดยตรงต่อชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้อนุชนได้ศึกษาเหตุผลและสาระที่เกิดจากความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ^{๑๓} จากการศึกษาทั้งหมดเราจะพบว่าความเชื่อมีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นตอน ดังนี้^{๑๔}

^๘ <http://home.att.net/ag2kh/contena.htm>. [๑๐/๑๑/๒๕๕๕].

^๙ The University of Chicago, *The New Encyclopaedia Britannica*, (Chicago : University Chicagopress,1985), p. 63.

^{๑๐} ธวัช ปุณโณทก, “วัฒนธรรมพื้นบ้าน คติความเชื่อ” ใน *วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘): ๓๕๐-๓๕๑.

^{๑๑} ทศนีย์ ทานตวนิช, *คติชาวบ้าน*, ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (บางแสน :, ๒๕๒๓), หน้า ๒๒๔.

^{๑๒} คณัย ไชยโยธา, *ลัทธิศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น*, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๕.

^{๑๓} นันทนา ขุนภักดี, *รายงานการวิจัยวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิการศึกษา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปกร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๔๖.

^{๑๔} คณัย ไชยโยธา, *ลัทธิศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น*, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๕-๖๓.

๑. ความเชื่อวิญญาณในธรรมชาติ (Animatism) เป็นความเชื่อที่ว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตน มีอำนาจพิเศษและก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ จึงได้เกรงกลัวและกราบไหว้

๒. ความเชื่อในคติถือผีสาวเทวดาหรือวิญญาณนิยม (Animism) เชื่อว่าในธรรมชาติทั้งหลายมีเจตภูตหรือวิญญาณ (spirit) ที่มีอำนาจทำให้เกิดความทุกข์อาจเป็นมารร้ายผีสาว ทำให้เกิดสุขอาจเป็นเทวะ สร้างภาพเหล่านั้นขึ้นตามความนึกคิดของตนเอง เป็นเทพเจ้าหรือผีสาวเทวดาแล้วนับถือในภาพนั้น

๓. ความเชื่อวิญญาณบรรพบุรุษ (Ancestor Worship) เชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วไม่ได้ไปไหน ยังคงอยู่ปกป้องรักษาดูแลบุตรหลานของตนอยู่ ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ

๔. ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์หรือพหุเทวนิยม (Polytheism) มีการสร้างภาพเทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นว่าธรรมชาติอย่างใดควรมีรูปเป็นอย่างไร และธรรมชาติอย่างไหนมีอำนาจสูงต่ำกว่ากันอย่างไร เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจลดหลั่นกัน และมีหน้าที่แตกต่างกัน

๕. ความเชื่อในพระเป็นเจ้าองค์หนึ่งของชนกลุ่มหนึ่งหรืออติเทวนิยม (Henotheism) เป็นการนับถือเทพเจ้าตามตามกลุ่มชนวรรณะของตนไม่ปะปนกัน

๖. ความเชื่อในพระเป็นเจ้า^{๔๕} องค์เดียวหรือเอกเทวนิยม (Monotheism) เป็นความเชื่อว่ามีพระเป็นเจ้าสูงสุดอยู่เพียงองค์เดียว เป็นมหาเทพผู้สร้างสรรพสิ่งทรงอำนาจยิ่งใหญ่เป็นวิบุรุษ

๗. ความเชื่อในปัญญาของมนุษย์ ใช้เหตุผล ไม่ยอมขึ้นอยู่กับอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็นและไม่สามารถพิสูจน์ได้ ความรู้เหตุผลคือลำดับสูงสุดแห่งปัญญาของมนุษย์ เป็นมูลเหตุให้เกิดพระพุทธศาสนา

ความเชื่อมีประโยชน์ต่อบุคคลอย่างมาก เพราะเมื่อความเชื่อถูกปลูกฝังให้ลึกกลงไปในสำนึกของแต่ละคนจนไม่สามารถถอดถอนได้ บุคคลนั้นจะทำการสิ่งที่จะต้องการมากกว่าเดิมและยากที่จะถอดถอนจากความรู้สึกนั้นได้ ซึ่งทำให้เกิดสิ่งเหล่านี้ คือ

๑. ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ เช่น กรณีเจ็บป่วย บางคนหาสาเหตุไม่ได้ เพราะจิตได้สำนึกยังอยู่กับสิ่งหนึ่งตลอดเวลา เมื่อได้บนบานศาลกล่าวแล้ว ทำให้กำลังใจเข้มแข็งหายจากอาการไม่สบายต่าง ๆ ได้โดยไม่ต้องรักษา

๒. ความเชื่อทำให้เกิดพลัง เป็นพลังอำนาจที่เกิดขึ้นภายใน เช่น การที่เชื่อกว่า รศน้ำมนต์จะสามารถป้องกันอันตรายต่าง ๆ ตลอดจนสามารถปิดเป่าภัยพิบัติต่าง ๆ ได้จึงทำให้ผู้ที่

^{๔๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พระเป็นเจ้า แปลมาจาก God, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๔๖.

เชื่อเช่นนี้ไปหาหมอหรือพระรคน้ำมนต์ให้เพื่อให้แคล้วคลาดศัตรูหรือให้ปลอดภัย เช่น ทหารจะไปออกศึกสงคราม จะได้รับการประพรมน้ำพระพุทธรูป เพื่อช่วยเสริมให้พลังใจอีกเข็มกล้าที่จะต่อสู้กับศัตรูได้

๓. ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ เกิดความสุขสบายใจในสิ่งที่ได้ปฏิบัติตามที่ได้เชื่อถือ เช่น การบุญเลี้ยงพระขึ้นบ้านใหม่ จะก่อให้เกิดสิริมงคลแก่ผู้อยู่อาศัย หากได้ปฏิบัติแล้วความสุขทางใจจะเกิดขึ้นแก่ครอบครัวด้วย

๔. ความเชื่อทำให้นับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง หลักการของศาสนาแต่ละศาสนามีพิธีกรรมไว้สำหรับให้ศาสนิกชนได้ประกอบ เช่น การกราบไหว้ การสวดอ้อนวอน เพื่อให้เกิดความมั่นใจไม่คลอนแคลนในศาสนาที่ตนนับถือ ดังเช่นกรณีที่หลวงพ่อบุญรอดปทุมมณารักษ์ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า พระสีลีนีวัดต่าง ๆ นิยมกันเยอะ เพราะเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ด้านลาภสักการะของท่านที่ว่า หากใครได้บูชาหรือกราบอธิษฐานขอพรต่อองค์ท่านจะเกิดความสุขความมีโชคลาภตามมา บางวัดเอาไปประดิษฐานไว้บนซุ้มประตูทางเข้า เพื่อให้ผู้ที่เข้ามาวัดได้ลอดใต้องค์ท่านเอาฤกษ์เอาชัย และก็มักเป็นอย่างที่ปรารถนาจนจนเป็นที่เลื่องลือของชาวบ้านในระแวกนั้นถึงกิตติศัพท์ทางโชคลาภเกี่ยวกับท่านคนจึงนิยมมากราบบูชาท่านทำให้วัดได้อานิสงส์จากบารมีของท่านอย่างมาก ประการสำคัญเข้าได้เข้ามาวัด มารู้จักกราบพระ และได้สวดคาถาภาษาบาลี และเมื่อได้ทำบ่อย ๆ เข้า สิ่งที่เขาทำจะค่อย ๆ ซึมซับเข้าใจจิตใจโดยไม่รู้ตัว บางคนจากที่ไม่เคยเข้าวัดก็เข้าวัดบ่อยขึ้น ชวนลูกหลานมาด้วย ครอบครัวก็ได้ทำความดีร่วมกัน^{๖๖}

ความเชื่อในเชิงปรัชญา หมายถึง เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ความเชื่อมั่นในสิ่งที่ดีงาม ความเลื่อมใสซาบซึ้งขึ้นใจ สนใจใจเชื่อมั่นมีใจโน้มถ่วงมุ่งเล่นไปตามไปปรับคุณค่าในบุคคลหรือสิ่งนั้น ๆ ความมั่นใจในความจริง ความดีสิ่งดีงามและในการทำ ความดี เขียนอย่างสันสกฤตเป็น ศรัทธา ซึ่งพบได้ทั่วไปในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้เป็นข้อเดียวคือ ตถาคตโพธิสัทธา ความเชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคต คำบาลีว่า “สพฺพหติ ตถาคตสุส โพธิ” บางครั้งเมื่อทรงแสดงคุณสมบัติของอริยสาวก จึงตรัสถึงอเวจฺจปสาทะ คือ ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหว ในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม และในพระสงฆ์^{๖๗} ศรัทธาที่มักกล่าวถึงในอรรถกถา ได้แก่ ศรัทธา ๒ คือ ๑. ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคต ๒. กัมมผลสัทธา เชื่อกรรมและผลของกรรม และสัทธานี้เป็นสิ่งที่บอบบาง สร้างความเข้าใจผิดและสับสนได้ง่าย ทั้งนี้เพราะความเชื่อเป็นเจตสิก หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับจิต และความเชื่อนี้เองเป็นพลังผลักดันให้จิตกระทำการต่าง ๆ ทั้งถูกและผิด ถ้ากระทำถูกเรียกว่าปัญญาสัมปยุต ถ้า

^{๖๖} สัมภาษณ์ พระครูรัตนปทุมมณารักษ์ เจ้าคณะอำเภอหนองบัวแดง, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๖๗} อ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๖๔/๕๖, อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๔/๑๔๒-๑๔๓.

กระทำผิดเรียกว่าปัญญาวิปยุต ซึ่งโดยปกติแล้วเมื่อเราพูดถึงความเชื่อเรามักจะพูดถึงเรื่องศาสนา ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อใด ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ก็จำเป็นต้องอ้างเอาหลักธรรมทางศาสนามาเป็นแกนหลักเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อความเชื่อนั้น ๆ ให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมซึ่งหลักของพระพุทธศาสนาที่สอนให้ถือว่าความเชื่อต้องมาคู่กับปัญญา และเน้นในทางปฏิบัติว่าปัญญาต้องมาก่อนความเชื่อ ความเชื่อ สัทธา (ศรัทธา) ในทางพระพุทธศาสนา สอนให้เชื่อในการกระทำ (กรรม) ที่ให้ผลดีและร้าย เมื่อมองจากโลกทัศน์ของแต่ละคน ก็อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่ามนุษย์อยู่ด้วยความเชื่อความศรัทธาที่ไม่เหมือนกันภายใต้ปรัชญาและศาสนาที่แตกต่างกัน

มนุษย์มีสองด้านเสมอ ด้านหนึ่งมนุษย์เฝ้าหาสิ่งอันสูงส่งเหนือโลกเหนือตัวเอง อยากอยู่รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสรรพสิ่งในโลก ปราศจากความเห็นแก่ตัว ด้านนี้ของมนุษย์นั้นคำสอนของศาสนาต่าง ๆ ตอบสนอง แต่ในขณะเดียวกันมนุษย์มีอีกด้านหนึ่งที่เฝ้าหาความสุขความพอใจของตนเอง อยากได้ใคร่ดีและเห็นแก่ตัว อยากเห็นความพินาศของคนที่ไม่ชอบ เพื่อบำเรอความสุขหายบ ๆ ของตัวเอง เชื่อและคาดหวังสิ่งไม่มีเหตุผลลงมายเพื่อปลอบประโลมใจตนเองให้พ้นจากความทุกข์ยากของโลกนี้ไปก็แค่เพียงชั่วคราวเท่านั้น

ต่อมาเกิดความเชื่อว่าคำสวดเหล่านั้นมีความขลังความศักดิ์สิทธิ์ เมื่อสวดสาธยายแล้วสามารถป้องกันภัยอันตรายหรือนำมาซึ่งสิ่งที่ปรารถนาได้ จึงได้มีการคิดค้นวิธีเพื่อให้เกิดความขลังศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น เมื่อเห็นว่าได้ผลดังปรารถนา จึงนับถือแพร่หลายกันต่อมา จึงถือได้ว่าเรื่องวัตถุมงคลแม้จะไม่มีอยู่ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่ในวิถีชีวิตจริง ๆ ของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปแล้ว ส่วนมากยังยึดถือในสิ่งเหล่านี้อยู่ ในข้อนี้อาจจะมาจากสาเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. ความเชื่อในพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ว่าเป็นเครื่องต้านภัยพิบัติและก่อให้เกิดความสุขความเจริญได้ ประกอบกับความเชื่อเดิมที่มีมาแต่บรรพบุรุษ เรื่องศาสนาธรรมชาติทำให้ผสมผสานกลมกลืนกันมาเป็นความเชื่อเรื่องวัตถุมงคลโดยปริยาย

๒. ความเชื่อในพระพุทธรูปพระปริตรหรือบทต่าง ๆ ซึ่งใช้ในพิธีพุทธาภิเษกว่ามีผลทำให้สิ่งของที่สร้างขึ้นโดยผ่านการปลุกเสกแล้วนั้นมีผลเป็นความศักดิ์สิทธิ์จริง ข้อนี้จะเห็นได้ว่าแม้ไม่มีวัตถุมงคลยึดเหนี่ยว เมื่อตกอยู่ในภัยอันตราย ผู้คนที่สวดมนต์ภาวนาป้องกันภัยอยู่แล้ว^{๔๔}

^{๔๔} พระมหาพนตวี วุฒิกโก (ป้อมสุข), “อิทธิพลของวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

ความเชื่อที่เป็นรูปธรรม เป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกรูปทุกนาม สิ่งใดที่ผู้คนได้พบได้สัมผัส ตัวอย่างในอายตนะทั้ง ๖ ผลกระทบสิ่งที่เกิดขึ้น เช่น ตากระทบรูป จะมีความรู้สึกเกิดขึ้นว่า รูปที่พบเห็นนั้นเป็นอย่างไร ภาษาทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าจักขุวิญญาณ คือความรู้สึกที่เกิดขึ้นทางตา เวลาที่ใช้หูฟังเสียง จะเป็นเสียงอะไร ไพเราะหรือไม่ก็ตาม เพราะการวินิจฉัยอย่างนี้เกิดขึ้นเรียกว่าโสตวิญญาณ คือความรู้สึกเกิดขึ้นทางหู สิ่งที่คุณคลได้พบเห็นได้สัมผัสในทางใดทางหนึ่งนี้เอง เป็นต้นเหตุแห่งความเชื่ออันเป็นสัญเจตนาจิตเบื้องต้น

ส่วนความเชื่อที่เป็นนามธรรม เมื่อได้รับการจุดประกายจากจุดเบื้องต้นแล้ว ต่อมาก็เกิดการเสริมแต่ง (สังขาร) โดยอาศัยสิ่งแวดล้อมที่คนเราได้สัมผัสทุกวัน เป็นเครื่องช่วยให้เกิดความเห็น (ทิฏฐิ) เจริญเติบโตและเมื่อใจคิดเห็นเกิดความมั่นใจแล้วก็จะเกิดความเชื่อ (ศรัทธา) ทั้งรูปธรรมและนามธรรมก็เกิดขึ้น เป็นรูปเป็นสัญลักษณ์อย่างใดอย่าง การสร้างความเชื่อของมนุษย์ เกิดขึ้นจากความไม่รู้เป็นประการสำคัญที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า อวิชชา เมื่อได้พบเหตุการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แผ่นดินถล่ม เป็นต้น ก็เกิดความคิดเห็นว่า จะต้องมียิ่งใหญ่สิ่งหนึ่งอยู่เบื้องหลัง บังคับให้เป็นอย่างนั้น จึงพากันสร้างผี สร้างวิญญาณ สร้างเทพารักษ์ขึ้นมาเป็นการสมมติว่า เทพเจ้าก็ดี ผีก็ดี วิญญาณก็ดี จะต้องมียูปร่างเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ตามจินตนาการของตน และก็ทำพิธีการต่าง ๆ บูชาสักการะเช่นสรวงเพื่อให้สิ่งที่ตนคิดสมมติว่ามีอยู่นั้น ได้มาผ่อนคลายความรุนแรงและมีเมตตากรุณา ไม่ทำร้ายและได้บันดาลความสุขมาให้ เมื่อแรกเป็นเพียงขนบธรรมเนียม ภายหลังก็เกิดเป็นวัฒนธรรม ลัทธิศาสนาขึ้น คือแนวปฏิบัติ การประพฤติตนตามศาสนา จึงทำให้เกิดคัมภีร์ที่สำคัญทางศาสนาขึ้นเช่น เกิดคัมภีร์พระเวทในศาสนาพราหมณ์ เกิดคัมภีร์ไบเบิลขึ้นในคริสต์ศาสนา เกิดคัมภีร์อัลกุรอานขึ้นในศาสนาอิสลามและเกิดคัมภีร์พระไตรปิฎกขึ้นในศาสนาพุทธ เป็นต้น คนที่เกิดเชื่อในคำสอนของลัทธิและศาสนา ก็พากันประพฤติปฏิบัติตามด้วยความหวังว่า จักพบกับความสุขในชีวิตของตน

ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งในด้านดีและด้านร้าย คนโบราณจึงสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ลูกหลาน เช่น ความเชื่อเรื่องผีสาวงามันมีอิทธิฤทธิ์จะบันดาลความสุขสวัสดิ์ให้ได้ และถ้าหากว่าทำให้มันโกรธ มันก็จะนำความทุกข์ยากลำบากมาให้ได้ด้วย เมื่อมีการพูด การนำกราบไหว้บูชา สร้างเครื่องสักการะบ่อย ๆ เข้าก็เป็นการปลูกฝังความเชื่อให้ลึกลงไปในสำนึกของแต่ละคน จนบางคนไม่สามารถถอนออกจากตัวได้ เมื่อความเชื่อมีเต็มที่แล้ว ก็จะทำการที่ต้องการมากขึ้นกว่าเดิม ความเชื่อนับเป็นพื้นฐานแห่งการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และศาสนา โดยแยกออกเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้ คือ

๑) ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ

๒) ความเชื่อทำให้เกิดพลัง

- ๓) ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์
- ๔) ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี
- ๕) ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม
- ๖) ความเชื่อเป็นพื้นฐานทำให้เกิดปัญญา
- ๗) ความเชื่อทำให้เกิดการนับถือลัทธิ และศาสนาได้อย่างมั่นคง
- ๘) ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจได้^{๑๙}

ความเชื่อบางครั้งก็ทำให้เกิดผลเสียได้ ธรรมดาว่าคนเราเมื่อมีความเชื่อจะต้องมีความไม่เชื่อเป็นของคู่กันเสมอ เช่น ระหว่างคนมีศรัทธากับคนไม่มีศรัทธา ระหว่างคนมีจิตศรัทธากับคนมีอจลศรัทธา คือ ศรัทธาที่หวั่นไหว และศรัทธาที่ไม่หวั่นไหว หากจะวิเคราะห์โดยความเป็นกลางแล้ว ก็จะเห็นได้ว่า ศรัทธานั้นเป็นเพียงค่ากลาง ๆ จะนำไปใช้ได้ทั้ง ๒ ทาง คือ ทางเชื่อตาม กับ ทางไม่เชื่อตามก็ได้

ดังนั้น การจะกำหนดลงไปให้แต่ละบุคคลเชื่ออย่างเดียวกันหมดนั้น ย่อมทำได้ยาก เพราะความเชื่อที่เป็นผลดีก็ย่อมจะมีความเชื่อที่ให้ตรงกันข้ามที่เป็นความเชื่อให้เกิดผลไปอีกทางหนึ่งก็มี

แม้ในทางปรัชญาพุทธเองก็มีได้ปฏิเสธคุณค่าในทางวัตถุ แต่สอนให้มนุษย์ยึดถือในคุณค่าแท้จริงของทางวัตถุที่เป็นเพียงปัจจัยสี่ในการดำเนินและดำรงชีวิตตามควรแก่อัตภาพและตามควรแก่สถานการณ์ของแต่ละบุคคลเท่านั้น ปรัชญาพุทธสอนให้สังคมควรตระหนักหันกลับมาหาความเฝือชอบในทางมโนกรรมที่เกิดขึ้นจากค่านิยมที่เชื่อตรงต่อกฎแห่งกรรม ต่อกฎแห่งธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความสมดุลทางวัตถุกับทางจิตใจ ทำความเข้าใจในกรรมนิยามให้ถูกต้องตามหลักแห่งพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ด้วยการรู้จักพึ่งพาตัวเองและหวังผลสำเร็จด้วยการลงมือกระทำกรรมด้วยตัวเอง เพียรพยายามรู้จักตนเองและแก้ไขตนเอง ดังพุทธภาษิตที่ว่า อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งของตน^{๒๐}

พระยาอนุมานราชธน ได้กล่าวเรื่องความเชื่อไว้ดังนี้ว่า ความเชื่อครั้งแรกเดิมของมนุษย์ ก่อนจะคลี่คลายเป็นศาสนาต่าง ๆ นั้น อาจแบ่งเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะแรก เชื่อว่าสิ่งต่าง ๆ จะเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือไม่ก็ตาม ย่อมมีอะไรอย่างหนึ่งเป็นแรงอำนาจอยู่ในตัวของสิ่งนั้นเอง

^{๑๙} เพ็ญศรี คุ้ม และคณะ, วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๐-๓๑.

^{๒๐} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๐๘/๘๓.

อาจจะให้คุณและโทษแก่คนได้คตินี้เรียกว่า คติความเชื่อ ของขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ (Animatism)^{๒๑}

ความเชื่อในลักษณะเช่นนี้ แสง จันทรงาม กล่าวว่า เป็นวิวัฒนาการของศาสนา ข้นพลังลึกลับ (Animatism) ยิ่งถ้าหากเชื่อว่า มีพลังชนิดหนึ่ง ชื่อพลังมานะอยู่เบื้องหลังสิ่งต่าง ๆ ซึ่งการที่นำเอาพลังมานะมาใช้ ทำให้เกิดปรากฏการณ์เชิงศาสนาที่เรียกว่า ไสยศาสตร์ขึ้น^{๒๒}

ในการพัฒนาความเชื่อมาจนกระทั่งกลายเป็นความเชื่อในเรื่องวัตถุมงคลนั้น สนิท สมักรการ กล่าวว่า ความผิดปกติทั้งหลายที่เกิดขึ้นและมีได้มาจากการกระทำของมนุษย์โดยตรง แล้วถือว่าเป็นการกระทำของผีหรือวิญญาณต่าง ๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการเจ็บไข้ได้ป่วย หรือฝน ฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาลก็ตาม ฉะนั้นวิธีการแก้ไข ปัดเป่า ต้องกระทำพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ให้ ถูกต้องในแต่ละเรื่อง ที่ควรเช่นไหว้ก็ต้องเช่นไหว้ ที่ควรขับไล่ก็ต้องขับไล่เป็นต้น^{๒๓} ด้านคติชน วิทยาของชาวพุทธทั่วไปกล่าวพระไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ พระพุทธรูปหรือวัตถุอย่างอื่นที่พระสงฆ์ ได้ทำพิธีปลุกเสก นอกจากนั้นแล้วก็ยังมีการคาถากันผี ไล่ผี และจับผีอีกด้วย โดยสรุปถือว่าอำนาจ มาจากพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ สามารถป้องกันผีร้ายได้ ในทางปฏิบัติแล้วคือพระสงฆ์มักจะ เป็นผู้กระทำพิธีต่าง ๆ เพื่อการปกป้องและกำจัดผีร้าย

ในปัจจุบัน ด้านคติความเชื่อของชาวไทยนั้นพบว่า มีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน สำคัญและมีฐานะเป็นศาสนาประจำชาติแต่ในทางสังคมแล้วพบว่า ประชาชนซึ่งล้วนแต่เป็น พุทธศาสนิกชนนั้น ไม่ค่อยได้ปฏิบัติและยึดมั่นศรัทธาเฉพาะแต่พระพุทธเจ้า พระธรรม และ พระสงฆ์เพียงเท่านั้น และจากภาวะการณ์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า กระแสของสังคมที่มี ความนิยมต่อวัตถุมงคล เป็นส่วนที่กระตุ้นให้ผู้คนต่างหันมาหาวัตถุมงคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้ คนรู้สึกว่ามีที่พึ่งหรือมีความหวังอยู่บ้าง จากพลังอำนาจของวัตถุมงคล ซึ่งอาจดูเป็นการกลางเลือนก็ ตามที่ เรื่องนี้ตรงกับที่ผู้วิจัยได้รับการให้สัมภาษณ์ว่า มีผู้มาถามบูชาพระสิวลีอยู่บ่อย ตอนแรกก็ ไม่ได้เอะใจอะไรนึกว่าเขามาขอบูชาเหมือนพระเครื่องทั่ว ๆ ไป พอตอนหลังสอบถามดูว่าทำไม ใคร ๆ ก็มาขอบูชาแต่พระสิวลี เขาก็บอกถึงกิตติศัพท์ของท่านให้ฟัง ผมก็เลยเกิดความสนใจ หา หนังสือของท่านมาอ่าน พอได้ศึกษาแล้วก็เกิดความคิด น่าจะเหมือนคนทั่ว ๆ ไปที่มาขอบูชา นั้น

^{๒๑} พระยาอนุมานราชธน, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๑), หน้า ๓๒-๓๓.

^{๒๒} แสง จันทรงาม, ศาสนศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๒๓๕.

^{๒๓} สนิท สมักรการ, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์ ๒๕๓๕), หน้า ๕๕.

คือหวังความร่ำรวยหรือมีลาภมากอย่างท่าน แต่ใจหนึ่งผมก็คิดขึ้นมาเองว่าคำว่าร่ำรวยของพระสืวลีอาจจะไม่ได้เจาะจงเอาทรัพย์สินเงินทองก็ได้ แต่ก็ไม่ได้จะลบหลู่ก็คือยังบูชาและสวดคาถาของท่านอยู่บ่อย ๆ เหมือนกัน^{๒๔}

เพราะเหตุนี้ ถ้าหากจะมองผู้ที่เชื่อมั่น หรือหลงเชื่อสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นผู้มกมาย ก็อาจดูค่อนข้างรุนแรง เพราะจากสภาพการณ์ของสังคมที่เป็นอยู่นี้ ความเสี่ยงภัย หรือความไม่มั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินทำให้คนเราต้องแสวงหาที่พึ่งพิง และแม้ว่าจะต้องลงทุนเสี่ยงไปบ้างก็ยังพอจะเห็นความหวังข้างหน้า ดีกว่าจะมองไม่พบประกายใด ๆ ท่ามกลางความมืดมิดของสังคม และความมืดบอดทางปัญญาของผู้คนที่ถูกม่านหมอกแห่งอวิชชาปกคลุมเสมอ

หลักความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปนั้น ปรากฏในพุทธานุสสติ ซึ่งสอนให้ระลึกถึงคุณความดีของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พุทธคุณ ๕^{๒๕} เรียกอีกอย่างว่า นวาราหิคุณ (คุณของพระพุทธเจ้า ๕ ประการ มี อรหิ เป็นต้น) บางทีเลื่อนมาเป็น นวรคุณ หรือ นวาราหุณ แปลว่าคุณของพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์ ๕ ประการ^{๒๖}

หลักพุทธคุณ ๕ นี้ สามารถสละสลวยได้หลักพุทธคุณ ๒^{๒๗} ประการ คือ

๑. อุตตหิตสมบัติ คือ ความถึงพร้อมแห่งประโยชน์ตน ทรงบำเพ็ญประโยชน์ส่วนพระองค์เอง เสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้ว พระคุณข้อนี้มุ่งเอาพระปัญญาเป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จพุทธภาวะ คือ ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็นอัครตณเฑาะ คือ พึ่งตนเองได้

๒. พรหิตปฏิบัติ คือ การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น พระคุณข้อนี้มุ่งเอาพระกรุณาเป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จพุทธกิจ คือ หน้าที่ของพระพุทธเจ้า และความเป็นโลกนาถ คือ เป็นที่พึ่งของชาวโลกได้

พุทธคุณ ๕ ในข้อก่อน ย่อลงแล้วเป็น ๒ อย่างดังแสดงมานี้ คือ ข้อ ๑, ๒, ๓, ๕ เป็นส่วนอุตตหิตสมบัติ ข้อ ๖, ๗ เป็นส่วนพรหิตปฏิบัติ ข้อ ๔, ๘, ๙ เป็นทั้งอุตตหิตสมบัติและพรหิตปฏิบัติ^{๒๘} นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวถึงพุทธคุณ ๓ ประการ คือ

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายวัฒนา โสตามุข, เจ้าของร้านพระยาแลกรอบพระ, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๒๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๕๕/๖๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๕/๖๗, อ.จ.ภก. (บาลี) ๒๒/๒๘๑/๒๖๓, อ.จ.ภก. (ไทย) ๒๒/๒๘๑/๓๑๓.

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๒๒-๒๒๓.

^{๒๗} วิสุทธิมหาณีกา. (ไทย) ๑/๒๕๘/๓๘๑, ๒๔๖/๓๓๘.

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๒๓.

๑. ปัญญาคุณ คือ พระคุณคือพระปัญญา

๒. วิสุทธิคุณ คือ พระคุณคือความบริสุทธิ์

๓. กรุณาคุณ คือ พระคุณคือพระมหากรุณา

ในพระคุณ ๓ นี้ ข้อที่เป็นหลักและกล่าวถึงทั่วไปในคัมภีร์ต่าง ๆ มี ๒ คือ ปัญญา และกรุณา ส่วนวิสุทธิ เป็นพระคุณเนื่องอยู่ในพระปัญญาอยู่แล้ว เพราะเป็นผลเกิดเองจากการตรัสรู้คัมภีร์ทั้งหลายจึงไม่แยกไว้เป็นข้อหนึ่งต่างหาก^{๒๙} สำหรับทุกคน ไม่ว่าจะเป็นผู้นับถือทฤษฎีลัทธิ หรือคำสอนอันใดอันหนึ่งอยู่แล้ว หรือยังไม่นับถือก็ตาม มีหลักการตั้งทัศนคติที่ประกอบด้วยเหตุผลตามแนวกาลามสูตร^{๓๐} ปราภฏในเกสปุตตสูตร ดังนี้

“พระเจ้าข้า มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมายังเกสปุตตนิคมสมณพราหมณ์พวกนั้น พุทฺธประกาศแต่เฉพาะวาทะของตัวเท่านั้นส่วนวาทะของผู้อื่นช่วยกันกระทบกระเทียบ คูหมิ่นพุดปด ทำให้ไม่น่าเชื่อพระเจ้าข้า มีสมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งมายังเกสปุตตนิคมถึงพราหมณ์พวกนั้น ก็พุดประกาศแต่เฉพาะวาทะของตนเท่านั้นส่วนวาทะของผู้อื่นช่วยกันกระทบกระเทียบ คูหมิ่นพุดปด ทำให้ไม่น่าเชื่อพระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ยังมีความเคลือบแคลงสงสัยในสมณพราหมณ์เหล่านั้นอยู่ที่เดียวว่า ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้นใครพุดจริง ใครพุดเท็จ”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดูกรกาลามชนทั้งหลาย ก็ควรแล้วที่ท่านทั้งหลายจะเคลือบแคลงสงสัย และท่านทั้งหลายเกิดความเคลือบแคลงสงสัยในฐานะที่ควรแล้ว ท่านทั้งหลาย

๑. อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำที่ได้ยินได้ฟังมา
๒. อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำสืบ ๆ กันมา
๓. อย่าได้ยึดถือโดยตื่นข่าวว่า ได้ยินอย่างนี้
๔. อย่าได้ยึดถือโดยอ้างตำรา
๕. อย่าได้ยึดถือโดยเคเอาเอง
๖. อย่าได้ยึดถือโดยคาดคะเน
๗. อย่าได้เชื่อถือโดยความศรัทธาตามอาการ
๘. อย่าได้ยึดถือโดยชอบใจว่าต้องกันกับพิธีของตัว
๙. อย่าได้ยึดถือ โดยเชื่อว่าผู้พุดสมควรจะเชื่อได้
๑๐. อย่าได้ยึดถือโดยความนับถือว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๓.

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรม, หน้า ๖๕๐.

เมื่อใดที่ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้ เป็นอกุศลธรรมเหล่านี้มิใช่ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ดีเถียน ธรรมเหล่านี้ใครสมทานให้บริบูรณ์แล้วเป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรละธรรมเหล่านั้นเสีย”^{๓๑}

แสดงให้เห็นว่า ความรู้ความคิดเห็นในระดับที่ยังเป็นความเชื่อและเหตุผล ยังเป็น ความรู้ความเห็นที่บกพร่อง มีทางผิดพลาด ยังไม่เชื่อว่าเป็นการเข้าถึงความจริง”^{๓๒} “แนะท่าน ภาวทวชะ ธรรม ๕ ประการนี้ มีวิปาก ๒ ส่วนในปัจจุบันทีเดียว คือ

๑. สรทธา ความเชื่อ ก็สิ่งที่เชื่อสนิททีเดียว กลับเป็นของเปล่าเป็นของเท็จไปก็มี ถึงแม้สิ่งที่ไม่เชื่อเลยทีเดียว แต่กลับเป็นของจริงแท้ ไม่เป็นอื่นเลยก็มี

๒. รุจิ ความถูกใจ ถึงสิ่งที่ถูกใจทีเดียว กลับเป็นของเปล่า เป็นของเท็จไปเสียก็มี ถึงแม้สิ่งที่มีได้ถูกใจเลย แต่กลับเป็นของจริงแท้ไม่เป็นอื่นไปเลยก็มี

๓. อนุสสวะ การฟัง หรือเรียนตามกันมา ถึงสิ่งเรียนต่อกันมาอย่างดีทีเดียว กลับเป็น ของเปล่า เป็นของเท็จไปเสียก็มี ถึงแม้สิ่งที่มีได้เรียนตามกันมาเลย แต่กลับเป็นของจริงแท้ ไม่ เป็นอื่นไปเลยก็มี

๔. อาการปริวิตักกะ การคิดตรองตามแนวเหตุผลถึงสิ่งตรองอย่างดีแล้วทีเดียว กลับ เป็นของเปล่า เป็นของเท็จไปเสียก็มี ถึงแม้สิ่งที่มีได้ตรองมาเลย แต่กลับเป็นของจริงแท้ ไม่ เป็นอื่นไปเลยก็มี

๕. ทิฏฐินิฆมานักขันติ ความเข้ากันได้กับ (การเพ่งพินิจด้วย) ทฤษฎีของตน ถึงสิ่งที่ วิจัยมาอย่างดีแล้วทีเดียว กลับเป็นของเปล่าเป็นของเท็จไปเสียก็มี ถึงแม้สิ่งที่มีได้วิจัยมาก่อนเลย แต่กลับเป็นของจริงแท้ ไม่เป็นอื่นไปเลยก็มี”

สำหรับคนสามัญทั่วไป สรทธาเป็นธรรมขั้นต้นที่สำคัญยิ่ง เป็นอุปกรณ์ชักนำให้ เดินหน้าต่อไป เมื่อใช้ถูกต้องจึงเป็นการเริ่มต้นที่ดี ทำให้การก้าวหน้าไปสู่จุดหมายได้ผล รวดเร็วขึ้น ด้วยเหตุนี้ จึงปรากฏว่า บางคราวผู้มีปัญญามากกว่า แต่ขาดความเชื่อมั่น กลับประสบ ความสำเร็จช้ากว่าผู้มีปัญญาค่อยกว่า แต่มีสรทธาแรงกล้า เช่น กรณีของพระสารีบุตร ซึ่งบรรลु ธรรมช้ากว่าพระสาวกหลายท่านที่อุปสมบทพร้อมกัน เพราะความที่ท่านมีปัญญามาก ในกรณีที่ สรทธานั้นไปตรงกับสิ่งที่ถูกต้องแล้ว จึงเป็นการทุ่มแรงทุ่มเวลาไปในตัว ตรงกันข้าม ถ้าสรทธา เกิดในสิ่งที่ผิดก็เป็นการทำให้เขว ยิ่งหลงชักช้าหนักขึ้นไปอีก อย่างไรก็ดี สรทธาในพุทธธรรม มี เหตุผลเป็นฐานรองรับ มีปัญญาคอยควบคุม จึงยากที่จะผิด นอกจากพันวิสัยจริง ๆ และก็สามารถ

^{๓๑} อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๖๖/๑๘๕, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๔๑.

^{๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๕๔.

แก้ไขให้ถูกต้องได้ ไม่ดิ่งไปในทางที่ผิดเพราะคอยรับรู้เหตุผลกันคว้าและทดลองอยู่ตลอดเวลา การขาดศรัทธาเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้ชะงัก ไม่ก้าวหน้าต่อไปในทิศทางที่ต้องการ^{๓๓}

ในบรรดาความเชื่อทั้งหลายที่กล่าวมา ความเชื่อในการตรัสรู้ในพระพุทธเจ้านั้นสำคัญที่สุด เนื่องจากสังฆกรรมที่พระพุทธเจ้าค้นพบแล้วนั้น เป็นสิ่งที่รู้เองได้ยาก ดังนั้น ในเบื้องต้นการมีความเชื่อศรัทธาในการตรัสรู้ขององค์ศาสดาผู้สอน จึงเป็นหนทางแรกสุดในการพัฒนาปัญญาให้รู้แจ้งต่อไป

เสฐียรโกเศศ ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทยมีลักษณะซ้อนทับกันอยู่ คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาต่าง ๆ ซ้อนอย่างรูปเจดีย์ คือ นับถือผีสางเทวดาเป็นพื้นฐานถัดขึ้นไปนับถือไสยศาสตร์ซึ่งมีอยู่ในศาสนาพราหมณ์และศาสนาฮินดู แล้วจึงนับถือพุทธศาสนา เป็นดั่งชั้นยอดของเจดีย์ ความเชื่อทั้งสามคตินี้นับถือคละเคล้ากันไป จะถืออย่างไหนมากหรือน้อยกว่ากัน ก็สุดแล้วแต่ชาติชั้นและการศึกษาของคนในหมู่ซึ่งมีไม่เท่าเทียมกัน ใครจะถือหนักไปทางไหน ถ้าไม่เป็นเครื่องเบียดเบียนหรือเดือดร้อนเสียหายแก่ตนหรือคนอื่นก็ถือไป ไม่มีใครว่าอะไร^{๓๔}

เรณู อรรถาเมศร์ แบ่งความเชื่อออกเป็น ๒ ระดับ คือ ๑. ระดับความเชื่อพื้นบ้าน และ ๒. ระดับความเชื่อในศาสนา โดยในส่วนของระดับความเชื่อพื้นบ้านนั้นมีการผสมผสานกัน ๒ กระแส ได้แก่ ความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณของธรรมชาติ โดยเข้าใจว่าทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาติมีจิตวิญญาณหรือมีผู้บงการอยู่เบื้องหลังธรรมชาติ จึงปฏิบัติต่อธรรมชาติเสมือนว่าธรรมชาติมีชีวิต คือ มีการบูชาอ่อนวอน ขอบคุน และความเชื่อเรื่องผีวิญญาณ ซึ่งมีหลายประเภท ได้แก่ ความเชื่อในผีสายตระกูลคือ ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา ผีปู่ย่า และความเชื่อต่อผีอารักษ์ เป็นลำดับแห่งความศรัทธาในลัทธิศาสนาที่ยิ่งใหญ่อันหนึ่ง สำหรับระดับความเชื่อในศาสนานั้น ถูกอธิบายว่าเป็นความเชื่อที่มีเหตุผลมากขึ้นกว่าความเชื่อพื้นบ้านตามแนววิทยาศาสตร์ ซึ่งศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือก็ได้แก่ ศาสนาพุทธ^{๓๕}

ฉลาดชาย รมิตานนท์ อธิบายไว้อย่างน่าสนใจว่า ความเชื่อมีองค์ประกอบที่สำคัญแยกออกเป็น ๔ ด้านด้วยกัน ได้แก่

๑. เรื่องของความรู้ ความรู้ที่จะอธิบายโลก อธิบายจักรวาล อธิบายสรรพสิ่งต่าง ๆ ตายแล้วไปไหน เกิดจากอะไร นรกอยู่ตรงไหน สวรรค์อยู่ตรงไหน มีจริงหรือไม่เหล่านั้นเป็น

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕๖-๖๕๗.

^{๓๔} เสฐียรโกเศศ, การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๒๕๓.

^{๓๕} เรณู อรรถาเมศร์, กติชนวิทยา, (เชียงใหม่ : คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕๘.

ความรู้ที่มีการจัดระดับกันว่า เป็นความรู้ระดับสูง ระดับต่ำก็ว่ากันไป แต่ประเด็นที่สำคัญของศาสนาคือความรู้ และความรู้ก็ปรากฏอยู่ในการสั่งสอนของศาสดา ซึ่งในศาสนาใหญ่ ๆ มักมีการบันทึกเอาไว้ในรูปของพระคัมภีร์ ที่มักจะถือกันว่าเป็นแหล่งความรู้ที่สูงสุดและศักดิ์สิทธิ์ด้วยกันทั้งสิ้น

๒. พิธีกรรม เช่น เวลาไปวัด เวลาจะกราบพระจะต้องกราบ ๓ ครั้ง กราบ ๒ ครั้งไม่ได้ ถ้ากราบครั้งเดียวถือว่ากราบคนตาย ต้องแบมือด้วย ถ้าเวียนเทียนต้องเวียนขวา ถ้าเวียนซ้ายถือเป็นอัปมงคล

๓. บุคลากรผู้ประกอบพิธีกรรม ในพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างหนึ่งซึ่งขาดมิได้คือ ผู้ประกอบพิธีกรรม หรือเรียกง่าย ๆ ว่า “พิธีกร” ยกตัวอย่างเช่นในศาสนาพุทธ พระสงฆ์จำนวนมากทำหน้าที่เป็นพิธีกรทางศาสนา เพราะส่วนใหญ่โอกาสที่คนทั่วไปจะเข้าถึงความรู้ที่ลึกซึ้งของพระพุทธศาสนานั้นอาจจะมีน้อย ฉะนั้น ตัวพระสงฆ์องค์เจ้าจำนวนมากจึงติดอยู่กับพิธีกรรมเสียเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับฆราวาสหรือพุทธศาสนิกชนที่ไปวัดไปมานั้น ก็อาจจะไม่สนใจที่จะหาความรู้ที่แท้จริงที่ลึกซึ้งเพราะถ้าเป็นความรู้ที่แท้จริงที่ลึกซึ้งของศาสนาแล้ว จะต้องเป็นความรู้ที่ปฏิเสธหลายอย่างมากปฏิเสธความมีตัวตนของตัวเอง ปฏิเสธการดำรงอยู่ของตัวตนต่าง ๆ ต้องตัดกิเลส ต้องตัดนั่นตัดนี่มากมาย ฉะนั้น การเข้าสู่ความรู้ที่แท้จริงมันทำไม่ได้ จึงเข้าสู่ในระดับพิธีกรรม ฉะนั้นพระสงฆ์องค์เจ้าทั้งหลายจึงมักจะทำหน้าที่เป็นพิธีกร

๔. การจัดองค์กร ซึ่งมักจะประกอบด้วยนักบวชและศาสนิกชน ว่ามีการจัดลำดับชั้น ความสำคัญและจัดความสัมพันธ์กันอย่างไร ใครทำหน้าที่อะไร บริหารปกครองกันอย่างไรเป็นต้นในทุกศาสนาต้องมีการจัดองค์กร มีระบบการบังคับบัญชาเป็นชั้นตอนลงมา เราเรียกในภาษาอังกฤษว่า “Hierarchy” ซึ่งเป็นตัวบ่งสะท้อนว่า มันเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจของบุคลากรที่อยู่ในศาสนานั้นในความเชื่อและศาสนาแบ่งออกเป็น ๔ ส่วน แต่ส่วนที่สำคัญที่สุดคือ ความรู้ ซึ่งความรู้ที่ลึกซึ้งของศาสนาแต่ละศาสนานั้น เช่นกรณีของพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนทั่วไปเข้าไม่ถึงโดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าไม่ได้บวชไม่ได้เรียน ฉะนั้น เมื่อผู้หญิงไม่ได้รับอนุญาตให้บวชเรียน ผู้หญิงก็เข้าไม่ถึงความรู้ ถ้าจะเข้าถึงความรู้ต้องนั่งอ่านเอาเอง ต้องไปซื้อพระไตรปิฎกมาอ่านเอง ถ้าอ่านไม่ออกก็ต้องไปเรียนภาษาบาลี เพื่อที่จะอ่านบาลีได้ และเพื่อจะเข้าถึงความรู้ การเข้าถึงความรู้สำหรับผู้หญิงถูกปิดกั้น ไม่เหมือนผู้ชายที่ได้รับอนุญาตตามจารีตประเพณีให้เข้าไปบวชได้ เมื่อไปบวชได้ ก็สามารถจะไปเรียนพระไตรปิฎกได้และสามารถจะเข้าถึงความรู้ได้ในระดับหนึ่ง แต่ถ้าถูกตัดคือห้ามเข้าไปเลยไม่ให้เข้าไปบวชได้ผู้หญิงก็ถูกตัดไม่ให้เข้าสู่ความรู้เสียตั้งแต่ต้น เมื่อเข้าสู่ความรู้ไม่ได้ ก็อธิบาย

โลกไม่ได้ อธิบายจักรวาลไม่ได้ อธิบายพระธรรมไม่ได้ อธิบายอะไรต่าง ๆ ไม่ได้ในคำอธิบายของศาสนานั้น ๆ ดังนั้นผู้หญิงจึงไม่มีอำนาจ^{๓๖}

เป็นอันว่าความเชื่อของสังคมนั้นเกิดจากความพยายามของมนุษย์ในการเข้าใจธรรมชาติ พวกเขาจึงเชื่อว่ามีพลังบางอย่างเข้ามากำหนดปรากฏการณ์ธรรมชาติและสร้างรูปธรรมของพลังดังกล่าวออกมาในรูปของ “ผี” ผีจึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตตามธรรมชาติ เมื่อผีมีตัวตนและสามารถให้คุณหรือโทษได้ ผู้คนจึงประกอบพิธีเพื่อแสดงความเคารพและสร้างความพอใจแก่ผีเหล่านั้น พิธีกรรมเหล่านี้ปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในสังคม เราอาจกล่าวได้ว่า คติความเชื่อเรื่องผีเป็นคติความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย เมื่อวัฒนธรรมอินเดียเผยแพร่สู่สุวรรณภูมิ ชนชั้นปกครองเลือกรับวัฒนธรรมทางศาสนาที่สอดคล้องกับคติความเชื่อดั้งเดิม นั่นคือ คติความเชื่อศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ คติความเชื่อศาสนาพราหมณ์ตอบสนองความต้องการด้านพิธีกรรมของชนชั้นปกครอง ในขณะที่ความเชื่อศาสนาพุทธตอบสนองความต้องการทางจิตใจของคนทั่วไป

การยอมรับการแพร่กระจายของศาสนาแคมป์กร์จากศูนย์กลางมาสู่ท้องถิ่นนั้นที่มีความเชื่อดั้งเดิมที่ยังลืออยู่ในระบบคิดและวิถีชีวิตของคนโดยทั่วไป และเมื่อศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาได้แพร่เข้ามา ความเชื่อในศาสนาใหม่และความเชื่อเก่าได้เกิดการผสมผสานอยู่ด้วยกัน จึงสามารถพบเห็นว่า ความเชื่อที่มีบรรยากาศของความศักดิ์สิทธิ์ มีการผสมผสานของแนวคิดต่าง ๆ อย่างลงตัว ในพิธีกรรมของสังคมไทยจึงมีระบบความเชื่อทั้งสามผสมผสานกันอยู่ โฮวาร์ด คอฟแมน (Howard Kaufman) ได้จำแนกพิธีกรรมในลักษณะพุทธศาสนาแบบชาวบ้านในสังคมไทย ออกเป็น ๔ แบบ ดังนี้

๑) พิธีกรรมทางพุทธศาสนา คือ การทำบุญที่วัดซึ่งเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ หรือพระพุทธรูปโดยตรง

๒) พิธีกรรมแบบพราหมณ์-พุทธ เช่น พิธีกรรมในประเพณีสงกรานต์ การสาดน้ำถือว่าเป็นพิธีกรรมที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อในพระยานาคให้น้ำก็เป็นความเชื่อตามตำนานพราหมณ์ และการลอยกระทงเป็นความเชื่อในศาสนาพราหมณ์

๓) พิธีกรรมแบบพราหมณ์-ไสยศาสตร์ คือ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตคน เช่น การเกิด การโกนจุก การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ และการตาย ส่วนมากประกอบพิธีกรรมมักทำกันที่บ้านรวมทั้งการบูชาพระภูมิเจ้าที่ด้วย

^{๓๖} ฉลาดชาย รมิตานนท์, ผู้หญิงห้ามเข้าจารีตและความเชื่อที่ต้องอธิบาย, (กรุงเทพมหานคร : พีเอ็นพี กรุป, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘-๒๐.

๔) พิธีกรรมทางไสยศาสตร์ คือ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเซ่นผี และเจ้าพ่อเจ้าแม่ เช่น การเซ่นไหว้ของชาวประมงในการออกทะเล หรือการเซ่นไหว้ของชาวไร่ ชาวนา เพื่อให้พืชผลงอกงามดีเป็นต้น^{๓๗}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า การใช้หรือการยุ่งเกี่ยวกับเรื่องเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิเดชปาฏิหาริย์ทั้งหลายนั้น จะพอยอมรับได้หรือไม่ ให้ดูที่จุดสำคัญต่อไปนี้

๑. คู่มือเจตนาของผู้ปฏิบัติ ถ้ามีเจตนาใช้สิ่งเหล่านี้เป็นอุบายดึงหรือชักจูงคนที่ยังอยู่ห่างไกล ให้ขึ้นมาเข้าสู่ธรรมและใช้ภายในในขอบเขตที่จำ กัดไม่ให้ขัดกับหลักการของพระพุทธศาสนา และมีการสอนธรรมไปด้วย ก็พอยอมรับได้ แต่ถ้าใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์อิทธิปาฏิหาริย์เพื่อจูงคนให้มาหลงผิด หรือตัวเองก็หลงหมกมุ่นอย่างนั้น ก็ไม่อาจยอมรับได้ ยิ่งถ้าใช้ล่อคนเพื่อหลอกลักการะผลประโยชน์ให้แก่ตน ก็ยิ่งเป็นการทำลายพระศาสนาหนักขึ้นไปอีก

๒. ดูว่าผิดหลักการของพระพุทธศาสนาหรือไม่ โดยตรวจดูหลักการสำคัญ ๓ อย่าง คือ

๒.๑ หลักกรรม คือ ความเชื่อในการกระทำให้เกิดผลตามเหตุปัจจัยด้วยความเพียรพยายาม ถ้าใช้ความศักดิ์สิทธิ์แล้วทำให้คนหมกมุ่นหวังผลสำเร็จจากการคลบ้นดาล งอมืองอเท้า นั่งนอนคอยรอผลก็ผิดหลักพระศาสนาอย่างเต็มที่ แต่ถ้าช่วยให้เขาเกิดกำลังใจ มีกำลังใจมาเสริมส่งให้มีความเพียรพยายามทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม หรือทำกรรมดีด้วยความหนักแน่นจริงจังยิ่งขึ้น ก็พอยอมรับได้

๒.๒ หลักสิกขา คือ การที่มนุษย์ทุกคนมีหน้าที่ต้องฝึกฝนพัฒนาตนให้เจริญงอกงามขึ้นทั้งในด้านพฤติกรรมการดำเนินชีวิต จิตใจและปัญญา ถ้าใช้แล้วกลายเป็นการล่อให้หลงหมกมุ่นเพลิดเพลินอยู่กับความหวัง ขัดขวางการฝึกฝนพัฒนาตนของคน ก็ใช้ไม่ได้ แต่ถ้าใช้เพียงเป็นสะพานหรือบันไดให้เขาก้าวหน้าไปในทางที่ถูกต้องต่อไป ไม่ขัดขวางการฝึกฝนพัฒนาตนใน ศีล สมาธิ และปัญญา ก็พอยอมรับได้

๒.๓ หลักความหมายของความศักดิ์สิทธิ์ คือ การที่ความหมายของความศักดิ์สิทธิ์จะต้องพัฒนาให้ประณีตสมบูรณ์ขึ้น เปลี่ยนจากฤทธิ์เดชที่เกลือกกลั้วเกิดจากกิเลสมาเป็นความศักดิ์สิทธิ์สูงสุดแห่งความบริสุทธิ์ ความดีงามและปัญญาที่ลอยพ้นอยู่นอกกิเลส ถ้ายังมัววุ่นวายอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิเดชที่เกลือกกลั้วกิเลส เอาความศักดิ์สิทธิ์อิทธิปาฏิหาริย์มาเสริมสนอง โลภะ โทสะ โมหะ ใช้เป็นเครื่องมือแย่งชิงหาผลประโยชน์ทำร้ายเอาเปรียบกัน ก็เท่ากับถอยหลังกลับไปวนเวียนอยู่ในโลกยุคดึกดำบรรพ์ แล้วอารยธรรมจะพัฒนาไปได้อย่างไร ก็เหมือนกับเอาเทคโนโลยีและวิทยาการที่ก้าวหน้ามาใช้ทำสงครามหรือเบียดเบียนทำร้ายกัน อย่างที่เป็นปัญหากัน

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๕-๒๖๖.

มาจนบัดนี้ มนุษย์มองเห็นคุณค่าของศาสนาเพียงแค่นี้เท่านั้นเอง พระพุทธเจ้าไม่ได้ตั้งพระพุทธศาสนาไว้ให้คนเอามาทำกันอย่างนี้แน่ เพราะฉะนั้น จะต้องโอนย้ายจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอกที่เต็มไปด้วยกิเลส เข้ามาสู่คุณพระรัตนตรัย ซึ่งมีความความศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากคุณธรรม ความบริสุทธิ์ และปัญญาที่อยู่เหนือกิเลสเพื่อให้มนุษย์เดินเข้าทางของการที่จะพัฒนาต่อไป ไม่ใช่ดึงเขาออกไปในทางตรงข้าม^{๓๘}

โดยสรุปพบว่า ชาวพุทธในสังคมไทยส่วนใหญ่มีความเชื่อแบบผสมผสานระหว่างความเชื่อตามหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมที่มีลักษณะความเชื่อแบบวิญญาณนิยมและธรรมชาตินิยม คือ ความเชื่อเรื่องผีหรือผีบรรพบุรุษ ผีป่าผีเขา การทรงเจ้าเข้าผี ความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ความเชื่อในด้านไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ โดยแสดงออกผ่านทางพิธีกรรมและวิถีชีวิตประจำวัน ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่า ในพิธีกรรมทางศาสนาของชาวพุทธจะปรากฏพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมผสมผสานอยู่มาก เช่น การหาฤกษ์ยามในการประกอบพิธีกรรม การบวงสรวงบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทาง หรือแม้แต่การสวดคาถาต่าง ๆ มีคาถาบูชาพระสิวลีเถระเพื่อหวังลาภสักการะซึ่งเป็นเพียงผลพลอยได้ของท่านแต่คนก็มักเอามาเป็นแก่นสาระของตน เป็นต้น ก่อนที่จะมีการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของความเชื่อดั้งเดิมที่ยังมีอยู่ในสังคมของชาวพุทธปัจจุบัน ซึ่งจากผลการศึกษาจะนำไปสู่การวิเคราะห์ให้เห็นถึงความเชื่อตามหลักศรัทธาของพระพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมของชาวพุทธในสังคม รวมไปถึงพฤติกรรมที่แสดงออกตามความเชื่อของตนเพื่อจะนำไปสู่การเผยแผ่หลักความเชื่อที่ถูกต้องตามหลักศรัทธาของพระพุทธศาสนาต่อไป

๔.๑.๒ ด้านพิธีกรรม (Ritual)

พิธีกรรมเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกด้วยกายวาจาต่อสิ่งศักดิ์ทางศาสนาที่ตนศรัทธาของคนในสังคมแต่ละสังคม ซึ่งคนส่วนใหญ่ให้การยอมรับ แล้วย่นำมาเป็นแบบแผนประเพณีปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดผลดีต่อการดำเนินชีวิต ประเพณีพิธีกรรมต้องมีการสั่งสม และสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน โดยมีความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา ค่านิยม สภาพความเป็นอยู่ของคนในสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัยเป็นตัวกำหนด ฉะนั้น ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมใด ๆ จะคงอยู่ได้ต้องมีการปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขของเวลาด้วยเช่นกัน

^{๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทวฤทธิ์ ปาฏิหาริย์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖-๑๘.

พิธีกรรมแตกต่างจากประเพณี ประเพณี เป็นการปฏิบัติของส่วนรวมโดยเฉพาะและไม่จำเป็นต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นองค์ประกอบ พิธีกรรม เป็นกรอบเพื่อการธำรงรักษาศาสนาเอาไว้ ด้วยการอาศัยสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นตัวนำ เช่น ในศาสนาพุทธดั้งเดิมนั้นเป็นศาสนาเทวนิยมที่พระพุทธเจ้าไม่เคยทรงสั่งสอนให้เน้นพิธีกรรมเหมือนศาสนาเทวนิยมอื่นทั่ว ๆ ไป แต่กระนั้นพุทธศาสนาทั้งนิกายเถรวาทและมหายานก็มีพิธีกรรมในการปฏิบัติอยู่มากมาย บางพิธีกรรมก่อให้เกิดการสิ้นเปลืองเงินทองและแรงงานเป็นอย่างมาก ทั้งยังไม่สอดคล้องกับพุทธปรัชญาอยู่ในหลายกรณี เคยมีเสียงคัดค้านไม่เห็นด้วยจากพุทธศาสนิกชนที่เข้าใจและยึดมั่นเฉพาะในหลักปรัชญา แต่ก็ไม่มีใครสามารถเลิกล้มพิธีกรรมอันสิ้นเปลืองต่าง ๆ นั้นได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความเกรงกลัวหรือมีความหวังที่จะขอพึ่งพิงพลังอันศักดิ์สิทธิ์ที่คนส่วนใหญ่เชื่อว่าแทรกแฝงอยู่ในพิธีกรรมหรือในองค์ประธานพิธีกรรม พวกเขามั่นใจว่าสามารถจะช่วยขจัดปัดเป่าปัญหาทางจิตวิญญาณของตนเองได้ หรือมีฉะนั้นอาจเป็นเพราะปัจจัยทางสังคมอื่นที่ทำให้มนุษย์ยังยึดติดในพิธีกรรมนั้นก็ได้

ทรงสนะเรื่องนี้ผู้วิจัยได้รับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ประกอบอีกว่า “กัณหาแปลกอยู่เหมือนกัน ที่แต่ก่อนเวลาได้พระมาแขวน ก็เพียงมีความเคารพนับถือว่าเป็นหลวงพ่อนั้นหลวงพ่อนี้ ไม่รู้สึกว่าเกิดพลังพิเศษหรือความอัศจรรย์อะไรที่แปลกใหม่ แต่พอได้ พระสิวลีมาและมีผู้บอกคาถาเอาไว้สวดก่อนแขวนคอ ๔ คำว่า นะ ชา ลี ติ ก็มีความรู้สึกแปลกกว่าแต่ก่อนที่ทำมาค้าคล่องทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้ไม่เท่าไร ถึงจะไม่ร่ำรวยอะไรมากแต่ก็ดีกว่าที่ผ่านมา ก็พยายามถามคนนั้นคนนี่ที่เขาแขวนท่านว่าจะบูชาอย่างไร เอาอะไรบูชา มีคาถาสวดบทไหน ส่วนมากเขาก็บอกว่าบางวันก็เอากล้วย บางวันก็เอาน้ำผึ้ง (เหมือนบูชาเหล็กไหล) แต่ทุกวันพระจะนำดอกไม้อะไรหรือพวงมาลัยมากราบไหว้พร้อมกับสวดหรือนึกถึงหรืออธิษฐานถึงคาถาบูชาท่านตามที่บอก ก็เสร็จแล้วไม่มีพิธีการอะไรมาก”^{๓๕}

อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมทางศาสนาบางอย่างที่ศาสนิกในสังคมยังยึดถือปฏิบัติอยู่ ได้ก่อให้เกิดคุณค่าอยู่หลายประการ เช่น เป็นเครื่องมือของผู้ประกอบพิธีกรรมในการเสริมสร้างศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกทางศาสนาวัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มชนได้เป็นอย่างดี เช่น งานบวชนาค งานกฐิน การทำบุญเลี้ยงพระ ถวายภัตตาหารและปัจจัยไทยทานในทางพุทธศาสนา สามารถก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ในสังคมได้เป็นอย่างดีคืออยู่เหมือนกัน

นอกจากนี้ พิธีกรรมยังเป็นเครื่องจรรโลงอารมณ์ การที่ชาวบ้านมีโอกาสทำบุญทอดผ้าป่าร่วมกันย่อมก่อให้เกิดบรรยากาศที่เต็มไปด้วยไมตรีจิตมิตรภาพ การรดน้ำดำหัวในงาน

^{๓๕} สัมภาษณ์ นางทัศนพร ดวงจันทร์, เจ้าของกิจการร้านค้าปลีก, ๒๐ มกราคม ๒๕๕๖.

สงครามย่อมหมายถึงการลดช่องว่างระหว่างชั้น เพศ และวัย เป็นการเพิ่มความสัมพันธ์ระหว่างนายกับลูกน้อง นายจ้างกับลูกจ้าง ญาติผู้ใหญ่กับลูกหลาน และระหว่างหญิงสาวกับชายหนุ่มได้เป็นอย่างดี พิธีกรรมจึงมีประโยชน์ในฐานะที่เป็นเครื่องคำนวณจริยธรรมและปรัชญาของศาสนาเป็นสิ่งที่จับใจบุคคลภายนอกให้เกิดสนใจ

พิธีกรรม จัดองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งในหลาย ๆ ประการของสิ่งที่เรียกว่าศาสนา โดยมีข้อข้อยุติกันว่า ศาสนา ควรจะต้องประกอบด้วยสาระสำคัญ อันเป็นองค์ประกอบดังนี้คือ

๑. มีศาสดาผู้ก่อตั้ง
๒. มีศาสนธรรมคำสอน
๓. มีหลักความเชื่อซึ่งเป็นจุดหมายสำคัญ
๔. มีพิธีกรรม
๕. มีสถาบันทางศาสนา

แนวคิดเรื่องพิธีกรรม

โดยทั่วไปแล้วผู้คนมักจะเข้าใจกันว่าเป็นเรื่องที่มีระเบียบการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดประการหนึ่ง หรือเข้าใจกันว่าเป็นเรื่องของการปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา ซึ่งโดยมากมนุษย์เรามักจะคิดถึงความหมายประการหลังมากกว่า อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากกรอบด้านภาษานั้นจะพบว่าคำว่า พิธีกรรม นั้นมีความหมายที่แตกต่างกันไปตามนัยของภาษาและความเข้าใจของผู้ศึกษาในเรื่องดังกล่าวอยู่หลายประการซึ่งสามารถที่จะนำข้อมูลดังกล่าวมาพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

คำว่า พิธีกรรม เป็นคำภาษาไทยที่แปลงหรือดัดแปลงและผสมคำจากภาษาบาลีซึ่งคำที่ผสมกันมานั้นก็คือ วิถี แปลว่า ระเบียบชนิด กับคำว่า กัมมะ แปลว่า การกระทำ เมื่อรวมกันก็เป็นพิธีกรรม โดยคำว่าพิธีกรรม หมายถึง การกระทำที่เป็นพิธีคือเป็นวิธีที่จะทำให้สำเร็จผลที่ต้องการหรือการกระทำที่เป็นวิธีการเพื่อให้สำเร็จผลที่ต้องการหรือนำไปสู่ผลที่ต้องการ^{๔๐} หมายความว่า พิธีกรรมเป็นระเบียบการดำเนินการตามคำสอนของศาสนาใดศาสนาหนึ่งแล้วจะก่อให้เกิดความสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นภายหลังจากการดำเนินการตามวิธีการของคำสอนนั้นแล้ว ซึ่งในคัมภีร์พระพุทธศาสนาปรากฏว่า มีพิธีกรรมอยู่หลายชนิดที่มีการปฏิบัติกันอยู่เป็น

^{๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก, ๒๕๓๗), หน้า ๔.

จำนวนมาก แต่ถ้าหากจะกล่าวถึงพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วจะพบว่า พิธีกรรมโดยมากจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระวินัยเป็นหลัก นอกจากนั้นก็เป็นพิธีกรรมที่เป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป

ส่วนคำอธิบายความหมายที่ปรากฏในทัศนะของนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายคำว่า พิธีกรรม คือ การบูชา^{๔๑}

แสง จันทรงาม ได้อธิบายว่า คำว่าพิธีกรรม หมายถึง การปฏิบัติทางกาย วาจา ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทางศาสนาตามวันและเวลาที่กำหนดไว้และมีบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้วยซึ่งการประกอบพิธีนั้นอาจจะทำให้เป็นส่วนตัวก็ได้^{๔๒}

ประมวล ดิฉินสัน ให้ความหมายว่า พิธีกรรม หมายถึง การถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนให้แก่คนรุ่นต่อมาโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์และการรวมกลุ่มรวมจิตใจอันเป็นความสำคัญยิ่งของมนุษย์^{๔๓}

ชัยยุทธ สมประดี ให้ความหมายว่า พิธีกรรมหมายถึงการปฏิบัติตามความเชื่ออย่างมีขั้นตอนและมีระเบียบพิธีโดยมุ่งให้บรรลุวัตถุประสงค์นำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่ต้องการและผลจากความเชื่อที่มนุษย์เรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้อื่นประกอบกับความคิดของตนเองทำให้เกิดการประกอบพิธีกรรมขึ้น^{๔๔}

สุเมธ เมธาวิทยานุกูล ได้ให้ความหมายของคำว่า พิธีกรรมคือการกระทำที่คนเรากำหนดขึ้นเป็นขั้นเป็นตอนมีระเบียบวิธีเพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจและมีกำลังที่จะดำเนินชีวิตกันไป^{๔๕} หรือ พิธีกรรมหมายถึง วิธีการอย่างหนึ่งที่เป็นสิ่งสมมติขึ้นเพื่อเป็นเสาหลักของจิตใจ ให้มีเครื่องยึดเหนี่ยว และ

^{๔๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๕๖.

^{๔๒} แสง จันทรงาม, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑), หน้า ๑๓๑.

^{๔๓} ประมวล ดิฉินสัน, คติชาวบ้าน : การศึกษาด้านมานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา ๒๕๒๑), หน้า ๑๓๗-๑๓๘.

^{๔๔} ชัยยุทธ สมประดี, “ศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องวิญญาณของชาวบ้านตำบลภูเต่า อำเภอลาดใหญ่ จังหวัดสงขลา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาไทยคดีศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๖), หน้า ๕-๑๐.

^{๔๕} สุเมธ เมธาวิทยานุกูล, สังคัปพิธีกรรม, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๑-๓.

จะนำไปสู่เป้าหมายเพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ตนต้องการ พิธีกรรมจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของผีสาร เทวดา และศาสนาอันมีความเชื่อเป็นมูลฐาน^{๔๖}

เพ็ญศรี ดูก และคนอื่น ๆ ได้ให้ความหมายว่า พิธีกรรม เป็นพฤติกรรมที่บ่งถึงความเชื่อของบุคคลและสังคม การศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมจะทำให้เข้าใจถึงจุดประสงค์ของศาสนาที่แท้จริง จุดประสงค์ของผู้ประกอบพิธี และผลของพิธีที่มีต่อบุคคลและสังคม^{๔๗}

ศุกลักษณ์ พรกุลวัฒน์ ได้ให้ความหมายว่า พิธีกรรม หมายถึง การประกอบพิธีกรรมซึ่งเป็นการกระทำที่แสดงออกภายนอก โดยอาศัยเครื่องหมายและสัญลักษณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาษาท่าทาง สิ่งของที่คิดประดิษฐ์ขึ้นหรือที่เป็นอยู่ในธรรมชาติเป็นสิ่งที่ “จำเป็น” สำหรับมนุษย์เพื่อสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และแสดงออกถึงความรู้สึกลึกซึ้งและความเชื่อของตน^{๔๘} หรือทัศนะที่ว่า พิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์ที่บอกย้ำคุณค่าทางวัฒนธรรมอันเกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อทั้งความเชื่อในศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเชื่อในภูตผีปีศาจ สิ่งที่มีมนุษย์ไม่สามารถพิสูจน์ได้ โดยพิธีกรรมเป็นความเชื่อเชิงภาคปฏิบัติ ซึ่งจะกระทำในวันพิเศษ อันเป็นการบอกย้ำถึงความเชื่อโดยพิธีกรรมและความเชื่อมีความสัมพันธ์ในลักษณะส่งเสริมซึ่งกันและกัน นอกจากนี้กิจกรรมประจำวันเกี่ยวกับวิถีชีวิตโดยทั่วไปก็ถือเป็นกิจกรรมและพิธีกรรมได้เหมือนกัน ถ้าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ตั้งใจทำให้ถูกต้องไม่ผิดกฎ^{๔๙}

จากการอธิบายความหมายของคำว่า พิธีกรรม ของบรรดานักวิชาการที่เกี่ยวข้องมาทั้งหมด เราสามารถที่จะสรุปความหมายได้ว่า พิธีกรรม หมายถึง การประกอบพิธีหรือระเบียบพิธีที่สำคัญทางศาสนาซึ่งมีลักษณะที่สำคัญคือความศักดิ์สิทธิ์ที่ศาสนาทุกศาสนาจะต้องมีพิธีกรรมนี้เป็นส่วนประกอบอยู่ โดยมีเป้าหมายคือการแสดงออกซึ่งความศรัทธาที่ศาสนิกมีต่อศาสนาหรือองค์ประกอบของศาสนาในด้านอื่น ๆ

ในส่วนของความเป็นมาของพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนาจะพบว่า เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม และมีแนวคิดปฏิเสธพระเวทหรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์

^{๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย, ๒๕๓๗), หน้า ๔.

^{๔๗} เพ็ญศรี ดูก และคนอื่น ๆ, **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๘.

^{๔๘} เสรี พงศ์พิศ, **ศาสนาคริสต์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๓), หน้า ๔๑.

^{๔๙} ศุกลักษณ์ พรกุลวัฒน์, “พัฒนาการการดำเนินธุรกิจและการชำระเอกลักษณ์ธุรกิจแบบจีนกรณีศึกษาสองตระกูล”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ**, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

ของเทพเจ้า ดังนั้น คำสอนของพระพุทธศาสนาจึงมิได้มีแนวทางที่จะมุ่งประกอบพิธีเพื่อการเช่น
สรวงหรือบูชาเอาใจเทพเจ้าแต่อย่างใด เพราะพระพุทธศาสนามีความเชื่อที่เป็นอัตลักษณ์ของตนที่
แตกต่างจากศาสนาพราหมณ์ก็คือ

(ก) พระพุทธศาสนามีความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ กล่าวคือเชื่อว่ามนุษย์มี
ความสามารถที่เหนือเทพเจ้าและสามารถที่กำหนดชะตากรรมของตนเอง โดยไม่จำเป็นต้อง
พึ่งพิงอำนาจของพระเจ้าหรือเทพคาฟ้าดินได้ ทั้งนี้ก็เพราะมนุษย์สามารถที่จะฝึกและพัฒนาเองให้
ดีกว่าสัตว์และบรรดาเทพเจ้าทั้งหลายได้ ดังนั้น พิธีกรรมของพระพุทธศาสนาจึงมิได้มีเพื่อ
วัตถุประสงค์ของการเช่นสรวงหรืออ้อนวอน

(ข) พระพุทธศาสนามีความเชื่อในเรื่องกรรมและผลของกรรม หมายถึง ความเชื่อที่ว่า
มนุษย์ทำกรรมใดไว้ก็ย่อมจะได้รับผลของการกระทำนั้น ไม่ใช่การรับผลจะมาจากสิ่งอื่น

(ค) พระพุทธศาสนามีความเชื่อต่อความจริงที่เกิดจากเหตุและผล คือ เชื่อในหลักการ
ตรัสรู้ของพระพุทธองค์ในเรื่องของอิทัปปิจจยตา และปฏิเสธสมุปปาทที่เห็นว่าความจริงมิได้มาจาก
การคลบันดาล แต่มาจากเหตุปัจจัยที่อิงอาศัยกัน หรือความจริงมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเพียงลำพัง แต่
จะต้องเป็นสิ่งที่มิมีที่มาจากเหตุและผล

ด้วยหลักความเชื่อพื้นฐานดังกล่าว พิธีกรรมของพระพุทธศาสนาจึงมิได้เกิดขึ้นมา เพื่อ
สนอง หรือเพื่อการอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์แต่ประการใด อย่างไรก็ตามหากจะพิจารณาถึง
ความเป็นมาของพิธีกรรม แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะไม่สนับสนุนการประกอบพิธีกรรมตามนัยของ
ศาสนาเทวนิยมโดยทั่วไป แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธว่า พิธีกรรมเป็นสิ่งที่ไร้ความหมาย เพราะจริงแล้ว
พิธีกรรมยังมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอยู่ไม่น้อย ในฐานะที่พิธีกรรมเป็นสิ่งที่สื่อถึง
พระธรรมและพระวินัยได้^{๕๐}

สำหรับความเป็นมาของพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนามีบ่อเกิดมาจากการที่พระพุทธ
องค์ทรงกำหนดให้ศาสนิกปฏิบัติต่อพระองค์หรือบริบทของแนวคิดของพระองค์ให้สอดคล้องกับ
พระธรรมวินัย เช่น พิธีกรรมการแสดงตนเป็นอุบาสกของตปุสสะ หรือพิธีการบวชแบบ
เอหิภิกขุอุปสัมปทาของปัญจวัคคีย์ หรือการประกาศตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาของมารดาธิดาของ
พระยสกุณฑล ซึ่งพิธีกรรมในช่วงนี้ถือได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่ไม่ได้มีความสลับซับซ้อนหรือมี
เงื่อนไขมากนัก ทั้งยังเป็นไปอย่างเรียบง่าย และไม่มีนัยของการอ้อนวอน แต่มีเนื้อหามุ่งถึงความ
หลุดพ้นหรือการเรียนรู้หลักธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาโดยการอาศัยศรัทธาที่มีต่อพระพุทธ
องค์เป็นหลัก อย่างไรก็ตามในระยะต่อมาเมื่อสังคมของชาวพุทธมีขนาดใหญ่มากขึ้น พระสงฆ์

^{๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท
พิมพ์สวส จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๓๔.

เพิ่มจำนวนมากขึ้น และมีแนวโน้มของการละเมิดพระธรรมวินัยมากขึ้น พระพุทธองค์จึงได้กำหนดให้มีการประกอบพิธีที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้พิธีกรรมเหล่านั้นได้มีส่วนในการคัดกรองบุคคลอันจะเป็นการธำรงรักษาพระธรรมวินัยและการฝึกฝนตนเองของสมาชิกในสังคมสงฆ์ เช่น พิธีกรรมในการบรรพชาอุปสมบท พิธีกรรมในการแสดงอาบัติ หรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการตรวจสอบแลชำระอธิกรณ์สงฆ์ เป็นต้น ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นพิธีที่มีจุดประสงค์เพื่อการธำรงรักษาพระธรรมวินัย นอกจากนั้น ในส่วนของชาวบ้านพระพุทธศาสนาก็ได้กำหนดให้มีการประกอบพิธีกรรมที่ไม่ขัดต่อหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา เช่น พิธีการรักษาศีล พิธีการถวายทาน มีสังฆทาน เป็นต้น หรือพิธีกรรมที่เนื่องด้วยการกระทำความดี โดยพิธีกรรมดังกล่าวจะต้องมีพื้นฐานอยู่ในหลักของศีล สมาธิ และปัญญา จนอาจกล่าวได้ว่า ความเป็นมาของพิธีกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีบ่อเกิดมาจากพระธรรมวินัยอันถือได้ว่าเป็นหลักการของพระพุทธศาสนา ซึ่งถ้าหากจะพิจารณาความเป็นมาของพิธีกรรมในทัศนะของพระพุทธศาสนาก็จะพบว่า พระพุทธศาสนาเห็นว่าพิธีกรรมมีบ่อเกิดมาจากความเชื่อ แต่ความเชื่อดังกล่าวมิได้มีพื้นฐานมาจากความกลัว เพราะความเชื่อนั้นหากกล่าวกันตามหลักการแล้วย่อมมีอยู่ ๒ ประการ คือ

(๑) กลัวแล้วจึงเชื่อ ซึ่งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความกลัวเป็นพื้นฐานของจิต คือรักตัวกลัวตาย หรือรักสุขเกลียดทุกข์ ดังนั้น เมื่อมนุษย์เผชิญกับภัยธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ที่ตนเองหาคำตอบไม่ได้ก็จะกลัวเมื่อเกิดความกลัวก็จะหาที่พึ่ง เช่น ป่าไม้ ภูเขา อาราม รุกขเจดีย์^{๕๑} โดยเชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นจะป้องกันอันตรายให้กับตนเองได้ จัดเป็นความเชื่อที่เกิดมาจากความกลัว หรืออาการกลัวแล้วจึงเชื่ออันเป็นธรรมชาติของมนุษย์และสัตว์โดยทั่วไป

(๒) กลัวแล้วก็เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เช่นการเข้าถึงพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ การเริ่มต้นความกลัวแล้วเชื่อในกรณีเช่นนี้ พระพุทธศาสนาเห็นว่า เป็นการเริ่มต้นของการสร้างความมั่นใจให้กับมนุษย์ในฐานะที่ความเชื่อแล้วยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ย่อมจะก่อให้เกิดความมั่นใจและหลุดพ้นจากความกลัวเหล่านั้นได้ ซึ่งความเชื่อในข้อนี้เฉพาะในทัศนะของพระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นความเชื่อที่มีเหตุมีผล หรือ อาจจะสรุปความเชื่อได้ ๒ ประการอีกก็คือ (๑) ความเชื่อที่ไม่ประกอบด้วยเหตุผล จัดเป็นความเชื่อแบบงมงาย และ (๒) ความเชื่อที่ประกอบไปด้วยเหตุผลหรือปัญญา จัดได้ว่าเป็นความเชื่อที่เป็นไปตาม และพระพุทธศาสนาก็ได้สนับสนุนความเชื่อในข้อที่สองก็คือการเชื่ออย่างมีเหตุผลจากการกล่าวมา

^{๕๑} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๑๘๘-๑๘๙/๕๐, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๘๘-๑๘๙/๕๑.

^{๕๒} ทวี ผลสมภพ, **ปรัชญาศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๒),

หากจะพิจารณาถึงบ่อเกิดของพิธีกรรมจะพบว่า พิธีกรรมมีบ่อเกิดมาจากความกลัวในจิตใจของมนุษย์ที่พัฒนามาเป็นความเชื่อใน ๒ ชนิดดังกล่าวมา และพิธีกรรมที่ปรากฏออกมาจากความเชื่อดังกล่าวก็จะมีลักษณะอยู่ ๒ ประการคือ (๑) พิธีกรรมที่มีเหตุผล และ (๒) พิธีกรรมที่ไม่มีเหตุผล ส่วนจะมากจะน้อยก็ขึ้นอยู่กับความเชื่อและแนวทางของแต่ละศาสนาที่จะอธิบายแก่ศาสนิกของคนที่ว่าจะเข้าไปเน้นย้ำในเรื่องอะไรระหว่าง (๑) อารมณ์ และ (๒) เหตุผล ถ้าเน้นย้ำในเรื่องอารมณ์ พิธีกรรมก็จะโน้มเอียงไปทางบูชา เช่น สรวง สังเวช อ้อนวอน บรรดาสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติหรือเหนือจิตใจของมนุษย์ แต่ถ้าคำสอนใดเน้นย้ำในเรื่องของเหตุผลหรือสติปัญญา พิธีกรรมนั้นก็จะมีโน้มเอียงไปในหลักการและความถูกต้องมีเหตุผล โดยมุ่งที่จะเป็นกรอบในการฝึกฝนศักยภาพของมนุษย์มากกว่าการสยบยอมอำนาจของบรรดาเทพเจ้าทั้งหลาย และเมื่อกล่าวถึงพิธีกรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาก็จะพบว่า มีบ่อเกิดมาจากความมีเหตุผลตามหลักคำสอน ซึ่งคำสอนดังกล่าวมุ่งที่จะจัดความกลัวของมนุษย์และพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้สามารถพึ่งตนเองและเป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลสได้ หรือสรุปง่าย ๆ ก็เป็นหลักที่ว่าด้วยการศึกษาและการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ดังนั้น โดยวัตถุประสงค์สำคัญของพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนาก็คือมุ่งให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองเป็นหลักภายใต้กรอบของพระธรรมวินัย ดังนั้น จึงจะพบว่า พิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้เกิดขึ้นมาจากความกลัวต่ออำนาจของบรรดาเทพเจ้าทั้งหลาย แต่เกิดมาจากความมุ่งหวังที่จะใช้เป็นกรอบในการศึกษาและพัฒนางานตามหลักพระธรรมวินัย

หากพิจารณาการเกิดขึ้นของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วก็พอที่จะมองออกว่ามีองค์ประกอบอยู่ ๔ ประการคือ (๑) ด้านหลักการ คือ หลักพระธรรมวินัยอันเป็นเนื้อหาของปรัชญาคำสอนของพระพุทธศาสนา (๒) ด้านสถาบันพระรัตนตรัย อันได้แก่ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งจัดเป็นสรณะที่ชาวพุทธจะพึ่งยึดเหนี่ยวหรือมีศรัทธา คือเป็นสถาบันแห่งความเชื่อที่ชาวพุทธจะพึงมี (๓) ด้านพิธีกรรมตามคำสอนซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย และ (๔) ด้านตัวบุคคล คือชาวพุทธที่เป็นผู้มีความเชื่อในคำสอนและแนวทางปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในองค์ประกอบทั้ง ๔ ประการนี้จะเริ่มจากการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้พระธรรมและก่อตั้งสังคมสงฆ์ขึ้น และทรงสรุปว่าเนื้อหาของพระพุทธศาสนาทั้งหมดก็คือพระธรรมวินัยอันเป็นหลักด้านการศึกษาและพัฒนาคน ซึ่งในพระธรรมวินัยนั้นก็จะมีทั้ง (๑) แนวปฏิบัติด้านคำสอนคือวิธีปฏิบัติล้วน ๆ เพื่อการบรรลุเป้าหมายของพระพุทธศาสนาคือพระนิพพาน ได้แก่ สมถและวิปัสสนา (๒) แนวทางปฏิบัติด้านขั้นตอนและระเบียบการต่าง ๆ ที่เรียกว่าพิธีกรรมเพื่อมุ่งประโยชน์จากการประกอบพิธีกรรมคือ การให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาอันเป็นหลักสำคัญของพระธรรมวินัยนั้น เมื่อมนุษย์มีความเชื่อต่อ

สถาบันคือพระพุทธพระธรรมและพระสงฆ์แล้วก็จะปฏิบัติตามคำสอนด้วยการปฏิบัติธรรมหรือการประกอบพิธีอันเนื่องด้วยคำสอนก็จะทำให้เข้าถึงเป้าหมายอันเป็นผลของพุทธศาสนาคือการพัฒนาศักยภาพของตนเองได้ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าบ่อเกิดของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะที่ปรากฏในคัมภีร์นั้นล้วนเป็นสิ่งที่มาจากพระธรรมวินัยหรือมีความเกี่ยวข้องกับเหตุ ๒ ประการ คือ (๑) พระธรรมคำสอนที่สำคัญ และ (๒) พระวินัยคือระเบียบข้อบังคับอันเป็นกรอบในการฝึกฝนและพัฒนามนุษย์และสังคม หรือจะสรุปตามนัยของความเชื่อทางศาสนาก็จะพบว่าพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนามีบ่อเกิดมาจากการปฏิบัติตามความศรัทธาที่มีต่อพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนานั้นเอง

สิ่งที่เป็วิธีกร หรือกลวิธีที่มนุษย์คิดค้นมาตามความเชื่อที่หลากหลาย นี้เรียกว่าพิธีกรรม นั่นคือ มนุษย์เชื่อว่า เมื่อประกอบพิธีกรเช่นสรวง บูชาสิ่งมีอำนาจ ย่อมสามารถทำให้มนุษย์บรรลุความมุ่งหมายที่เชื่อถือ หรือมีความต้องการ

ความจำเป็นในการใช้พิธีกรรม ก็คือส่วนหนึ่งของศาสนา ได้แก่พิธีกรรมแล้ว จึงถือว่าการชักนำให้มนุษย์ได้เข้าหาแก่นศาสนา ในเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมแล้ว ทำให้มนุษย์รู้สึกดีขึ้น และเป็นเหตุให้เกิดความสงบสุข โน้มโน้มจิตใจตนเองให้ใส่ใจในการกระทำดี และเคารพศรัทธาในศาสนามากขึ้น

เมื่อพิธีกรรมเป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้เกิดสัมฤทธิ์ผลในกิจกรรมต่าง ๆ แล้ว จึงเท่ากับว่าพิธีกรรมนี้ คือหลักยึดเหนี่ยวใจ เพราะเมื่อมนุษย์กำหนดเอาพิธีกรรมไว้เป็นแนวทางแล้ว ย่อมต้องมุ่งหวังผลว่าการกระทำพิธีกรรมนี้ จะสามารถทำให้มีความสุขสบายเกิดขึ้น หรืออาจทำให้จิตใจมีความมั่นคง คุณสมบัติประการสำคัญของพิธีกรรม จึงต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. เน้นเรื่องจิตใจ

พิธีกรรมที่กระทำขึ้นนั้น จะตอบสนองจิตใจ หรือสิ่งต่าง ๆ ที่อ้างว่ามีอำนาจ ถึงแม้ว่าจะไม่มีตัวตน ก็เป็นภาวะที่เหนือธรรมชาติ และเหนือปกติวิสัย

๒. เน้นในเรื่องสัญลักษณ์

พิธีกรรมเป็นตัวแทน หรือเครื่องหมายที่บอกถึงจุดหมาย และความเชื่อในการประกอบพิธีการสัญลักษณ์ของพิธีกร จึงแสดงให้เห็นด้วยอุปกรณ์ กิริยา ท่าทาง และถ้อยคำ ตัวอย่างเช่น การประกอบพิธีทำวัตรเช้า ก็ต้องมีสัญลักษณ์ที่บอกให้รู้ว่า เขตเหล่านี้หวงห้ามด้วยเกล้าที่จะคอยป้องกันภัยมิให้สัตว์ร้ายเข้ามาเบียดเบียน แม้แต่ชาวนาเองก็ต้องเคารพกราบไหว้ และท่องคาถาเพื่อเป็นเครื่องแสดงว่ามีความตั้งใจแน่วแน่ในการจัดทำสิ่งต่าง ๆ ให้ถูกต้องตามวิธีการของการทำการเพาะปลูก

พระพุทธศาสนาเริ่มต้นขึ้นมาด้วยการค้นคิดแสวงหาหนทางออกจากทุกข์ของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงประกอบด้วยความคิดที่เน้นในหลักที่เป็นเหตุเป็นผล หลังจากที่ พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามายังดินแดนสุวรรณภูมิแล้ว ในเวลานั้นการนับถือภูตผีเทวดาอยู่ ก่อนข้างมาก เมื่อมีการผสมผสานความเชื่อ และเปลี่ยนแปลงความคิดให้เป็นแบบพุทธแล้ว พุทธศาสนิกชนจึงยอมรับการประกอบพิธีกรรมให้กลายมาอยู่ในรูปแบบชาวพุทธ จึงสามารถ มองเห็นชัดเจนว่า หลักทางศาสนาและพิธีกรรมนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่กันมา และยังช่วยเหลือ กันและกันให้สามารถดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

ปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญคนหนึ่ง ได้เปรียบเทียบให้เห็นอย่างกระจ่างว่า “ธรรมดาแล้ว ศาสนาก็เปรียบดั่งไม้ใหญ่ ต้องมีแก่น กระจี้ และเปลือกหุ้มอยู่ เมื่อตากเปลือกและกระพ้อออกแล้ว ก็จะเห็นแก่น เมื่อเปลือกกระพี้ถูกตากออกแล้ว ก็จะงอกขึ้นมาใหม่อีกให้กลับคืนสภาพเดิม”^{๕๓} การกล่าวเช่นนี้เท่ากับแสดงว่าพิธีกรรมเป็นแนวทางสำคัญที่อาจทำให้เข้าถึงศาสนาได้ เพราะในพิธี การเหล่านี้ย่อมแฝงเร้นด้วยแนวคิดหากพิจารณาไตร่ตรองให้ดีแล้ว ย่อมจะเข้าใจว่าพิธีกรรมไม่ใช่ สิ่งเหลวไหลทั้งหมด แต่ก็ไม่ควรจะยึดมั่นให้มากเกินไป เพราะว่าในส่วนที่มีประโยชน์ควรจะ เข้าถึง ก็ต้องพยายามค้นหาให้เข้าถึงแก่นแท้จริงด้วยต่อไป

ในเรื่องนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านก็ได้แสดงทัศนะวิจารณ์ไว้ชัดเจน ว่า “ในพระพุทธศาสนา สิ่งที่เหนือกว่าพิธีกรรมยังมีอีกหลายอย่าง แต่เดี๋ยวนี้เรามองเห็นกันว่า ชาวพุทธใส่ใจในเรื่องที่สำคัญ ๆ เหล่านั้นน้อยไปหน่อย แล้วก็มัวไปเน้นในพิธีกรรมกันมากไป อย่างไรก็ตาม จะต้องเข้าใจว่าเรื่องพิธีกรรมนั้นไม่ใช่ไม่สำคัญ ในบางโอกาสเราอาจจะพุดกันถึง เรื่องพิธีกรรมให้ชัดเจนไปว่า เราควรจะปฏิบัติต่อมันอย่างไร อย่างน้อยก็จะได้อะไรที่เป็นอยู่ ปรากฏอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ เพื่อเป็นสื่อ นำเข้าสู่สิ่งที่สำคัญยิ่งขึ้นไป ถ้าเราไปมองว่าย่ำมา วุ่นวายในเรื่องพิธีกรรมนี้เลยไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่ตัวแท้ตัวจริงของพระพุทธศาสนา แล้วเลยไม่เอาใจใส่ ก็อาจจะทำพลาดได้ ในเมื่อมันเป็นของมีอยู่ปรากฏอยู่ก็ต้องทำให้ถูก ถ้าเราเข้าใจความหมาย ถูกและปฏิบัติให้ถูก ทำด้วยความรู้ความเข้าใจ มันก็จะเป็นสื่อ นำเข้าสู่สิ่งที่ถูกต้องงดงามยิ่งขึ้น จนถึงสิ่งที่เป็นหลักการของพระพุทธศาสนาเลยทีเดียว เพราะฉะนั้น พิธีกรรมนี้ถ้าเข้าใจถูกต้อง ก็ จะกลับเข้าสู่พระพุทธศาสนาได้ดี”^{๕๔}

^{๕๓} เสถียรโกเศศ, การศึกษาประเพณีไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๔), หน้า ๑๕๘.

^{๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวส จำกัด, ๒๕๕๑).

ความรู้สึกพร่อง (Sense of lack) เป็นความรู้สึกว่ามีอะไรบางอย่างขาดหายไป ทำให้จิตไม่สงบ คอยแต่จะหาสิ่งที่จะทำให้ชีวิตมั่นคงและเต็มอิ่ม ไม่สมหวัง ไม่เต็มอิ่มในตัวตนซึ่งเป็นคนความไม่มั่นคงพื้นฐานที่สุดของชีวิต จึงก่อเกิดความเชื่อต่าง ๆ นานาเพื่อมาเติมเต็มความรู้สึกนั้น และแน่นอนสิ่งที่ตามมากับความเชื่อก็คือต้องเป็นพิธีกรรมอย่างเลียงไม่ได้ เพราะเป็นการแสดงออกถึงความเชื่อซึ่งเป็นนามธรรมให้ปรากฏเป็นรูปธรรม จึงทำให้กลายเป็นที่ยอมรับของสังคมที่สืบ ๆ กันมา ความเชื่อต่อพระสัพพัญญูและพระอริยสัจและพิธีกรรมบางอย่างที่ไหลอาบมายุคแล้วยุคเล่ามาเท่าถึงปัจจุบันนี้ ทำให้เห็นได้ว่า ความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านั้นยังหยั่งรากลึกเป็นปรากฏการณ์ความนิยมต่อพระสัพพัญญู มึนนั้นคงจะสลายกลับไปกับกาลเวลานานแล้ว ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวพุทธดั้งเดิมส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับศาสนา ถือว่าพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตเป็นอย่างมาก เช่นมีความเชื่อว่าเอาสิ่งของภายในวัดมาใช้หรือบริโภคโดยไม่ได้รับอนุญาต เมื่อเสียชีวิตจะเกิดเป็นเปรต จึงทำให้เกิดพิธีกรรมหรือประเพณีขนทรายก่อกเจดีย์ทรายในช่วงสงกรานต์ ด้วยความเชื่อว่าเข้าไปในบริเวณวัด เมื่อกลับบ้านเศษดินเศษทรายติดเท้าไป กลัวว่าจะเป็นบาปโดยไม่ได้ตั้งใจต้องใช้หนี้แทน พิธีสะเดาะเคราะห์ต่อชะตา เป็นการขับส่งสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ออกไปจากตัวเรา จุดประสงค์ก็เพื่อให้อยู่สุขสบายปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ เป็นการเสริมแรงใจให้กับตัวเรา สืบชะตา เพื่อให้เป็นสิริมงคล และขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกไปจากตัวเราและสถานที่ หรือความเชื่อเกี่ยวกับพระสัพพัญญูที่ว่า เมื่อสวดคาถาบูชาท่านแบบโน้นแบบนี้แล้ว ลากสักการะก็จะตามมาไม่ขาดสาย เป็นต้น

๔.๑.๓ ด้านวัฒนธรรมประเพณี

มิติทางด้านศาสนา มีวัฒนธรรมและประเพณีเข้ามาเกี่ยวข้องและเป็นพลังสร้างสรรค์ในการพัฒนา เพราะเป็นทุนที่สำคัญของสังคมไทย เนื่องด้วย “ศาสนา วัฒนธรรมและประเพณี” คือองค์รวมของวิถีคิด คุณค่าและอุดมการณ์ของสังคมที่มนุษย์สร้างสรรค์และสะสมขึ้นมาภายใต้ภูมิปัญญาและการแสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์

วัฒนธรรมเป็นวิถีแห่งการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม วิถีชีวิตที่ดีต้องมีปัญญาเป็นเครื่องนำทาง^{๕๕} ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “อนุโธ ขณ โสติมธิฏฐเหยฺย คนไม่มีปัญญาก็เหมือนคนตาบอดที่เหยียบไปได้แม้บนไฟที่ส่องทาง” โสกราติสกกล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า “An Unexamined life is not worth living” ชีวิตที่ไม่ใช้ปัญญาดูตรวจสอบตนเองไม่มีค่าควรแก่การดำรงชีวิต

^{๕๕} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์สร้างสรรค์ วัฒนธรรมแห่งปัญญา, สัมมนาทางวิชาการ พุทธศาสนารับผิดชอบ, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๓), หน้า ๑๕.

ลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรมมี ๓ ประการ คือ ๑. มีการสะสม ได้แก่การต้องมีทุนเดิมและมีการสะสม ก่อร่างสร้างและพอกพูนทุนนั้นเรื่อยไป เรียกว่า ทุน ๒. มีการปรับปรุง ได้แก่ รู้จักคัดแปลงสิ่งที่เป็นวัฒนธรรมของคนที่เราเห็นว่ายังบกพร่องอยู่ ให้เหมาะสมแก่สมัยแห่งความเป็นอยู่ของคน ถือว่า เป็นบุญ และ ๓. มีการถ่ายทอด ได้แก่ส่งต่อวัฒนธรรมของคนให้แพร่หลาย มีการอบรมและเผยแพร่แก่นุชนของตนตลอดจนถึงคนอื่น ให้เป็นผู้สืบต่อเอาไว้ไม่ให้ขาดตอน ถือว่าเป็นขั้นของการสร้างคุณ สรุปคือ มีทุน มีบุญ มีคุณ^{๕๖}

สังคมและวัฒนธรรม (Society and Culture) เป็นของคู่กัน เกิดขึ้นและมีการวิวัฒนาการไปพร้อม ๆ กัน สังคมไม่อาจจะดำรงอยู่ได้โดยปราศจากวัฒนธรรม (Culture) และทำนองเดียวกัน วัฒนธรรมก็ไม่อาจจะดำรงอยู่ได้โดยปราศจากสังคมด้วยเช่นเดียวกัน เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ทำให้สังคมมนุษย์แตกต่างไปจากสังคมหรือชีวิตของสัตว์ ทั้งนี้เพราะมนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรม แต่สัตว์ไม่สามารถสร้างวัฒนธรรมได้^{๕๗}

ในสังคมไทย ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ของพระสืบลีเถระนับว่ามีความสำคัญยิ่ง และเป็นวัฒนธรรมที่ฝังงออย่างหนึ่งของคนไทย เพราะวัฒนธรรมหมายถึง สิ่งอันเป็นวิถีของสังคม คนในส่วนรวมของสังคมจะคิดอย่างไร รู้สึกอย่างไร มีความเชื่ออย่างไร ก็แสดงออกให้ปรากฏเป็น รูปภาพ ประเพณี การเล่น การศาสนา เป็นต้น จะเห็นได้ว่าประเพณีก็เป็นส่วนหนึ่ง หรือเป็นส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดของวัฒนธรรม คนในสังคมจะประกอบอาชีพอะไร มีความเชื่อถือเกี่ยวกับศาสนาอย่างไร ก็ล้วนแล้วพัวพันอยู่กับเรื่องประเพณีและวัฒนธรรมทั้งสิ้น^{๕๘}

อาจารย์จ่านงค์ ทองประเสริฐ ได้กล่าวเกี่ยวกับวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรมส่วนใหญ่ของโลกมักจะมีความเชื่อทางศาสนาเป็นเครื่องบันดาลใจ เมื่อเกิดความหวาดวิตกต่าง ๆ (หรือ) เมื่อคนเราหาเหตุผลอะไรไม่ได้ ก็มักหันเข้าหาศาสนา ศาสนาจึงกลายเป็นเครื่องกำหนดบังคับจิตใจคนเราไม่ให้ประพฤติชั่ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนชาวไทยเรามีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดถือ ดังนั้น วัฒนธรรมของไทยเกือบทุกสาขาจึงมักได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา

^{๕๖} พระศรีสุทิวาภิ (ขวัญ ภิรมย์โม), วัฒนธรรมสงฆ์ : แบบอย่างที่เกี่ยวข้องการพัฒนาชีวิตและสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีปริทัศน์ พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๖.

^{๕๗} จานน์ อธิวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗).

^{๕๘} วิทยา เทพยา, มนุษย์สัมพันธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๒๐), หน้า ๑๑๕.

อย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภาษา สถาปัตยกรรม ประติมากรรม ฯลฯ ก็ตาม^{๕๕} เพราะมนุษย์มีองค์ประกอบอยู่ ๒ ประการ คือ ร่างกายและจิตใจ นั่นคือ วัฒนธรรมของมนุษย์ก็แบ่งเป็น ๒ ประเภทเหมือนกัน คือ

(๑) วัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพ เพื่อจะได้มีการกินคืออยู่ดี มีความสะดวกสบายในการประกอบอาชีพ ตลอดจนรู้จักรักษาโบราณวัตถุ โบราณสถาน ศิลปวัตถุ และการรักษาธารณสมบัติของชาติ รู้จักสร้างความเจริญทางวัตถุ

(๒) วัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นสิ่งที่ทำให้ปัญญาและจิตใจมีความเจริญงอกงาม ได้แก่ การศึกษาวิชาความรู้ อันบำรุงความคิดทางปัญญา เช่น ศาสนา ศิลปะ วรรณคดี กฎหมาย และขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งส่งเสริมความรู้สึทางจิตใจให้งอกงาม^{๖๐}

แม้แต่ประเพณีซึ่งได้รับมรดกตกทอดกันมาก่อนเก่าเรียกว่าประเพณีเดิม คือเป็นประเพณีที่สืบต่อ ๆ กันมาเป็นเทรดิชัน (Tradition) หรืออีกนัยหนึ่งคือความประเพณีของสังคมที่กระทำซ้ำ ๆ อยู่บ่อย ๆ จนเกิดความเคยชิน ดังพระยาอนุมานราชชน ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมประเพณี ก็มีบ่อเกิดจากความคิดเห็น ความรู้สึกและความเชื่อของคนในส่วนรวม คือ ประชาชนซึ่งสะสมพอกพูนและสืบต่อร่วมกันมานานหลายชั่วอายุคน จนเกิดเป็นความเคยชิน เรียกเป็นคำเฉพาะทางวิชาว่า นิสัยสังคม หรือ เรียกเป็นคำธรรมดาว่า ประเพณี^{๖๑}

ชนชาติไทยนั้นเป็นชาติที่มีความเป็นมายาวนาน ไม่ว่าจะเป็นจากการรวบรวมกำลังผู้คน หรือการชักชวนกันเข้ามาตั้งหลักแหล่ง และแม้แต่การขยายความสัมพันธ์ในสังคม วัฒนธรรมของชุมชนไปยังรัฐ หรือราชอาณาจักรที่เกิดขึ้นในเวลานั้น^{๖๒} ทำให้กลุ่มของชนชาติไทย โดยเฉพาะในอาณาจักรสุโขทัยได้รับวัฒนธรรมประเพณีที่สืบเนื่องกันมาเป็นเวลาช้านาน มีการนับถือบรรพบุรุษ นับถือผีเจ้าป่าเจ้าเขา มีลัทธิไสยศาสตร์ หลักศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนา ก็เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตที่แสดงให้เห็นในสาขาวัฒนธรรม ๕ ประการต่อไปนี้ คือ

วัฒนธรรมทางวัตถุ

วัฒนธรรมทางจิตใจ

^{๕๕} จานงค์ ทองประเสริฐ, ภาษากับวัฒนธรรม, เอกสารประกอบการบรรยาย วิชา ภูมิปัญญาไทย, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๕.

^{๖๐} จานงค์ ทองประเสริฐ, พัฒนาการทางวัฒนธรรมไทย, พิมพ์เป็นบรรณาการเนื่องในวันคล้ายวันเกิด ๒ พฤษภาคม ๒๕๓๕, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑.

^{๖๑} พระยาอนุมานราชชน, คำนำบ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑, แปลโดย จานงค์ ทองประเสริฐ, (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๑๐), หน้า (๑)-(๒).

^{๖๒} ศรีศักร วัลลิโภดม, สยามประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๓๔), หน้า ๑๓๔.

วัฒนธรรมทางภาษาและวรรณคดี

วัฒนธรรมทางสุนทรียภาพ

วัฒนธรรมจารีต และขนบประเพณี^{๖๓} ทั้งหมดนี้ ว่าเป็นส่วนหนึ่งในวิถีการดำรงชีวิต
ในชุมชนและภูมิภาคของไทยได้เป็นอย่างดี

เมื่อยกเอารูปปั้นของพระสิวลีเถระเข้ามาพิจารณาตามประเด็นทั้ง ๔ ก็อาจตีความได้
ครบว่าทำไมท่านจึงเป็นที่รู้จักของคนในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี โดยทางวัตถุก็คือรูปปั้นที่เป็น
อัตลักษณ์ ทางจิตใจ ชาวพุทธก็มีความรู้สึกศรัทธาในปฏิปทาของพระพุทธรูปเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว
ยิ่งได้รู้ประวัติของท่านด้านลามกมากยิ่งขึ้นก็ยิ่งเพิ่มความเลื่อมใสใคร่จะบูชาท่าน ทางภาษาและวรรณคดี
แม้จะไม่เด่นชัด แต่ก็อาจจะกลายเป็นวรรณคดีในฐานะเป็นบุคคลสำคัญที่หลาย ๆ คนได้อา
ยืมอย่าง ดังเช่นสุนทรภู่ต่อไปได้ ส่วนทางสุนทรียภาพก็สื่อออกจากจิตที่ศรัทธาต่อท่านตามที่ได้
จากการสัมภาษณ์ว่า ตามวัดต่าง ๆ ก็นิยมนำรูปปั้นที่ยืนแบกกลดสะพายบาตรและย่ามส่วนแบบ
อื่น ๆ ยังไม่เห็น ก็คงจะเป็นปริศนาให้เราได้คิดกัน เป็นการสร้างรูปแบบหรือจินตนาการให้เข้ากับ
ประวัติที่ท่านเดินทางไปทดสอบบารมีเลยมีการจัดสร้างสัญลักษณ์นี้ขึ้นมา มีรูปใหญ่บ้าง เล็กบ้าง
ตั้งไว้ตรงทางเข้าวัดบ้าง ในซุ้มบ้าง เวลาคนผ่านไปผ่านมาก็จะได้กราบไหว้บูชา อย่างผมก็เวลาไป
ทำบุญที่วัดบ้านหรือผ่านไปมาก็ยกมือไหว้ขอพรขอบารมีท่านอยู่ประจำ เพราะเรารู้ว่าท่านเป็นพระ
ที่มีลามกมากกว่าพระรูปอื่นในสมัยพระพุทธเจ้า ก็ตั้งจิตทุกครั้งเพื่อให้ได้อย่างท่านบ้างมีกำลังใจขึ้น
เยอะ ก่อนจะไปเปิดร้านทุกวันก็จะส่งจิตนึกถึงท่านนำมาพวงมาลัยมาคล้องทุกวันพระ ตามประสาคน
หวังรวย อย่างน้อยเราก็ได้เห็น ได้นึกถึงก็มีกำลังใจอย่างนี้ทุกวันแหละ^{๖๔}

วัฒนธรรมทางจารีตและขนบประเพณี ถือว่าเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันมาอยู่โดยทั่วไป
เสถียรโกเศศ จึงกล่าวไว้ว่า ประเพณี คือ ความประพฤติที่ชนกลุ่มหนึ่งถือเป็นแบบแผนเดียวกัน
และสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน และ คือ ขนบประเพณีที่สังคมปฏิบัติกันต่อมาจนลงรูปเกิดเป็น
ระเบียบแบบแผนขึ้น^{๖๕} ซึ่งอาจจะเป็นระเบียบแบบแผนที่สังคมได้กำหนดไว้และประเพณีปฏิบัติ

^{๖๓} คณะกรรมการจัดทำหนังสือฉลองกรุง, วัฒนธรรมในเมืองไทยเรา, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรือง
การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑๘.

^{๖๔} สัมภาษณ์ นายมนัส ศรีเนตร, ผู้จัดการร้านอาหารไต้รุ่ง มนต์โกษา, ๒๔ ธันวาคม
๒๕๕๕.

^{๖๕} เสถียรโกเศศ, สารานุกรม, อ้างไว้ใน ขนบธรรมเนียมประเพณี, หน้า ๑๖.

กันสืบ ๆ มา จนเรียกได้ว่า สถาบัน ดังนั้น ขนบประเพณี จึงเป็นรูปแบบที่เด่นชัด และถือเป็นกิจกรรมที่เป็นศูนย์กลางความต้องการของมนุษย์^{๖๖}

วัฒนธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในการอยู่ร่วมกันในสังคม หรืออีกนัยหนึ่งคือ วิถีชีวิตของสังคมนั่นเอง วัฒนธรรมเป็นยุทธศาสตร์อย่างหนึ่งที่สังคมโลกใช้เป็นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สภาพแวดล้อม และจิตใจ การนำมิติทางวัฒนธรรมมาพัฒนาประเทศ ก็จะทำให้สังคมดำรงอยู่อย่างมีความสุข ครอบคลุมอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สิ่งแวดล้อมยั่งยืน

ขนบธรรมเนียมหรือ แบบแผน มีอยู่ ๕ ประการสำคัญ ได้แก่

๑. ประเพณีที่เกิดจากความเชื่อ เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย ดังจะเห็นได้ คติความเชื่อเป็นบ่อเกิดการทำบุญ การทำบุญอุทิศ เป็นต้น

๒. ประเพณีที่เกิดจากความศรัทธาในศาสนา เช่น ประเพณีทำบุญในวันสำคัญ ๆ ทางพุทธศาสนา ประเพณีลอยกระทง ประเพณีบวชนาค โดยเป็นผลสะท้อนจากคติความเชื่อและเป็นสิ่งที่ยังบอกถึงวิถีชีวิตในการประพฤติปฏิบัติ ที่ออกในเรื่องของบุญและการละเว้นจากการทำบาป เป็นต้น

๓. ประเพณีที่เกิดจากการเลียนแบบบรรพบุรุษซึ่งเห็นจากการประกอบพิธีกรรมบางอย่างที่กระทำสืบต่อกันมาโดยไม่ทราบสาเหตุ

๔. ประเพณีเกิดจากจิตใจอันสูงส่ง เช่น ประเพณีไหว้ครู ประเพณีรดน้ำคำหัวหน้าผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความเชื่อในประเด็นนี้เป็นการแสดงถึงจิตใจ และการแสดงออกถึงความอ่อนน้อม มีสัมมาคารวะ เป็นต้น

๕. ประเพณีเกิดจากความนิยมของคนในสังคม เช่น ประเพณีกวนกระยาसारทในเดือนสิบ ประเพณีการสวดมาลัยในงานศพ เพราะมีความเชื่อจะได้ไปเกิดในดินแดนสวรรค์ เป็นต้น

ประเพณีพิธีกรรมเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกของคนในสังคมแต่ละสังคม ซึ่งคนส่วนใหญ่ให้การยอมรับ แล้วนำมาเป็นแบบแผนประพฤติปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดผลดีต่อการดำเนินชีวิต ประเพณีพิธีกรรมต้องมีการสั่งสม และสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน โดยมีความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา ค่านิยม สภาพความเป็นอยู่ของคนในสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัยเป็นตัวกำหนด ฉะนั้นแล้ว ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมใด ๆ จะคงอยู่ได้ต้องมีการปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขของเวลา ด้วยเช่นกัน จึงเป็นที่ประจักษ์ได้ว่าสิ่งที่สังคมไทยในปัจจุบันได้ยอมรับมิติทางวัฒนธรรมที่ก่อเกิด

^{๖๖} สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, ประเพณีแลพิธีกรรม, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗.

จากการประกอบพิธีกรรมในการบูชาเป็นปฐมพรรษแล้วถือสืบ ๆ กันมาจนกลายเป็นประเพณีนั้น เจตจำนงตรงกับวัฒนธรรมหรือประเพณีดั้งเดิมจริงแท้แค่ไหน ซึ่งแรกเริ่มเดิมทีอาจจะทำตามเจตคติส่วนตัว เมื่อทำแล้วเข้าใจว่าได้ผลจึงปรารถนาให้คนอื่นได้บ้าง เป็นต้น แต่ทั้งนี้การบูชานั้นก็เป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นมงคลอันสูงสุด พื้นฐานของการบูชาเกิดจากมนุษย์เห็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เชื่อว่าเป็นอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็น จึงเกิดกลัวภัยหวังความปลอดภัยในชีวิตจึงทำการอ่อนน้อมบูชา แต่คำว่าศรัทธา คือความเชื่อ ความเลื่อมใส เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการบูชา แต่ความเชื่อ ความเลื่อมใส นั้นต้องอาศัยปัญญาเป็นเครื่องกำกับ ประเด็นนี้เองที่เราต้องมาทำความเข้าใจเพิ่มเติมให้อ่องแท้ว่าอิทธิพลของอุดมการณ์พระสวลีเถระด้านการศึกษาคือที่จะเป็นไปในทิศทางใด เราจึงจะได้ประโยชน์จากการบูชาครบวงจรที่ควรจะเป็น ดังจะได้ศึกษาในบทต่อไป

๔.๑.๔ ด้านศิลปกรรม

เรามักจะพบพระสวลีเถระในปางรุดงค์ คือ ถือไม้เท้า แบกกลด สะพายบาตรและย่าม ซึ่งไม้เท้า หมายถึง คนคอยช่วยเหลือ อุปถัมภ์ค้ำจุน กลด หมายถึง ความร่มเย็นเป็นสุข บาตร หมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ ทรัพย์สินเงินทอง ย่าม หมายถึง ชีวิตจะเพียบพร้อมไปด้วยความสุข มิได้ขาดตกพร่องในทุกหนแห่ง และบางแห่งมี กาน้ำ อันหมายถึง ความสามัคคี ผูกมิตรไมตรี มีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีกับสรรพชีวิต ประคองสายน้ำที่ผานธาตุนั้น ฉะนั้น แต่ทั้งนี้และทั้งนั้น เราควรจะขำใจใช้จ่ายจนเกินพอดี ฟังเก็บเล็กผสมน้อยอยู่เสมอ ประพฤติตนให้อยู่ในกรอบแห่งพุทธจริยศาสตร์ เชื่อแน่ว่าเป้าหมายที่ตั้งไว้ต้องบรรลุได้โดยสวัสดิภาพ

ศิลปกรรมในพระพุทธศาสนา เป็นผลงานที่เกิดจากความพากเพียรของมนุษย์ ที่ได้พยายามสร้างขึ้นด้วยหนึ่งสมองสองแรงแมื่อ ทั้งนี้เจตจำนงของการสร้างสรรค์ก็เพื่อเป็นพุทธบูชา หรือเป็นเครื่องแสดงออกของการระลึกถึงพระพุทธเจ้า จึงก่อเกิดศิลปกรรมที่เป็นสื่อศรัทธาให้เห็นเป็นรูปธรรมมากมาย ล้วนแต่มีคุณค่าด้านศิลปะและด้านจิตใจ ซึ่งถือว่าเป็นอนุสรณ์สถาน เพื่อให้เป็นที่เคารพบูชาของบุคคลอื่นไว้ ๔ กลุ่ม ซึ่งเป็นผู้ที่มีคุณงามความดี เป็นที่รู้จักของบุคคลทุกชั้นวรรณะ บุคคลทั้ง ๔ พระพุทธองค์ทรงเรียกว่า ภูпарหนุคคล มี ๔ ประเภท คือ

๑) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒) พระปัจเจกพุทธเจ้า

๓) พระพุทธสาวก

๔) พระเจ้าจักรพรรดิ^{๖๓}

บุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ เป็นผู้มีความน่าอัศจรรย์ เป็นที่รู้จักทั่วไป พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระพุทธสาวก (สาวกที่บรรลुพระอรหันต์) ล้วนแต่เป็นผู้ที่น่าอัศจรรย์ ด้วยเหตุที่ละกิเลสได้ทั้งหมด เป็นผู้บริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง พระเจ้าจักรพรรดิเกิดขึ้นด้วยบุญที่ได้สั่งสมไว้ในอดีต ผู้ที่ได้บูชาสัพพัญญูของบุคคลทั้ง ๔ ประเภท ด้วยความเคารพเลื่อมใส จักได้ไปเกิดในสุคติ โลก สวรรค์ วิถีชีวิตที่ผูกพันกับกระแสแห่งพุทธศาสนาที่แผ่รุ่งเรืองด้วยปรัชญาเหล่านี้ ได้ก่อกำเนิดความเชื่อสู่พิธีกรรมปรากฏผ่านศิลปกรรมหยั่งรากเป็นวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นให้ปวงชนได้ศึกษาเรื่อยมา

ทั้งนี้ จากการศึกษาพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา ได้ก่อให้เกิดศิลปะประเภทต่าง ๆ พอสรุปได้ มีดังนี้

๑) ประเภทคำสอนทางศาสนา ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ได้บันทึกไว้ และที่ไม่ได้เป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ก่อให้เกิดเป็นศิลปกรรมด้านวรรณกรรม

๒) การแสดงออกด้วยการถ่ายทอดพฤติกรรมให้เป็นรูปภาพ ตามจินตนาการความรู้สึกนึกคิดต่อสิ่งที่เคารพศรัทธาทางศาสนา ก่อให้เกิดเป็นศิลปกรรมด้านจิตรกรรม

๓) การปั้น การหล่อ การแกะสลัก โดยการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนจินตนาการของผู้สร้าง โดยใช้วัสดุต่าง ๆ สร้างสรรค์สิ่งที่ตนเคารพและศรัทธาตามความเชื่อทางศาสนา ก่อให้เกิดเป็นศิลปกรรมทางด้านประติมากรรม

๔) การแสดงออกด้วยการก่อสร้าง เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ต่อสิ่งที่เคารพและศรัทธา ซึ่งก่อให้เกิดเป็นศิลปกรรมทางด้านสถาปัตยกรรม

ความหมายของศิลปกรรม

ศิลปกรรม คือ สิ่งที่เป็นศิลปะ สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นศิลปะ^{๖๔}

ศิลปกรรม คือ สิ่งที่เป็นไปได้ในโลกที่เป็นไปได้ กล่าวคือ ศิลปกรรมแต่ละชิ้นจะมีองค์ประกอบ ๒ ส่วน ส่วนแรกได้แก่ สุนทรียธาตุอันเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ส่วนที่สองได้แก่ ศิลปินที่เป็นไปได้ในโลกของตน สุนทรียธาตุที่ได้พิจารณามาแล้วจะไม่อาจมีคุณค่าแก่นมนุษย์ได้ถ้าหากไม่มีศิลปินคนใดนำมาใส่ในวัตถุ เพื่อสร้างสรรค์เป็นศิลปกรรมขึ้นมา และจะมีคุณค่ากว้างออกไปก็ต่อเมื่อมีผู้ชมที่เข้าถึงสุนทรียธาตุ^{๖๕}

^{๖๓} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๖/๑๒๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓.

^{๖๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๔.

^{๖๕} กীরติ บุญเจือ, ปรัชญาศิลปะ, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๓๓.

ศิลปกรรม หมายถึง สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นจากชีวิตจิตใจ ความรู้ ความสามารถ และความชำนาญของตน แล้วถ่ายทอดความเข้าใจอันลึกซึ้งเหล่านั้นออกมาเป็นผลงาน ที่มีความงดงาม และทรงคุณค่าแก่มหาชน^{๑๐}

พฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์นั้น หากได้บันทึกไว้เป็นหลักฐาน และหลักฐานอันเกิดจากการกระทำนั้น หากก่อหรือกระตุ้นให้เกิดสุนทรียรสแก่ผู้พบเห็น และเป็นที่ยอมรับของชนทั่วไปว่าเข้าข่าย หรือต้องตามเกณฑ์ สิ่งนั้นก็อาจเป็นศิลปกรรมได้^{๑๑}

ศิลปกรรม คือ การแสดงออกซึ่งความประณีตในหัวใจของมนุษย์ โดยใช้เครื่องมือ หรือสื่อในการแสดงออก ๕ ทาง กล่าวคือ

ถ้าเอาสีมาระบายเป็นรูปภาพ ก็เรียกว่า จิตรกรรม

ถ้าเอาหินมาแกะ เอาดินมาปั้น เอาโลหะมาหล่อ ก็เรียกว่า ประติมากรรม

เอาอักษรมาร้อยกรองเป็นเรื่องให้อ่าน ก็เรียก วรรณกรรม

เอาเสียงมาจัดให้ประสานเป็นบทเพลง ก็เรียก คีตกรรม

และถ้าเป็นการก่อสร้างอาคารสถานที่ต่าง ๆ ก็เรียก สถาปัตยกรรม^{๑๒}

ศิลปกรรมเกิดขึ้นจากการใช้ความรู้ทางประสบการณ์ ความสามารถทางฝีมือ สร้างสรรค์ ผลงานที่มีคุณค่าทางศิลปะ และคุณค่าทางอารมณ์ของมนุษย์ ซึ่งศิลปกรรมในแต่ละสถานที่ หรือในแต่ละท้องถิ่นก็จะมีส่วนที่แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับลักษณะสภาพสิ่งแวดล้อม และความเชื่อทางประเพณี วัฒนธรรม เป็นปัจจัยสำคัญ แต่ละท้องถิ่นก็มีศิลปกรรมที่โดดเด่นไม่เหมือนกัน แต่ในปัจจุบัน สังคมไทยเจริญรุ่งเรืองเพราะการติดต่อสัมพันธ์กับนานาชาติรอบประเทศ ทำให้ศิลปกรรมในประเทศเกิดการผสมผสานไหลอาบกัน เกิดปรากฏการณ์ประยุกต์ศิลปกรรม ประเภทต่าง ๆ มากมาย จนไม่สามารถแยกได้ว่าเป็นศิลปกรรมของชนชาติใด ซึ่งจะเห็นได้จาก สถานที่ต่าง ๆ เช่น วัด โรงเรียน ที่อยู่อาศัย หรือแม้กระทั่งวัตถุชิ้นเล็กชิ้นน้อย เป็นต้น ล้วนเกิดจากการรับเอาวัฒนธรรมจากท้องถิ่นต่าง ๆ เข้ามาผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมทั้งสิ้น

^{๑๐} วาสนา บุญสม, ศิลปะและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประกายแสง, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^{๑๑} กระแส มาลาการ์ณ, มนุษย์กับวรรณกรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๘.

^{๑๒} หม่อมหลวงดุษฎี ชุมสาย, วรรณกรรมพินิจเชิงจิตวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๑๖), หน้า ๑.

ศิลปกรรมไทยส่วนใหญ่ได้รับแรงบันดาลใจจากพระพุทธศาสนา และความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ จึงมุ่งสร้างสรรค์งานเพื่อเป็นพุทธบูชา และเพื่อเฉลิมพระราชมหาราชพิธีพระมหากษัตริย์และเจ้านายเป็นสำคัญ^{๓๓}

ความเกี่ยวเนื่องด้านศิลปะ และวัตถุมงคลเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกันนับแต่เมื่อได้มีการคิดสรรค์สร้างวัตถุมงคลต่าง ๆ ขึ้น เมื่อแยกประเภทแล้วจะเห็นได้ว่าในวัตถุมงคลต่าง ๆ พอจะจัดแบ่งออกไปได้ ๓ กลุ่มดังนี้

๑. กลุ่มพระพุทธรูป หรือพุทธปฏิมา

๒. กลุ่มพระพิมพ์ หรือพระเครื่อง

๓. กลุ่มเครื่องรางของขลัง

ส่วนวัตถุที่เป็นพระเครื่อง หรือในสมัยเริ่มแรกจะรู้จักกันว่าเป็นพระพิมพ์นั้น ถือได้ว่าเป็นมูลเหตุของกุศลเพราะทำได้โดยง่าย แต่ถ้าหากจะทำเป็นประติมากรรมแบบอื่นก็ไม่สามารถจะทำได้โดยทั่วไป จึงมีผู้ที่ปรารถนาบุญและเพื่อหวังคำจุนพระศาสนา ต้องการจะให้ตนเจริญก้าวหน้าจึงพากันสร้างรูปเคารพจากดิน โดยสร้างขึ้นเป็นเครื่องรางของขลัง ถือเป็นหนทางเกิดบุญกุศล หรือหวังจะแก้บนสะเดาะเคราะห์ จึงได้สร้างตามเคล็ดครั้งหนึ่ง ๆ สร้างขึ้น ๘๔,๐๐๐ องค์ เท่ากับจำนวนพระธรรมจันท์ของพระไตรปิฎก อาจจะเป็นการสร้างไว้เพื่อระลึกนึกถึงพระพุทธเจ้า^{๓๔} เหตุนี้จึงสร้างบรรจุเอาไว้ที่พระเจดีย์หรือองค์พระพุทธรูป^{๓๕} นับเป็นคำในการสร้างรูปเคารพมาจนบัดนี้

ด้วยเหตุนี้ การที่มีผู้สร้างสรรค์วัตถุมงคลประเภทต่าง ๆ ขึ้นมา ย่อมจะต้องสร้างสรรค์ให้เป็นงานที่มีคุณค่าความงาม หรือศิลปะอยู่ด้วย เพราะว่าเมื่อมนุษย์ต้องการวัตถุมงคลแล้ว ก็ย่อมจะเสาะหาสิ่งที่เหมาะสม หรือว่าเป็นไปอย่างที่ดีเองเล็งเอาไว้ อาจจะเป็นด้วยรูปลักษณ์ เพื่อให้ผู้คนนิยมชมชอบ เมื่อมีการพิถีพิถันสร้างสรรค์ให้มีจุดเด่นแล้วก็จะเป็นที่น่าสนใจมากยิ่งขึ้น เช่น การจารึกคาถาอาคมลงบนตะกรุดหรือเชี้ยวหมูตัน นั่นคือการสร้างงานศิลปะมาสนองความต้องการของคนนั่นเอง

เหตุนี้อิทธิพลของวัตถุมงคลโดยเฉพาะพระสิวลีเถระในด้านพุทธศิลปะ จึงเกิดขึ้นด้วยความต้องการของกลุ่มคนและชนชาติที่ปรารถนาจะกระทำการสร้างสรรค์สิ่งอันเป็นอนุสรณ์ไว้ในรูปแบบของพระเครื่อง พระพุทธรูปเครื่องรางของขลังเหล่านั้น อาทิเช่น การแกะ หรือ

^{๓๓} ยวดี จิมพันธ์, เอกสารรายงาน เรื่องวัฒนธรรมด้านศิลปกรรม, นำเสนอ อาจารย์ปิ่นทอง ใจสุทธิ สถาบันราชภัฏสมเด็จพระเจ้าพระยา, หน้า ๒.

^{๓๔} อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, “พระพิมพ์ดินสกลุข่างกำแพงเพชร”, สารนิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔), หน้า ๑๔.

^{๓๕} “ปฏิมากรพระเครื่องเมืองนครชุม”, ในอนุสาร อ.ส.ท., ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๓ หน้า ๑๑.

สัจจการึกกาถาอาคม เพื่อเป็นแนวทางของการพัฒนาศิลปะให้เป็นมรดกสืบทอดแก่คนรุ่นหลังต่อไป และจากการสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปกรรม ส่วนหนึ่งก็เพื่อจรรโลงจิตใจ อีกทั้งยังแฝงไว้ซึ่งปรัชญาธรรมที่อาจจะนำคนให้หลุดพ้นจากกองทุกข์ บรรลุถึงสภาวะที่สามารถดับทุกข์โดยสิ้นเชิงหากยังลึกล้ำสู่สภาวะจิตศรัทธาได้อีกด้วย

๔.๒ อิทธิพลของอุดมการณ์พระสืวลีเถระที่มีต่อสังคมไทย

สังคมไทยปัจจุบัน ได้รับประโยชน์จากความเชื่อ แนวคิด และอิทธิพลของอุดมการณ์พระสืวลีเถระเข้าครอบงำจิตด้านต่าง ๆ อย่างไม่รู้ตัวและไม่อาจปฏิเสธได้ เพียงแต่สิ่งที่เราเข้าใจยังไม่ใช่เป้าหมายหรืออุดมการณ์ที่แท้จริงของท่าน เพราะความเป็นผู้มีลามากเกิดขึ้นจากการที่ประชาชนศรัทธาเลื่อมใสในปฏิปทาของท่าน ก็เลยอยากทำบุญกับท่าน เมื่อประชาชนต่างหลั่งไหลมาทำบุญมากขึ้น ๆ ลากสักการะก็มากขึ้นตาม ซึ่งไม่ใช่อุดมการณ์หรือเป้าหมายที่ท่านต้องการ หากเป็นแต่เพียงผลพลอยได้ของท่านเท่านั้นเอง แต่คนก็มาทักท้วงเอาเสียเองว่าเป็นอุดมการณ์ของท่าน อย่างไรก็ตามหากมองในแง่โลกียชนแล้วแน่นอนว่าย่อมอาจจะเป็นประโยชน์ด้านใดด้านหนึ่งได้ โดยเฉพาะด้านสังคม ด้านการศึกษา และด้านเศรษฐกิจ ดังนี้

๔.๒.๑ ด้านสังคม

อุดมการณ์ของพระสืวลีที่ก่อให้เกิดการสวดประสานหลักการนำพาสังคมให้บรรลุถึงวิถีทางแห่งเป้าหมายคือความสันติสุขแบบองค์รวมนั้น กล่าวกันว่า กระบวนสำคัญที่ผลักดันให้มนุษย์รู้ทำ พูด คิดต่าง ๆ นั้นล้วนแล้วแต่ออกมาจากจิตใจแทบทั้งสิ้น และแม้แต่นักปราชญ์ทั้งหลาย ก็ได้บ่งชี้ถึงความต้องการในขั้นมูลฐานของคนเอาไว้ว่ามี ๔ ประการ ดังนี้

- ก. ความต้องการทางร่างกาย หรือ ด้านชีววิทยา
- ข. ความต้องการทางสังคม
- ค. ความต้องการทางปัญญา
- ง. ความต้องการทางจิตวิญญาณ

นอกจากนี้ก็ยังแบ่งแยกความต้องการทางจิตวิญญาณนี้ออกไปอีก ๕ ประเภทด้วยกัน คือ

๑. ความต้องการปรัชญาชีวิต
๒. ความต้องการความดี
๓. ความต้องการความสุขขั้นสูง
๔. ความต้องการทางความพร้อมสมบูรณ์
๕. ความต้องการที่พึงประเสริฐ

เพราะว่ามนุษย์มีความต้องการที่พึงประเสริฐนี้เอง จึงทำให้มนุษย์นอกจากจะต้องอาศัย การพึ่งพาผู้อื่น ทรัพย์สิน ความรู้ กำลังความคิด และพลังอำนาจจากคนอื่น สิ่งอื่นเป็นอันมาก แล้ว ก็ยังต้องมองหาที่พึ่งอะไรบางอย่าง ที่อาจจะเป็นที่พึ่งซึ่งพิเศษ และสามารถทำงานได้มากกว่า กฎเกณฑ์ของธรรมชาติและที่มักจะพบเจอกันโดยปกติก็ได้แก่ ที่พึ่งซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย นั้นเอง

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงล่วงรู้ถึงจิตใจของหมู่เวไนยสัตว์ทั้งหลายได้ดี พระองค์จึงได้ ประทานพระโอวาทถึงสภาพจิตของหมู่สัตว์ไว้ว่า

“มนุษย์ทั้งหลายถูกภัยคุกคามแล้วย่อมพากันยึดเอาภูเขา ป่า อาราม และแม้กระทั่ง รุกขเจดีย์ว่าเป็นที่พึ่ง แต่สิ่งต่าง ๆ นั้นก็ไม่ใช่สรณะอันเกษมสูงสุด เพราะเมื่อได้ยึดเอาสิ่งเหล่านั้น มาเป็นที่พึ่งแล้วย่อมไม่อาจพ้นจากทุกข์ไปได้ แต่เมื่อบุคคลเข้าถึงคุณพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ว่าเป็นสรณะที่พึ่งแล้ว สามารถเข้าถึงในอริยสัจ ได้แก่ รู้จักทุกข์ สาเหตุแห่ง ทุกข์ ความดับทุกข์ และมรรคมีองค์ ๘ ที่เป็นหนทางพ้นจากทุกข์ด้วยปัญญาอันชอบ สิ่งนั้นนั่น แลเป็นสรณะอันเกษมสูงสุด ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้”^{๖๖}

ใจความแห่งพระพุทธพจน์ดังกล่าว สามารถทำให้เราทราบว่า มีมนุษย์อยู่ด้วยกัน ๒ พวกดังนี้

ก. เมื่อมีเหตุร้าย หรือภัยอันตรายเกิดขึ้นย่อมหวังที่จะพึ่งพิงสิ่งภายนอก ไม่ว่าจะเป็นวัตถุ สิ่งของเครื่องรางของขลัง เพื่อเกิดความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและครอบครัว พวกหนึ่ง

ข. เมื่อมีเหตุเภทภัยเกิดขึ้น ย่อมจะสืบเสาะหาถึงเหตุทั้งหลายว่าเป็นมาอย่างไรแล้วหา หนทางแก้ไขไปตามสภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น พวกหนึ่ง

โดยทั่วไปแล้ว สังคมของคนโดยมากอาจจะจะเป็นพวกประเภทแรกเสียมากต่อมาก อาจจะเป็นอย่างขาดความเข้าใจเหตุผล หรือว่ามีความต้องการให้ปัญหาที่เกิดขึ้น ได้รับการแก้ไขไป ในเวลาอันรวดเร็ว เช่นเมื่อยามที่มีศึกสงครามขึ้นในบ้านเมือง กลัวจะถูกอาวุธร้ายแรงหรือกลัวถูกระเบิด ก็พากันหาวัตถุมงคลมาไว้กับตัวเพื่อให้มีความสบายใจขึ้น และทั้งที่อาจเห็นว่าจะไม่ใช่วิธีการ ที่เหมาะสม แต่เป็นเพราะว่ามีความเชื่อมั่นในวัตถุมงคลทั้งหลายจึงได้ทำเช่นนั้น การที่เขายังมี ศรัทธาที่ไม่มั่นคง ไม่เป็นอจลสัทธาจึงทำให้ต้องพึ่งพาสังคค์ลิตี อาศัยปาฏิหาริย์จากวัตถุมงคล ต่าง ๆ ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดา แม้ว่าเมืองไทยจะเป็นเมืองพระพุทธศาสนาแล้วก็ตามที แต่ว่าเราก็คงยังพบเห็นว่าพุทธศาสนิกชนทั้งหลายยึดเอาวัตถุมงคลมาเป็นที่พึ่งระลึกกันมาก โดยแยกความยึดถือ ของคนได้เป็นประเภท ดังนี้

^{๖๖} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๒๔/๔๐, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๙๘-๑๙๙/๕๒.

๑. ถ้อยคำเพราะว่าได้รับประสบการณ์มาโดยตรง

ตัวอย่างเช่น ในกรณีของพระครูโสภณธรรมารักษ์ เล่าไว้อย่างน่าสนใจว่า “ครั้งหนึ่ง ขณะที่ท่านเดินธุดงค์เดี่ยวไปนมัสการพระธาตุคอกยสุเทพ จากกลับลงมาก็เป็นเวลาเพลเศษ ๆ รู้สึก หิวก็หิว น้ำก็หมดพอดี ท่านเลยแวะเข้าพักข้าง ๆ ทางบริเวณที่มีกล้วยป่าขึ้นแซม ด้วยความเมื่อยล้าและหมดแรง พลันก็นึกถึงคาถาพระสิวลิขึ้นมาได้จึงส่งกระแสดิจขอพรขอबारมีท่านเสร็จแล้วก็อาราธนาคาถาว่า “นะชาลิตี ตีลิตานะ” มา ๓ จบ สักพักก็มีรถตู้บรรทุกนักท่องเที่ยวที่มาจากกรุงเทพฯ กำลังกลับลงมา ก็มาจอดตรงบริเวณที่ท่านพักพอดีทั้ง ๆ ที่ตรงนั้นไม่น่าจะเป็นที่จอด และท่านก็นั่งหลับโดยมีใบกล้วยป่าบังอยู่ ถ้าไม่สังเกตก็จะมองไม่เห็น พอกลุ่มนักท่องเที่ยวลงรถก็ปรากฏว่าเขาพากันหิ้วข้าวกล่องลงมาแล้วจู้ ๆ ก็เดินเข้ามาหาท่านแล้วถวายอาหารและน้ำดื่ม พอถวายเสร็จสนทนากันสักพักหนึ่งเขาก็ขอตัวเดินทางต่อ”^{๓๓} นี่ก็เป็นเหตุอัศจรรย์ที่พระครูโสภณธรรมารักษ์เล่าให้ฟัง เพราะหลังขอพรขอबारมีอาราธนาพระสิวลิเสร็จจู้ ๆ ก็มีอาหารเพลนั้นโดยไม่คาดคิด เหมือนกับมีท่านคอยช่วยบันดาลให้ยังงัยงั้นเลย

ในทรรศนะของนักวิชาการผู้ที่ศึกษางานพระศาสนา ได้ให้ความเห็นถึงเรื่องเหล่านี้ไว้ว่า “การที่วัดดุมงคลมีอิทธิพลด้านจิตใจต่อคนไทยมากนั้น เป็นเพราะว่าส่วนมากแล้วคนในสังคมเราเป็นชาวพุทธและเป็นผู้ที่มีความยึดมั่นว่าวัดดุมงคลเป็นที่พึ่งยึดเหนี่ยวด้านจิตใจ แม้ว่าทุกวันนี้โลกเราจะเจริญรุดหน้าไปเพียงใดก็ตาม แต่ว่าคนก็ยังเสาะหาสิ่งที่หวังว่าอาจจะสามารถให้ความคุ้มครองปกป้องทรัพย์สินของตนและคนในครอบครัวได้ นอกจากจะสามารถเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจแล้วก็มีอิทธิพลที่อาจจะชักนำให้คนกลับหันมาสนใจพระพุทธศาสนาได้ แม้ว่าจะแค่กราบไหว้บูชาเพราะความต้องการสริมงคลให้เกิดขึ้นและมีความเจริญงอกงามแก่ตนเองก็ตาม”

จากเหตุที่คนเข้ามาสนใจในวัดดุมงคลนี้เอง ทำให้ได้มีโอกาสจะบำเพ็ญคุณงามความดีประการอื่น ๆ เช่น ให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา และด้วยการสนใจในเรื่องวัตถุต่าง ๆ นี้ จึงเป็นเหตุให้ได้สั่งสมคุณงามความดีอย่างอื่นตามมาก็ และก่อให้เกิดนิสัยที่สั่งสมอบรมตนมากยิ่งขึ้น เช่น เมื่อมีวัดดุมงคลอยู่แล้ว จะต้องรักษาศีลข้อใดข้อหนึ่งไม่ให้ขาด และ/หรือ “เมื่อใครที่มีพระแขวนคอจะมีสติ โบราณจะถือมาก จะต้องไม่เข้าไปในที่ซึ่งไม่สมควร เช่นอย่างการเข้าไปเที่ยว

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระครูโสภณธรรมารักษ์ (อะแนง ยโสธรโร), เจ้าคณะตำบลหนองแขวง เขต ๒
๒๖ ตุลาคม ๒๕๕๕.

ผู้หญิงก็ไม่ได้ หากเอาพระแขวนไว้เฉยๆก็จะหาย เลยไม่เข้าไป ไม่ต้องไปกระทำชั่ว หรือกระทำความเสื่อมเสียให้เกิดการเข้าไปกระทำดังกล่าว”^{๒๔}

เมื่อคนมีความมั่นใจโดยได้รับประสบการณ์มาโดยตรงจึงบังเกิดความคิดว่า อนุภาพจากพระรัตนตรัยทำให้ตนเองอยู่รอดปลอดภัยได้ และทำให้หันมาศึกษาถึงหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาและปฏิบัติตามนั้น แต่ในคนที่ยึดมั่นปฏิบัติมาแล้วนั้น ก็อาจจะโน้มนำเอาเคล็ดคำสอนต่างๆ ที่ปรากฏอยู่มาใช้ เช่น วัตถุมงคลที่ถือกันว่าเป็น “หัวใจพระสวลี” ซึ่งมีคาถาว่า “นะ ชา ลี ตี” ก็สามารถที่จะใช้เป็นเครื่องดักเตือนถึงความเป็นพุทธ ที่ต้องประพฤติปฏิบัติถูกต้องตามหลักสำคัญของคนเราก็คือ

นะ	หมายถึง	นอบน้อม มีสัมมาคารวะ
ชา	หมายถึง	ชวนชวยเรื่องการงาน
ลี	หมายถึง	ไม่นอนมาก ไม่นอนดึก ไม่ตื่นสาย
ตี	หมายถึง	ว่าโดยทั้งหมด

ถ้าหากได้พิจารณาถึงสภาวะของสิ่งทั้งหลาย ที่มีความไม่เที่ยงอยู่เป็นนิจแล้ว อาจจะสามารถถอดถอนความยึดถือในสิ่งทั้งปวง และอาจล่วงพ้นจากทุกข์ไปด้วยได้

ในส่วนของหลักปฏิบัติที่พุทธศาสนิกชนประพฤติอยู่บางส่วน ก็ยังมีลักษณะใกล้เคียงกับหลักในการปฏิบัติต่อวัตถุมงคลด้วย เป็นต้นว่า เมื่อยามที่คิดว่ากำลังมีเคราะห์ หรือประสบกับความทุกข์ยากลำบากนั้น ย่อมเป็นโอกาสที่จะเริ่มบำเพ็ญบุญกุศล ถวายสังฆทาน ปล่อยนก ปล่อยปลา เพื่อให้อุจิดเป็นสุข ซึ่งเมื่อครั้งพุทธกาล ได้ปรากฏเรื่องมัจจุรณกุลฑล ที่แม้จะไม่ได้ลงมือกระทำบุญกุศลอย่างใด เพียงแต่เมื่อป่วยใกล้ตาย ได้พบเห็นพระพุทธเจ้าแล้วเกิดความปีติ มีจิตเลื่อมใส ครั้นสิ้นใจไปก็ได้เข้าสู่สุคติภพ จะกล่าวไปโยถึงบุคคลที่ได้ลงมือประพฤติปฏิบัติด้วยตัวเอง แม้ว่าจะเป็นเพราะว่าอยากได้รับวัตถุเครื่องรางของขลัง หรือวัตถุมงคลอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตามที่

๒. ถือเพราะว่ามีความอยากลอง

ในบุคคลที่ยังไม่มีความมั่นใจไม่เต็มร้อย หรืออาจจะยังหวัหวับๆ นั้น อาจเป็นด้วยการมีจิตสัทธาต่อรัตนะทั้งสาม ความหวั่นไหวไม่มั่นคงนี้เอง ทำให้ต้องหาที่พึ่งทางใจ ด้วยไม่แน่ใจว่า วัตถุมงคลจะขลังจริง แต่ก็เอาปลอดภัยไว้ก่อน คนประเภทนี้เอง ที่เข้าลักษณะพร้อมจะหันไปในทางไหนก็ได้ เพราะว่ามีลักษณะนิสัยร่วมกันอย่างหนึ่งว่า ขอปลอดภัยไว้ดีกว่า ตามที่

^{๒๔} ประเสริฐ ศรีสุวพันธุ์, บทสัมภาษณ์เรื่อง พระเครื่องเมืองกำแพง, อ้างไว้ใน พระมหาเกษม พยุง, “พระพุทธศาสนาในเมืองกำแพงเพชรโบราณ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๖.

Konrad Kinfschill เรียกไว้ว่า Play Safe นั้นหมายความว่า คนไทยมักชอบกระทำการหลายอย่าง ๆ ในเรื่องเดียวกันเพื่อจะประกันได้ว่า การนั้นจะได้ผลสมความมุ่งหมาย^{๗๕}

๓. ถือเอาเรื่องไสยศาสตร์ และมนต์ดำโดยเฉพาะ

ในบรรดาพวกนักเลงโต นักเลงหัวไม้ นั้น จะต้องเผชิญกับภัยอันตรายนานัปการ จึงมักต้องพึ่งพาวัตถุมงคลทั้งหลายเพื่อให้คลายความหวาดหวั่น ไม่มั่นใจ พวกเขาก็จะพากันเสาะหาแต่สิ่งทีคิดว่าสามารถช่วยเขาให้รอดพ้นไปได้ แม้จะไม่ใช่วัตถุมงคลก็ยังไม่ถือ เป็นต้นว่า ด้านคาถาอาคม การสักยันต์ ที่เคยมีมาช้านานแล้ว

กระบวนการค้นแบบพุทธปรัชญาพิจารณา “ความทุกข์”^{๗๖} เป็นพื้นฐานของชีวิตและสรรพสิ่ง ความทุกข์จึงเป็นปฐมบทของการสร้างเนื้อหาทางทฤษฎี และเป็นจุดเริ่มต้นที่มนุษย์ต้องทำความเข้าใจก่อน อันจะช่วยให้นักศึกษาสามารถเข้าใจถึงความหมาย คุณค่า และแก่นสารของชีวิต และวัฏธรรมทั้งปวง ตลอดจนนำไปสู่การพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ เพราะการรู้จักทุกข์หรือปัญหาจะนำไปสู่การค้นหา และทำความเข้าใจต่อเหตุของทุกข์หรือปัญหา และการตั้งเป้าหมายในชีวิต ตลอดจนการปฏิบัติเพื่อลดและแก้ไขปัญหาหรือทุกข์ที่เกิดขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าอริยสัจข้อแรก ที่พระพุทธองค์ทรงสอนก็คือ ความทุกข์

ความทุกข์ มีหลายความหมาย ความหมายหนึ่งหมายถึง “การแปรสภาพ” หรือ “การเสื่อมโทรมทางรูป” เนื่องจากเนื้อในมีความขัดแย้ง (Conflict) จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่ง (อนิจจัง) อย่างไม่หยุดนิ่ง ทำให้ไร้ศูนย์กลางหรือกลไกควบคุม การแปรสภาพ (อนัตตา) ดังนั้นสรรพสิ่งจึงเป็นทุกข์เพราะร่างกายและสภาพภายใน (ของวัตถุ) มีการแปรสภาพและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เช่น จากครุฑเป็นหนุ่มสาวและชราภาพ จากสิ่งใหม่เป็นสิ่งที่เก่า เป็นต้น ทุกข์ตามความหมายนี้จึงครอบคลุมสภาพไตรลักษณ์ ชาวमारักชีสต์จะเข้าใจความทุกข์ตามความหมายนี้ได้ดี เพราะหลักโคอเล็คติคส์ของพวกเขามีความหมายคล้ายคลึงกับทุกข์ในไตรลักษณ์มาก ซึ่งการสอนทุกข์ในความหมายนี้ของพระพุทธองค์ก็เพื่อชี้ให้นักศึกษาได้เห็น “ความจริง” และ “ความไม่จริง” ของปรากฏการณ์และสรรพสิ่ง ตลอดจนตัวมนุษย์ด้วย

สำหรับทุกข์อีกความหมายหนึ่ง จะหมายถึง “ภาวะบีบคั้น” (Stress) อันเกิดจากความทะยานอยาก ผลักดันให้นักศึกษาแสวงหาทรัพย์หรือวัตถุมานองตอบเพื่อลดแรงบีบคั้นนั้น โดยมนุษย์จะได้รับความพึงพอใจเกิดขึ้นแทน สภาพเช่นนี้เองทำให้นักศึกษายินดีต่อการแสวงหาวัตถุ

^{๗๕} สนิท สมักรการ, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, หน้า ๑๒.

^{๗๖} เรียบเรียงจาก พระราชนิพนธ์, พุทธธรรม, หน้า ๖๑-๖๘/๑๕. และ เอ็ดเวิร์ด กอนเซ, พระพุทธศาสนา : สารและพัฒนการ, แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๖-๑๘.

เพื่อแก้ปัญหาหรือลดแรงบีบคั้นอันเป็นสถานะที่ทนไม่ได้ นั่น และทำให้เข้าใจว่ายังมีโภคทรัพย์หรือวัตถุมากขึ้นเท่าไรก็ยิ่งดีขึ้นมากเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่วัตถุหรือทรัพย์ที่นำมาตอบสนองความทะยานอยากนั้น เป็นเพียงการสกัดกั้นปัญหาหรือความทุกข์ไว้ชั่วคราว ให้มีสภาพเป็น “ภาวะแฝง” เมื่อเกิดความทะยานอยากใหม่ ภาวะแฝงนั้นก็จะปรากฏเป็น “ภาวะจริง” ในรูปของทุกข์หรือสภาพบีบคั้นให้คืนชนแสวงหาใหม่ดังนี้เรื่อยไป เพราะไม่มีอะไรจะทำให้มนุษย์พอใจได้จริง ๆ เลย ขณะเดียวกันความพอใจยังสร้างความเห็นแก่ตัวให้เกิดมากขึ้นด้วย ซึ่งความเห็นแก่ตัวก็คือนิรันดร์ของความละโมภ ความโลภ การเอารัดเอาเปรียบจากผู้อื่นและจากสังคม ตลอดจนการทำลายธรรมชาติ และมนุษย์ด้วยกันเองในที่สุด

พระพุทธองค์จึงทรงพยายามชี้ให้มนุษย์ได้เห็นว่า วิถีชีวิตและความเข้าใจของมนุษย์นั้นเดินสวนทางกับ “ความจริง” อยู่ตลอดเวลา จึงสร้างทุกข์หรือปัญหาอย่างไม่สิ้นสุด เพราะในขณะที่แก่นแท้ของมนุษย์หรือวัตถุนั้นเป็น “อนัตตา” แต่มนุษย์กลับยึดถือ (มีอุปาทาน) ว่าเป็น “อัตตา” ในขณะที่สิ่งที่ดีที่สุดคือการมุ่งละเหตุแห่งทุกข์หรือปัญหาเพื่อลดความกดดัน เพราะจะทำให้ความสุขที่แท้จริงเกิดขึ้นได้ แต่มนุษย์กลับดำเนินชีวิตมุ่งแข่งขันกันแสวงหาความสุข คือทรัพย์และโภคทรัพย์ให้มากที่สุด และสร้างแรงกดดันสู่การเร่งสะสมความโลภของตนไว้ในทรัพย์และโภคทรัพย์มากขึ้นต่อไปอีก สังคมที่ให้ความพอใจสูงสุดแก่ทุกคนจึงยังไม่มี เนื่องจากสังคมในลักษณะนี้จะมีขึ้นได้ด้วยการละและลดเหตุที่สร้างปัญหาให้สังคม คือความเห็นแก่ตัว การแข่งขัน และการเอารัดเอาเปรียบ มาเป็นการสร้างความเห็นแก่ส่วนรวมและการร่วมมือกันของสมาชิกในสังคม ปัญหาจึงเกิดน้อยที่สุด ทำให้สังคมที่ให้ความพอใจสูงสุดอย่างแท้จริงได้เกิดขึ้น

จะเห็นได้ว่า จุดเริ่มต้นทางทฤษฎีที่แตกต่างกันจะสะท้อนถึงเนื้อหา วิธีคิด มโนทัศน์ และวิธีการแก้ปัญหาของแต่ละกระบวนทัศน์แตกต่างกันไปด้วย การมีจุดเริ่มต้นที่ชัดเจนก็จะนำไปสู่ความเป็นเหตุเป็นผลที่สอดคล้องกันในเรื่อง ทฤษฎี เป้าหมาย และวิธีการที่ชัดเจนด้วย พุทธปรัชญานั้น สามารถนิยามหรือให้ความหมายจุดเริ่มต้นได้ชัดเจนว่าคืออะไร มีสภาพอย่างไร เกิดขึ้นได้อย่างไร และสามารถขยายออกสู่การนิยามความสุขหรือความพึงพอใจอันเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนทัศน์แบบนิโคลาสสิกได้ ซึ่งในแง่พุทธปรัชญา ความพึงพอใจหรือความสุขจากการมีวัตถุบำบัดหมายถึง อาการลดลงหรือคลายตัวลงของทุกข์หรือปัญหาในขณะนั้นและความกังวลที่อาจจะมีขึ้นในอนาคต ซึ่งบอกนัยว่า ความพึงพอใจมิใช่แก่นสาร หรือความจริงของชีวิต แต่เป็นอาการคลายตัวของแรงบีบคั้นและความกังวลดังกล่าวเท่านั้น

การจัดเถลาทางสังคม (Socialization) เป็นกระบวนการหนึ่งที่จะช่วยในการปลูกฝังหล่อหลอมสมาชิกในสังคมให้เป็นไปตามความต้องการ ในทางสังคมวิทยาถือว่าบุคคลจะต้องผ่านกระบวนการจัดเถลาทางสังคมตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ช่วงระยะเวลาสำคัญของการได้รับการจัด

เกลาทางสังคม คือ ในวัยต้นของชีวิต โดยมีสถาบันต่าง ๆ ทำหน้าที่ในการขัดเกลาเพื่อให้เกิดผลที่พึงประสงค์ ผลของการขัดเกลาทางสังคมทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพตามแนวทางที่สังคมต้องการ ตัวแทนสำคัญที่ทำหน้าที่ในการขัดเกลาได้แก่ ครอบครัว กลุ่มเพื่อน โรงเรียน ศาสนา ตลอดจนสื่อสารมวลชนประเภทต่าง ๆ ทั้งหมดนี้เป็นปัจจัยสำคัญต่อการขัดเกลาสมาชิกของสังคมว่าพึงประสงค์ให้เป็นไปในลักษณะใด^{๔๔}

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไม่ได้อาศัยแต่เพียงการแสดงธรรมอย่างเดียวเท่านั้น การสำรวมอินทรีย์ มีสติสัมปชัญญะในการทำกิจของคนก็นับว่าเป็นการเผยแผ่ทางอ้อมเหมือนกัน ดังเช่นที่พระอัสสชิเถระเข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์พออุปติสสะมาณพได้เห็นท่านเดินสำรวมอินทรีย์มีความสงบเสงี่ยม ก็เกิดความเลื่อมใสว่าบรรพชิตมีรูปอย่างนี้เราไม่เคยเห็นมาก่อนเลย อินทรีย์ของท่านผ่องใส ผิวพรรณก็ผุดผ่องหมดจด จึงติดตามท่านไปเพื่อให้ท่านแสดงธรรมให้ฟัง จนได้ดวงตาเห็นธรรม วิธีการอย่างนี้ มีส่วนทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประสบผลสำเร็จอย่างดีเพราะพิจารณาถึงอริยาบถ และสิ่งที่เหมาะสมกับอริยาบถของผู้รับการเผยแผ่ด้วย

แม้ว่าชาวไทยจะยังคงอนุรักษ์ความเชื่อดั้งเดิมบางอย่างเอาไว้ แต่ก็อาศัยคำสอนของศาสนาพุทธเป็นหลักดำเนินชีวิต คู่มือเดินศาสนาเป็นเรื่องของศรัทธาและความเชื่อ แต่ส่วนลึกพระพุทธศาสนาก็สอนมุมมองเกี่ยวกับโลกและชีวิตอย่างมีเหตุผลเป็นระบบ คำสั่งสอนเหล่านี้ได้สร้างโลกทรรศน์ให้ผู้ที่นับถือ โลกทรรศน์ คือ มุมมองชีวิตที่มนุษย์ใช้ตีความประสบการณ์เพื่อเลือกทางดำเนินชีวิตที่ดีและถูกต้อง ทุกคนมีมุมมองชีวิตและทางเลือกเป็นของตนเอง โลกทรรศน์ของใครก็เป็นปรัชญาของคนนั้น โลกทรรศน์ของชนชาติไทย ก็คือปรัชญาไทย โลกทรรศน์ คือ ปรัชญา นักปราชญ์บางท่านกล่าวว่า “มนุษย์ดำเนินชีวิตไปตามปรัชญาชีวิตและโลกทรรศน์ของเขา นี่เป็นเรื่องจริงแม้กับผู้ที่ไร้ความคิดที่สุด เป็นไปไม่ได้ที่มนุษย์จะมีชีวิตอยู่โดยไม่มีปรัชญาแม้ศาสนาจะเป็นเรื่องของศรัทธา แต่ก็ใช้ปรัชญาในการแสวงหาเหตุผลและทางเลือกชีวิตที่ถูกต้อง ปรัชญากับศาสนา หรือ ปัญญากับความเชื่อต้องมาคู่กันจึงจะทำให้มุมมองหรือโลกทรรศน์สมบูรณ์ ไม่กลายเป็นความเชื่องมงาย หรือใช้เหตุผลจนไม่ยอมรับอะไร ในส่วนของสังคมก็เช่นเดียวกัน หากประสงค์จะดำรงชีพอยู่ในสังคมปัจจุบันนี้ด้วยแล้ว จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องเรียนรู้พฤติกรรมของคนในสังคมควบคู่กันไปด้วย การดำเนินชีวิตของเราจึงจักเกิดความสมดุลทางชาติพันธุ์นั้น ๆ โดยสวัสดิภาพกว่าใครอื่น

^{๔๔} ปาณินิ จิตติวัฒนา, “การขัดเกลาทางสังคม”, ใน มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๒): ๖๕.

๔.๒.๒ ด้านการศึกษา

การศึกษาที่แท้จริง ทั้งเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติจะก่อให้เกิดคุณธรรมทางปัญญามโนธรรมทางใจ เมื่อองค์ประกอบทั้ง ๒ นี้มีครบสามารถเป็นแรงขับ (Drive) ให้มนุษย์เข้าถึงเป้าหมาย โดยมีเหตุผลคอยประทับประคองสู่อุดมการณ์ได้เป็นที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากจิตวิญญาณแห่งเหตุผล เป็นส่วนหนึ่งที่แฝงอยู่ในอุดมการณ์ หากแต่มนุษย์จะจุดประกายให้โชติช่วงได้ก็ต้องอาศัยภูมิสติปัญญาด้วยเป็นส่วนสำคัญ เพราะปัญญาช่วยให้นักเรียนดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายได้ ดังนี้

๑. ปัญญา ช่วยให้นักเรียนดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จ

๒. ปัญญา ช่วยให้นักเรียนเข้าสู่วิถีชีวิตอันดีงาม

๓. ปัญญา ช่วยให้นักเรียนบรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม^{๒๒}

หากรู้จักศึกษาแนวคิดจากความเชื่อประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมที่พากันนับถือตามบรรพบุรุษโบราณ ก็อาจจะทำให้เราเข้าใจความหมายที่ท่านเหล่านั้นสื่อแสดงให้เห็นได้อย่างเข้าใจ แล้วนำมาปรับประยุกต์เข้ากับสมัยกาลได้ และจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมเพราะการทำถูกเมื่อทำถูก ดีก็จะตามมา เมื่อมีดีความเจริญก็บังเกิด เมื่อเจริญรุดหน้าแผ่ขยาย จุดหมายส่วนตัวหรือสังคมก็จะบรรลุได้ด้วยองค์ประกอบที่สมบูรณ์จริงแท้ ทั้งนี้เพราะอาศัยปัญญานั้นเอง แม้พระพุทธองค์ก็ทรงประทานเรื่องนี้ไว้ว่า ทั้งคนมี ทั้งคนจน ต่างก็กระทบผัสสะ ทั้งคนพาล ทั้งนักปราชญ์ ก็ถูกกระทบเหมือนกัน แต่คนพาล เพราะความที่อ่อนปัญญา ย่อมนอนหงาย ส่วนผู้ที่เป็นปราชญ์ถึงถูกผัสสะกระทบก็หาสะท้อนไม่ เพราะฉะนั้น ปัญญานั้นแหละจึงประเสริฐกว่าทรัพย์ ด้วยเป็นเหตุให้นักเรียนบรรลุจุดหมายสูงสุดในโลกนี้^{๒๓}

การศึกษา มีจุดมุ่งหมายเป็นไปเพื่อให้ปัจเจกบุคคลหลุดพ้นจากความครอบงำของอวิชชา จะได้ค้นหาศักยภาพที่แฝงเร้นอยู่ในตนได้พบ เพื่อดำรงชีพได้อย่างมีศักดิ์ศรี และทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ในอันที่จะสร้างความยุติธรรมในสังคมขึ้นได้ ด้วยความชอบธรรม^{๒๔}

การพัฒนาสังคมไทยจะต้องอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือ และการศึกษาที่จะเข้าไปแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมไทยได้นั้น ต้องเป็นการศึกษาที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของปรัชญาที่สอนให้ผู้

^{๒๒} เสนาะ ผดุงจักร, พุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๓๖), หน้า ๕๐.

^{๒๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๕๑/๔๔๓, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๑/๔๑๑, จุ.เถร. (บาลี) ๒๖/๓๘๘/๓๓๐, จุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๘๘/๓๓๓.

^{๒๔} ศ.สิริรักษ์, ทิศทางการศึกษาเพื่อความเป็นไทย, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๘๖.

ศึกษารูจักตัวเองมองเห็นปัญหาคือความทุกข์และการแก้ปัญหาคือการดับทุกข์ได้ และพร้อมที่จะอยู่ร่วมกันเป็นชมรมสังคมนิยม^{๔๕}

การศึกษาเป็นเรื่องที่สำคัญของมนุษย์ทุกคนและเป็นเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ทั้งด้านความรู้ ความสามารถ คุณธรรม จริยธรรม สุขภาพ และการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข ซึ่งอริสโตเติล (Aristotle) เป็นนักปรัชญาการศึกษาได้ให้นิยามของการศึกษาว่ามีจุดมุ่งหมายเพื่อการสร้างคุณธรรมและคุณธรรมเกิดจากความรู้ และการฝึกจิตใจให้มีศีลธรรม เรียกว่า Character Development การฝึกจิตใจให้มีศีลธรรมต้องฝึกภาคปฏิบัติ มิใช่เพียงสอนคุณธรรมในภาคทฤษฎี^{๔๖} ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้นิยามการศึกษาว่าหมายถึง การเรียนรู้ การฝึกฝน การพัฒนาตน การพัฒนาคนให้มีปัญญาที่จะทำการได้ถูกต้อง จึงต้องมีการศึกษาที่เรียกว่า ศึกษา คือต้องศึกษา ต้องเรียนรู้ ต้องพัฒนาตนโดยไม่ประมาทการฝึกฝนแก้ไข ปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ^{๔๗} ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นการเรียนรู้เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาภายในตัวตน ทั้งด้านร่างกาย สังคม จิตใจ และสติปัญญา เพื่อให้เป็นบุคลากรที่ดีในองค์กร เป็นประชาชนที่ดีของสังคม ทั้งนี้ตลอดชีวิตของมนุษย์ จำเป็นต้องทำการศึกษา เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่รู้เท่าทันและปฏิบัติตน พัฒนาตนสู่โลกธรรม (โลกธรรม ๘ คือ มีลาภ สุขุเสีย มียศ เสื่อมยศ ดีเจียน สรรเสริญ ความสุข และความทุกข์)^{๔๘}

การศึกษา (Education) เป็นกระบวนการวิธีการที่ทำให้บุคคลเปลี่ยนไปในทางที่ดีที่สุด เพื่อจะได้ปรับตัวเองให้เข้ากับสังคมแวดล้อมได้เป็นอย่างดี ส่งเสริมความผาสุกของตนเองและสังคม อีกนัยหนึ่ง การศึกษาคือกระบวนการวิธีการแห่งความเจริญงอกงาม Education is Growth ทางร่างกาย อารมณ์ สังคม จิตใจ และทางศีลธรรมจรยา การศึกษานั้นไม่มีที่สิ้นสุด トラバใดมีชีวิตก็ต้องมีการศึกษา ฉะนั้นการศึกษาคือชีวิต (Education is Life)

ในทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ตรัสสอนว่า การจะแก้ปัญหาและต้นตอของปัญหาได้จะต้อง “ศึกษา” ตามศัพท์แปลว่าสำเหนียกรู้และปฏิบัติ กระบวนการศึกษาตามนัยพระพุทธศาสนา คือ การฝึกฝนอบรมบุคคล ให้พัฒนาปัญญา มีเจตคติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง

^{๔๕} พุทธทาสภิกขุ, อุดมคติอนุบาล, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๒๓), หน้า ๔๖.

^{๔๖} วิชัย ตันศิริ, อุดมการณ์ทางการศึกษาทฤษฎีและภาคปฏิบัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๘.

^{๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด), หน้า ๑๑.

^{๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕๕-๒๕๗.

ปฏิบัติและจัดการกับสิ่งทั้งหลายตามที่ควรจะเป็น รวมความก็คือ ปัญญาหรือความรู้ เป็นตัวแก้ปัญหา การศึกษาคือ การฝึกฝนอบรมคนให้มีปัญญา เมื่อมีปัญญาแล้ว รู้ตามความเป็นจริงแล้ว ปัญหา ก็จะแก้ไขได้

ปัญญา เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในกระบวนการศึกษา มักแปลเป็นไทยว่า “ความรู้” ควรแยกความรู้ออกเป็น ๒ ระดับ คือ

๑. ความรู้ระดับสลับตลับฟัง หรือเล่าเรียน อ่าน หรือรับการถ่ายทอดจากแหล่งต่างๆ ผู้มีความรู้อย่างนี้มากเรียกว่า พหูสูต (ผู้คงแก่เรียน) ความรู้ระดับนี้ถึงจะมีประโยชน์มากในการดำรงชีวิต แต่ไม่ใช่เป้าหมายแท้ตามแนวพุทธศาสตร์

๒. ความเข้าใจสภาวะ รู้คิด รู้เลือกวินิจฉัย และรู้จักจัดการให้ถูกต้อง รู้แล้วปล่อยวางได้ โลก โกรธ หลง เบาบางลง ความยึดมั่นถือมั่น ทิฐิมานะลดน้อยลง ความรู้อย่างนี้ท่านเรียกว่า ปัญญา จัดเป็นเป้าหมายสำคัญตามแนวพุทธศาสตร์ ปัญญาหรือความรู้ประเภทนี้ มิได้วัดกันด้วยปริญญาบัตร คนไม่มีปริญญาบัตรแม้แต่ใบเดียวก็มีปัญญาประเภทนี้ได้

ความรู้มักแฝงไว้ซึ่งปรัชญา และโดยทั่วไปปรัชญา หมายถึง เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของเรื่อง และในความหมายอย่างแคบ ปรัชญา คือ “การค้นหาคำความจริง หรือหลักเกณฑ์ว่าด้วยภาวะ (Being), ว่าด้วยความรู้ หรือความประพฤติด้วยเหตุผล” ตามคำนิยามนี้ ปรัชญา คือการแสวงหาเรื่องสำคัญ ๓ เรื่อง คือ

๑. การใช้เหตุผลค้นหาคำความจริง สิ่งมีจริง (Being) (อภิปรัชญา)

๒. กฎเกณฑ์ว่าด้วยความรู้ (ญาณวิทยา)

๓. หลักเกณฑ์ของความดี (จริยศาสตร์)^{๘๕}

ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะกฎเกณฑ์ว่าด้วยความรู้ เพราะเกี่ยวกับการศึกษาโดยตรงเท่านั้น ความหมายของความรู้

คำว่า “ความรู้” ในพระพุทธศาสนามีศัพท์ทางวิชาการที่ใช้แทนกันได้หลายคำ เช่น ญาณ, ปัญญา, วิชา, เมธา, วิปัสสนา ฯลฯ และแต่ละคำมีความหมายว่า “ความรู้” แม้จะมีลักษณะพิเศษที่ใช้แตกต่างกันอยู่บ้าง ความแตกต่างปลีกย่อยสามารถสังเกตได้จากประโยคหรือเนื้อเรื่องที่ใช้คำๆ นั้น ดังนั้นผู้วิจัยมีเจตจำนงที่จะกล่าวถึงคำว่า “รู้” ไว้ตามนัยนี้ว่า

๑. สัตยชานน์ คือ ความรู้ขั้นต้นที่รู้รู้อารมณ์ที่มากกระทบ เช่นรู้ว่า เจ็บ, เหลือง เป็นต้น แต่ไม่ถึงกับเข้าใจถึงสภาวะลักษณะหรือสามัญลักษณะว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นความรู้ระดับสัตยชานน์ (สัตยญาณ) เปรียบเหมือนเด็กไร้เดียงสาไม่รู้เหี้ยมกษยาปณ์ รู้เพียงความงาม

^{๘๕} สนิท ศรีสำแดง, พุทธปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

ความยาว ความกลม เป็นต้น ของเหรียญกษาปณ์เท่านั้น แต่ไม่รู้ว่ากษาปณ์ถูกสมมติให้เป็นรณะสำหรับจับจ่ายเครื่องอุปโภคบริโภคของมนุษย์ได้

๒. วิชานัน คือความรู้ระดับแจ่มชัดขึ้น คือ ทั้งรู้อารมณ์ที่มากระทบว่า เจียว เหลือง และเข้าใจสามัญลักษณ์ของสิ่งนั้นตลอดว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แต่ไม่อาจทำมรรคญาณให้เกิด คือไม่อาจเข้าถึงปัญญาสูงสุดที่กำจัดกิเลสเป็นเหตุให้เป็นพระอรหันต์เหมือนความรู้เหรียญกษาปณ์ของชาวบ้านที่รู้ว่าเหรียญกษาปณ์งามกลม เป็นต้น ทั้งรู้ว่าสามารถจับจ่ายซื้อหาเครื่องอุปโภคบริโภคได้ แต่ไม่รู้จักดูเปรียบเทียบว่าเหรียญไหนปลอม เป็นต้น จัดเป็นความรู้ชั้นวิชานัน (วิญญาน)

๓. ปหานัน คือ ความรู้ระดับตลอด หรือครบวงจร คือ รู้อารมณ์ที่มากระทบตามที่กล่าวแล้ว เข้าใจสามัญลักษณ์ได้ตลอด และสามารถทำมรรคญาณให้เกิด เหมือนการรู้เรื่องเหรียญกษาปณ์ของเจ้าหน้าที่การเงิน (เหรียญก) เป็นความรู้ระดับปหานัน (ปัญญา)^{๕๐}

พุทธปรัชญาได้จำแนกบ่อเกิดของความรู้หรือปัญญาไว้เป็น ๓ ระดับ^{๕๑} ดังนี้

๑. ระดับสัญญา เท่ากับ สุตมยปัญญา หมายถึง ความรู้รอบและรู้ลึกที่เกิดจากสุตะ คือการรับข้อมูลจากแหล่งความรู้ภายนอกตัวเราคือจากปรโตโมสะ คนที่มีสุตมยปัญญามากจัดว่ามีความจำดี เป็นพหูสูตร คือ ผู้คงแก่เรียน

๒. ระดับทสิ เท่ากับ จินตามยปัญญา หมายถึง ความรู้รอบและรู้ลึกที่เกิดจากการคิด ซึ่งเป็นกระบวนการทำงานของจิตภายในตัวเรา มีโยนิโสมนสิการเป็นจุดเริ่มต้นของการคิดถูกทาง คนที่มีจินตามยปัญญาจะฉลาดในการวิเคราะห์ข้อมูล เขาเน้นการคิดวิเคราะห์มากกว่าการจดจำ

๓. ระดับญาณ เท่ากับ ภวานามยปัญญา หมายถึง ความรู้รอบและรู้ลึกที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติซึ่งผ่านขั้นตอนการลองผิดลองถูก ผู้มีทักษะในเรื่องต่าง ๆ จัดว่าภวานามยปัญญา

โดยสรุป ความรู้เกิดจาก (๑) ปริยัติ เรียนทฤษฎี โดยผ่านทางสุตะ (การฟัง) และ จินตะ (การคิด) (๒) ภavana คือการลงมือกระทำ (ปฏิบัติ หรือพัฒนา) และ (๓) ปฏิเวธ คือผลได้จากการนำทฤษฎีมาปฏิบัติ

พุทธปรัชญาเถรวาทจัดได้ว่าเป็นปรัชญาประเภท สัจนิยม เพราะพระพุทธองค์ตรัสเรื่องความจริงเป็นส่วนใหญ่ เช่น เรื่องทุกข์ เรื่องไตรลักษณ์ เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อสอนให้ชาวพุทธมีสติรอบคอบ คิดอยู่เสมอว่าเมื่อความจริงเป็นเช่นนี้จะทำอย่างไรจึงจะทำให้ชีวิตมีความสมบูรณ์

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๒-๒๐๓.

^{๕๑} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐-๑๑.

พบความสุขอย่างแท้จริงได้^{๕๒} ด้านความรู้ นั้น พุทธปรัชญาเน้นให้เกิดการรู้แจ้งในตัวเองก่อน เป็นการสร้างความรู้โดยยึดตัวเองเป็นหลัก โดยให้มีความรู้แจ้งในชีวิตแล้วจะหลุดพ้นจากความทุกข์ไปได้ กระบวนการรับรู้ของพุทธปรัชญา คือ การรู้สิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง มี ๒ ระดับ คือ ความรู้สามัญ (Worldly Knowledge) และความรู้ระดับสูง (Ultimate Knowledge) ซึ่งความรู้ทั้งสองประเภทนี้จะผ่านการทดสอบว่าจริง ด้วยประสบการณ์ของตัวเอง โดยการรับรู้ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และการรับรู้ทางจิตด้วย^{๕๓}

เป้าหมายการศึกษาที่ควรจะต้องมุ่งอุดมการณ์ตามแนวสังคัมพุทธศาสตร์ และยึดมั่นค่านิยมตามประเพณีในสังคัม ใช้หลักการศึกษาแบบสืบทอดและสร้างสรรค์วัฒนธรรมให้ประชาชนประพฤติตนเป็นคนดี

เกี่ยวกับเรื่องนี้ผู้วิจัยได้รับการสัมภาษณ์ว่า หากได้ศึกษาประวัติของท่านจุดเด่นด้านการศึกษาอาจจะไม่ค่อยปรากฏ แต่เราก็สามารถนำมาปรับให้เข้ากับสังคัมการศึกษาได้ในแง่ของจุดเด่นเฉพาะของท่าน จนเกิดเป็นคุณค่าต่อสังคม แล้วย้อนมาหาเราว่าเราจะสร้างจุดเด่นหรือสร้างคุณค่าต่อตนเองอย่างไรจึงจะเทียบเคียงท่านได้ เอาด้านใดด้านหนึ่ง แต่จะไปเทียบด้านบารมีกับท่านคงไม่ได้แน่นอน ดังนั้นสิ่งที่เราพอจะทำได้ก็คือศึกษา เพราะปัจจุบันหากเรามีการศึกษาที่ดีหรือสร้างวิชาชีพให้เกิดกับคนได้ เราก็จะมีงานทำ เมื่อทำงานก็ได้เงิน เมื่อมีเงินสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างอื่นก็จะตามมา ซึ่งก็อาจจะเป็นการสร้างฝันของคนเราให้สมบูรณ์ในชาตินี้ได้^{๕๔}

ดังนั้น อิทธิพลของอุดมการณ์พระสืบลีเถระด้านการศึกษามีต่อสังคัมไทยนั้น ต้องมุ่งไปที่ประเด็นเชิงพุทธศาสตร์ เพื่อจะได้เข้าใจสภาวะที่แท้จริงของแนวคิดที่เกี่ยวข้องกันและกัน โดยต้องไม่ถูกใช้ตรวนทางพิธีกรรมหรือความเชื่อที่ผิด ๆ รังเอาไว้ ทั้งนี้ต้องเรียนรู้ที่จะสร้างจุดยืน แล้วลงมือปฏิบัติด้วยตัวของตัวเองอย่างถูกต้องและมีหลักเกณฑ์ การดำเนินชีวิตจึงจะมีคุณค่าขึ้นมาได้ ประเด็นนี้พุทธปรัชญามุ่งถึงการกระทำที่ส่งผลให้มนุษย์มีคุณค่าเพิ่ม คือ

^{๕๒} บุญมี แท่นแก้ว, ญาณวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๓.

^{๕๓} นงลักษณ์ ปาละรัตน์, “ญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นประสบการณ์นิยมหรือไม่”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๖๓.

^{๕๔} สัมภาษณ์ นายจิรวุฒิ บรรเทพ, หัวหน้าชมรมพระเครื่อง วัดทรงศิลาพระอารามหลวง, ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

(๑) การดำเนินชีวิตด้วยปัญญา พระพุทธพจน์ที่ยืนยันเรื่องนี้มีว่า “การเป็นอยู่ด้วยปัญญา เป็นสิ่งที่ประเสริฐ”^{๕๕} ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ย้ำเน้นในประเด็นนี้เอาไว้ อย่างน่าสนใจว่า “จะต้องเป็นอยู่ด้วยปัญญา” กล่าวคือ การเป็นอยู่อย่างรู้เท่าทันสภาวะของชีวิตซึ่งเป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์ว่า สรรพสิ่งนั้นไม่เที่ยง ไม่สามารถดำรงอยู่ในสภาวะเดิมได้และไม่มีสิ่งใดที่เป็นแก่นเป็นแก่นให้เราเข้าไปยึดครอง หรือบังคับบัญชาให้เป็นไปตามปรารถนาของเราได้

การดำรงอยู่ด้วยปัญญานี้ เมื่อประเมินจากสภาพภายในและภายนอกจะพบว่า คุณค่าภายในนั้นจะมีลักษณะที่เยือกเย็น ปลอดภัย ปล่อยใจ ด้วยความรู้เท่าทันสภาวะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเมื่อจิตเสวยอารมณ์ในลักษณะต่าง ๆ เช่น ดีใจ เสียใจ ลึนหวัง หมดอาลัยตายอยาก ก็ไม่ปล่อยจิตของตัวเองหลุดลอยไปกับอารมณ์เหล่านั้น ส่วนคุณค่าภายนอกก็จะมีลักษณะของการเป็นผู้ตื่นตัวต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ อยู่เสมอ พร้อมทุกวินาทีในการที่จะจัดการกับวิกฤติการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรู้เท่าทันว่า ในสถานการณ์เหล่านั้น จะดำเนินการจัดการอย่างไร จึงจะทำให้ชีวิตของตนเองไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำโดยวิกฤติการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบนอก การดำเนินชีวิตในลักษณะดังกล่าวนี้เอง เป็นการดำรงอยู่ที่สอดคล้องกับนัยของพุทธพจน์ที่ว่า “การเป็นอยู่ด้วยปัญญา เป็นสิ่งที่ประเสริฐ”

(๒) การฝึกพัฒนาตนเองนี้ พระพุทธศาสนาเน้นเรื่องของการฝึกฝนพัฒนาตนเองของมนุษย์แต่ละคน เพื่อไปสู่เป้าหมายหลักคือ “พระนิพพาน” อันเป็นการทำให้ชีวิตของตนเองหลุดพ้นจากสังสารวัฏ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงกระตุ้นเตือนสาวกของพระองค์ว่า “ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ผู้ที่ฝึกตนดีแล้วเป็นผู้ประเสริฐที่สุด” การฝึกตนคือฝึกจิตนั่นเอง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “จิตฺตํ ทนฺตํ สุขาวหํ”^{๕๖} จิตที่ฝึกดีแล้วนำสุขมาให้ บุคคลใดเป็นผู้ประเสริฐได้ก็เพราะฝึกจิตมาดีนั่นเองการฝึกจิตมาดีแล้วจะทำให้การคิด พุค หรือกระทำประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งหลาย จากพระพุทธพจน์บทนี้ทำให้เราเห็นว่า ในแง่จริยศาสตร์นั้นพระองค์ให้ค่าของมนุษย์อยู่ที่การฝึกฝนพัฒนาตนเองอย่างไม่หยุดยั้ง และเมื่อฝึกฝนตนได้ดีมากขึ้นเท่าใดขณะกิเลสที่มีอยู่ในตนเองมากเท่าใด ชีวิตของมนุษย์แต่ละคนก็จะอุดมไปด้วยคุณค่ามากขึ้นเท่านั้นดังที่ตรัสเพิ่มเติมว่า “ตนแล อันบุคคลชนะแล้ว เป็นของประเสริฐ ส่วนหมู่อัตว์นอกนี้ บุคคลชนะแล้วไม่ประเสริฐเลย”^{๕๗}

^{๕๕} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๓๑๑/๓๐, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๓๑๑/๑๓๐.

^{๕๖} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๓๕/๒๒, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๓๕/๓๖.

^{๕๗} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๑๖๐/๔๕, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

(๓) การพยายามพัฒนาชีวิตเข้าสู่ความดีงามทางจิตใจ พุทธจริยศาสตร์มองว่า ชีวิตนั้นเป็นผลรวมของความดีทั้งหลาย คุณค่าของชีวิตไม่ได้อยู่ที่การมีชีวิตยืนยาวหรือสั้นมากน้อยเพียงใด แต่อยู่ที่ “ความดี” ที่ได้กระทำมากกว่า ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใด ทุสิต มีจิตไม่ตั้งมั่น แล้วจะมีชีวิตอยู่ถึง ๑๐๐ ปี ก็ยังไม่ประเสริฐ ส่วนผู้ใด มีศีล มีจิตตั้งมั่น มีมาน แม้จะมีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ก็ยังประเสริฐกว่า”^{๘๘}

ในขณะเดียวกัน พระองค์ก็ทรงย้ำให้เห็นว่าหากจะบูชาใครสักคนหนึ่ง จะถือได้ว่าเป็นการบูชาที่ประเสริฐนั้น ต้องเป็นการบูชาคนที่มีदनอบรมดีแล้ว แม้จะเป็นเพียงแค่ครูเดียวก็ตาม ดังจะเห็นได้จากพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใด พึงบูชาด้วยทรัพย์พินหนึ่งทุก ๆ เดือนถึง ๑๐๐ ปี กับบุคคลที่มีदनไม่อบรมแล้ว ไม่ประเสริฐ ส่วนผู้ที่บูชาบุคคลที่มีदनอบรมดีแล้วแม้ครูหนึ่งก็ประเสริฐกว่า”^{๘๙} นี่ก็แสดงว่า พระองค์ให้คุณค่ากับชีวิตของมนุษย์อยู่ที่คุณความดี ซึ่งความดีนั้นไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ตาม ไม่ว่าจะมีชีวิตอยู่นานหรือไม่นานเพียงใด ความดีที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นนั้นก็ทำให้มนุษย์มีคุณค่าในตัวเอง

๔.๒.๓ ด้านเศรษฐกิจ

จากการศึกษาพระไตรปิฎก และการศึกษาที่มีเนื้อหาสอดคล้องกันกับพระไตรปิฎก พบว่าปัญหาของชีวิตมนุษย์ในแง่เศรษฐกิจ มีสาเหตุมาจากการสร้างระบบโดยความคิดและการกระทำของมนุษย์เอง เพราะขาดความรู้ความเข้าใจอัสสัย คือชีวิตร่างกายและจิตใจของคน ที่เป็นตัวผลักดันให้กระทำกิจกรรมเป็นปัญหาแก่มนุษย์เอง แต่การศึกษาตามแนวพระไตรปิฎกยังมีอีกมุมมองหนึ่งที่ยอมรับความสามารถของมนุษย์ ที่สามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายในการแก้ปัญหาของมนุษย์และสังคมที่มีอยู่ได้ด้วยการศึกษาให้เข้าใจชีวิตจิตใจตนเองและสิ่งแวดล้อมอย่างถ่องแท้ และอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ซึ่งจะช่วยให้จัดการกับปัญหาทางเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ระบบชีวิตในพระพุทธศาสนา มี ๒ ระดับ คือ ระดับธรรมดาทั่วไป เป็นชีวิตผู้ครองเรือนต้องอยู่ในระบบแบบแผนของสังคม ต้องยอมรับระบบเศรษฐกิจที่สังคมสร้างขึ้นด้วยความเข้าใจ ส่วนอีกระดับหนึ่งเป็นชีวิตของบรรพชิตที่ไม่ต้องดำเนินไปตามระบบแบบแผนของระบบเศรษฐกิจ เพราะไม่ต้องมีกิจกรรมการผลิต การขาย การวิภาครกรรมทางวัตถุ ถ้าจำเป็นต้อง

^{๘๘} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๑๑๐/๓๖, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๑๐/๓๖.

^{๘๙} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๑๐๖/๓๕, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๐๖/๓๕.

เกี่ยวกับวัตถุไม่พึงคิดให้เป็นกำไร หรือขาดทุน แต่มุ่งหมายให้เป็นอยู่อย่างบริสุทธิ์ทางจิต วิทยญาณ ช่วยสร้างสรรค์ให้ประชาชนมีคุณภาพทางธรรม

ในสังคมไทยปัจจุบันจะเห็นได้ว่า มีการพูดถึงการจัดสร้างพระพุทธรูป เครื่องราง ของขลัง และการประชาสัมพันธ์จำหน่ายให้บูชาวัตถุมงคลต่าง ๆ สิ่งเหล่านั้นพุทธศาสนิกชนอาจคิดว่าเป็นการบ่อนทำลายพระพุทธศาสนา และนำเอารูปเคารพของพระพุทธรูปมาเป็นวัตถุนินทา^{๑๐๐} และที่ดูจะค่อนข้างเสียหายมากก็เป็นกระบวนการค้าขายวัตถุมงคลที่โหมประโคมล่อหลอกมั่วเมาให้ประชาชนพากันหลงเชื่อและตกเป็นเครื่องมือให้เขาได้ทำมาค้าคล่องกันทุกขณะ

กล่าวกันว่าในสังคมมนุษย์ถ้าทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ต้องการไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค มีเพียงพอแก่ความต้องการของมนุษย์แล้ว ปัญหาความต้องการทางเศรษฐกิจก็จะลดความรุนแรงลง^{๑๐๑} เศรษฐกิจเป็นเรื่องที่ว่าด้วยการซื้อขายแลกเปลี่ยน การบริโภคใช้สอยของคนในสังคมในอดีตสังคมมนุษย์ทำมาหากินแต่พอเลี้ยงชีพเท่านั้น ไม่ได้มีการสะสมกักตุนเพื่อการค้าแต่อย่างใด ต่อมาเมื่อมนุษย์มีพัฒนาการมากขึ้นมีความรู้มากขึ้น รู้จักนำสัตว์มาเลี้ยงรู้จักการเพาะปลูกและวิธีดูแลรักษา รวมไปถึงการสร้างเครื่องมือใหม่ที่ใช้ในการเกษตร และล่าสัตว์ ทำให้ผลการผลิตมีปริมาณเพิ่มขึ้นจนเหลือต้องเก็บสะสมไว้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีแนวคิดว่าควรเอาผลผลิตของตนเองแลกเปลี่ยนกับผลผลิตของคนอื่นที่ต่างออกไปจากของตน เช่น ในสังคมของตนเองปลูกข้าวแต่ไม่มีผักผลไม้ ส่วนอีกสังคมหนึ่งปลูกผักผลไม้แต่ไม่มีข้าวจึงต้องแลกเปลี่ยนแปลงผลผลิตของกันและกัน หรือกลุ่มของตนมีปลาจำนวนมากแต่ไม่มีเนื้อสัตว์จึงนำปลาไปแลกเนื้อสัตว์ เป็นต้น จากการกระทำในลักษณะนี้จึงทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจขึ้น^{๑๐๒}

พุทธศาสนาได้วางหลักปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สินเงินทองเพื่อเป็นแนวทางดำเนินชีวิตโดยใช้หลักเศรษฐศาสตร์นำหน้าเศรษฐกิจไว้ดังนี้ คือ

ขั้นที่ ๑ การแสวงหา ต้องหาโดยชอบธรรม ไม่ห่มเหงรังแกใคร ไม่ทำผิดกฎหมาย ผิดประเพณี ผิดศีล ผิดธรรม

ขั้นที่ ๒ การเก็บ เมื่อหามาแล้วต้องเก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็นในยามเจ็บไข้ หรือจำเป็นที่จะต้องนำมาใช้

^{๑๐๐} จิตร บัวนุชย์, ประวัติพระพิมพ์ในประเทศไทย, หน้า ๑.

^{๑๐๑} ไชยแสง รักวานิช, “มนุษย์กับเศรษฐกิจ”, ใน มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๒): ๑๓๐.

^{๑๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

ขั้นที่ ๓ การใช้สอย ไม่เป็นคนตระหนี่ และก็ไม่ฟุ่มเฟือย ให้รู้จักใช้ทรัพย์เลี้ยงตน และคนเกี่ยวข้องให้เป็นสุข รู้จักทำทาน เพื่อแผ่ แบ่งปัน ใช้ทรัพย์ทำสิ่งที่ดีงาม เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

ขั้นที่ ๔ ทศนคติเกี่ยวกับทรัพย์สิน ไม่ถือว่าทรัพย์สินเงินทองเป็นสิ่งที่จะคลั่งคลุ้มตามความสุขให้ แต่เป็นเพียงอุปกรณ์อย่างหนึ่งในการดำเนินชีวิตเพื่อให้เกิดความสะดวกสบายทางกายภาพ แต่จะต้องต้องอดเพื่อทำประโยชน์สุขให้แก่สังคมภาพรวม^{๑๑๑}

นอกจากนั้นพระพุทธองค์ยังได้วางหลักของการแก้ปัญหาสำหรับไว้ชื่อว่า ให้รู้จักการยับยั้งความปรารถนาของตนในขอบเขตที่เหมาะสม ซึ่งเรียกว่า “ความสันโดษ” ไม่กระตือรือร้นที่จะสร้างชีวิตให้ก้าวหน้าขึ้นไปเรื่อย ๆ แต่ให้รู้จักความพอดี และพอใจในสิ่งที่ตนมีพระองค์ได้ทรงวางหลักพุทธจริยศาสตร์สำหรับการแก้ไขปัญหามรรฐกิจไว้ ๓ ประการ คือ

๑. ขณาลกสันโดษ หมายความว่า ได้อะไรมาแค่ไหนก็ยินดีแค่นั้น กล่าวคือให้พอใจในสิ่งที่ตนหามาได้โดยไม่พยายามขวนขวายหาสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เพราะสิ่งเหล่านั้นจะทำให้เกิดความทุกข์ได้

๒. ขณาลกสันโดษ หมายความว่า ยินดีตามกำลังที่ตนมีอยู่ หมายถึง มีความพอใจในกำลังทรัพย์ที่ตนเองหามาได้และพอใจในความเป็นอยู่ของตนโดยไม่คิดว่ามันเป็นปมด้อยของตน

๓. ขณาลกสันโดษ หมายความว่า ยินดีแก่ภาวะความเป็นอยู่ของตนโดยสมควร กล่าวคือ มีความพอใจในหน้าที่การงานของตนที่สามารถทำได้และพยายามขวนขวายทำให้ดีขึ้นตามความสามารถของตน

นอกจากนี้พระองค์ทรงวางหลักเศรษฐกิจด้านจิตใจไว้เพื่อให้นำไปปฏิบัติเมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดจากภายนอก เรียกว่า อริยทรัพย์ ได้แก่ ทรัพย์อันประเสริฐ หมายถึงทรัพย์ทางใจ คือ เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ, รักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย, ละอายต่อบาปทุจริต, สะดุ้งกลัวต่อบาป, ความเป็นผู้มีความรู้มาก, สละให้ปันสิ่งของ ๆ ตนแก่คนที่ควรให้ปัน, รอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์

ทั้ง ๓ ประการนี้จัดเป็นหลักเศรษฐกิจทางจิตใจ ซึ่งจะช่วยป้องกันความทุกข์ที่เกิดจากเศรษฐกิจทางวัตถุซึ่งถือว่าเป็นทรัพย์ชั้นธรรมดาได้ จากการสัมภาษณ์ได้มีผู้ให้ทรรศนะไว้ว่า “คนเราใคร ๆ ก็ต้องการจะมีลาภสักการะกันทั้งนั้น โดยเฉพาะเรื่องเงิน ๆ ทอง ๆ ด้วยแล้ว ยิ่งยุคสมัยนี้อะไรที่คิดว่าจะเป็นทางได้เงิน ก็ต้องให้ความสนใจ แม้จะเป็นความหวังลม ๆ แล้ง ๆ เลื่อนลอยก็ตาม แต่ก็ยังคาดหวัง เลี้ยง และลองดู การบูชาพระสัณฐิซึ่งเป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าออกปากชม

^{๑๑๑} พระศรีสุทิวาภิ (ขวัญ ภิรมย์โม), วัฒนธรรมสงฆ์:แบบอย่างที่ดีต่อการพัฒนาชีวิตและสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีปริทัศน์ พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๓๗.

และยกย่องเองด้วยแล้วก็เช่นกัน ยิ่งเป็นที่สนใจของชาวพุทธเราแล้วยิ่งตั้งความหวังคาดหวังไว้สูงว่าตนจะมีลาภสักการะเช่นท่าน จึงนิยมนิยมาและประกอบพิธีบูชาตามความเชื่อที่มีผู้บอกกล่าวส่วนมากก็จะดีขึ้นนะ”^{๑๑๔} เห็นได้ว่าอิทธิพลของพระสิวลีเถระที่เข้าสู่จิตใจของคนในสังคมไทยด้านต่าง ๆ นั้นล้วนเกิดจากศรัทธาคือความเชื่อทั้งสิ้น

๔.๓ สรุป

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นทำให้ทราบถึงอิทธิพลของอุดมการณ์พระสิวลีเถระปรากฏผ่านทางวิถีชีวิตและบริบทในสังคมไทย ที่แม้หากเป็นเพียงแนวคิด ทฤษฎี ก็ตามที แต่ก็ยังคงจุดประกายความคิดขโมยจิตได้น่าคิดถึงสังคมให้ขึ้นมาจากหล่มแห่งความมมมมม หากศึกษาแล้วนำแนวทางการศึกษานั้นมาประพฤติปฏิบัติก็จะเกิดความกระจ่าง เพราะการดำเนินชีวิตที่ถือว่าดีและมีคุณภาพจำต้องมีความดีในจิตใจ มีคุณธรรมและสิ่งสำคัญที่สุดคือการนำมันออกมาสู่การปฏิบัติให้ได้ผลอย่างที่ต้องการอยู่ในใจด้วย การปฏิบัติเป็นการยืนยันถึงความมีอยู่แห่งคุณธรรมของบุคคลนั้น ๆ อย่างดีเยี่ยม เมื่อเป็นเช่นนี้ได้ตามหลักการที่อาศัยแนวทางพุทธศาสตร์ประกอบกับตัวอย่างของพระสิวลีที่ว่ามา นำมาปฏิบัติตามควรแก่ภาววิสัยแห่งตน ช่วยบันดาลผลให้บรรลุเป้าหมายคืออุดมการณ์แห่งตนเยี่ยงพระสิวลีเถระได้ในที่สุด ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นได้เท่าเทียมกัน แต่โอกาสและปัจจัยภายในตนเองและปัจจัยภายนอกมาปิดกั้นโอกาสที่คิดจะพัฒนาตนเอง ซึ่งหากคนเรามีอุดมการณ์ที่มั่นคงแล้ว ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใด ๆ ก็จะสามารถพัฒนาตนเองไปสู่จุดมุ่งหมายในแต่ละขั้นตอนได้ เป็นเรื่องที่ปฏิบัติได้จริง เช่นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ก็พัฒนาตนเองมาจากปุถุชนเช่นกัน ดังนั้น ด้นแบบวิธีการมีอยู่จริงสามารถศึกษาและนำไปประยุกต์ใช้กับสังคมปัจจุบันได้โดยไม่แปลกแยก

ทัศนคติของคนในสังคมปัจจุบัน มีความเห็นว่า พุทธศาสนาเป็นเรื่องที่ไกลตัว เพราะสาเหตุมาจากวิวัฒนาการด้านเทคโนโลยีและค่านิยมของคนในสังคม รวมทั้งเศรษฐกิจที่มีการแข่งขันกับการใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยน ทำให้ค่าครองชีพของคนในสังคมปัจจุบันแปรผันตามวัตถุดิบของ และค่านิยมนั้น เวลาจึงถูกใช้ไปในการประกอบอาชีพโดยเฉพาะชีวิตที่อยู่ในสังคมเมือง ซึ่งอาจก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างความสัมพันธ์ ความพอเหมาะพอดีของคนในสังคมเกิดขึ้นกับภาวะของผู้นำที่จะมีมุมมองในการนำพาครอบครัว รวมทั้งสังคมไปสู่จุดหมายของชีวิตได้

ดังนั้น อุดมการณ์จึงเป็นกระบวนทัศน์ที่สามารถเป็นต้นแบบที่ดีอันสร้างภาพลักษณ์อย่างเป็นรูปธรรม สามารถประยุกต์ให้เข้ากับสังคมปัจจุบันได้โดยไม่แปลกแยก และก่อให้เกิดผลดีต่อ

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ นายวิญญา เขียงชัยภูมิ, พนักงานขับรถ, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

พุทธศาสนาได้อีกหลายด้านด้วยกัน เป็นต้นว่า ด้านการศึกษาและเศรษฐกิจ หลักการและอุดมการณ์ของพระสืวลี สามารถประยุกต์ได้หลายรูปแบบ เพราะเป็นมาตรฐานที่ทำให้คนหรือสังคมที่มีอุดมการณ์เยี่ยงท่านมีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตได้อย่างชัดเจน พร้อมทั้งอาจนำไปสู่การพัฒนาตนเองและสังคม ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมได้ต่อไป